

СПІВЗАСНОВНИКИ:

Державна наукова установа
"Книжкова палата України імені Івана Федорова";
Харківська державна академія культури

Шеф-редактор — Сенченко М.
Головний редактор — Давидова І.
Заступниця головного редактора — Васьківська О.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Давидова І. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.
(голова редколегії), Україна
Сенченко М. — д-р техн. наук, проф. (заступник голови
редколегії), Україна
Бруй О. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна
Гандзюк В. — канд. наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Льганасва В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Киричок А. — канд. наук з соц. комунікацій, доц.,
Україна
Лопатовська І. — д-р філософії, доц., США
Мар'їна О. — д-р наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Маркова В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.,
Україна
Мацюк Г. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна
Сербін О. — д-р наук з соц. комунікацій, Україна
Ткаченко В. — д-р техн. наук, проф., Україна
Федушко С. — канд. техн. наук, доц., Україна
Шейко В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Шпак В. — д-р іст. наук, проф., Україна

Рекомендовано до друку вченою радою Книжкової палати України (протокол № 6 від 27.06.2022).

Відповідальна за випуск — Жданова Н.
Коректура — Панченко Є.
Комп'ютерні складання та верстання — Алексанян А.

Журнал "Вісник Книжкової палати" Атестаційною колегією Міністерства освіти і науки України віднесено до наукових фахових видань України в галузі соціальних комунікацій (наказ МОН від 29.06.2021 № 735).

Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліковані в журналі, узгоджується з редакцією. Посилання на видання обов'язкові. Авторські оригінали не повертаються. Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей.

Редакція, видавець і виготовлювач: Державна наукова установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Адреса: просп. Ю. Гагаріна, 27, Київ, Україна, 02094
Тел.: +380 (44) 292-01-34 (приймальня),
+380 (44) 292-30-11 (редакція)
Факс: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

CO-FOUNDERS:

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine
State Research Institution;
Kharkiv State Academy of Culture

Editorial director — Senchenko M.
Editor-in-Chief — Davydova I.
Deputy Editor — Vaskivska O.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Davydova I. — Dr of Social Communication, Prof. (chairman of the editorial board), Ukraine
Senchenko M. — Dr of Technical Sciences, Prof. (deputy chairman of the editorial board), Ukraine
Bruy O. — PhD of Social Communication, Ukraine
Handziuk V. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Ilhanaeva V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Kyrychok A. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Lopatovska I. — PhD, Assoc. Prof., USA
Mariina O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Markova V. — Dr of Social Communication, Prof., Ukraine
Matsiuk H. — PhD of Social Communication, Ukraine
Serbin O. — Dr of Social Communication, Ukraine
Tkachenko V. — Dr of Technical Sciences, Prof., Ukraine
Fedushko S. — PhD of Technical Sciences, Assoc. Prof., Ukraine
Sheyko V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Shpak V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine

The Academic Council of the Book Chamber recommends printing this Bulletin (Protocol № 6 from 27.06.2022).

Editor — Zhdanova N.
Proofreader — Panchenko E.
Computer layout — Aleksanyan A.

The Board of Attestation of the Ministry of Education and Science designed the Bulletin of the Book Chamber of Ukraine as the professional scientific publication of Ukraine in the field of social communication. (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 735 of June 29, 2021).

You can use the materials printed in the Bulletin by an agreement with editorial staff. A reference to publications is necessary. Manuscripts are not returned. Editors are not always agreeing with point of view of the author.

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, State Research Institution is the editorial office, publisher and manufacturer.

Address: Pr. Yu. Gagarin, 27, Kyiv, Ukraine, 02094
Tel.: +380 (44) 292-01-34 (reception),
+380 (44) 292-30-11 (editors)
Fax: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

З М І С Т

СТОРИНКА ШЕФ-РЕДАКТОРА

СЕНЧЕНКО М. Від ери Гутенберга до ери Цукерберга 3

БІБЛОТЕЧНА СПРАВА

ГУМЕНЧУК А. Критерії якості європейської системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти 7

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

СЕНЧЕНКО М. Цивілізаційний проєкт "Папська імперія Риму":
від Священної Римської імперії до хрестових походів 12

БАЛЮН О., ТРУБІНА Д., ФІСЕНКО Т. Особливості просування розважальних
проєктів на платформі Instagram 19

ЖУРНАЛІСТИКА ТА ЗМІ

БАШМАНІВСЬКА Л., БАШМАНІВСЬКИЙ В. "Стилістика засобів масової інформації"
як навчальна дисципліна в підготовці майбутнього журналіста 26

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

ДОЯР Л. Сільське господарство України в республіканських збірниках
наукових праць 1964 року 30

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

ЯКУБОВА Т., МАТВІЙШИН Я. Професор Львівського університету
Шимон Ашкеназі та його книги 36

КРОПОЧЕВА Н. Бібліографічні аспекти наукового дослідження
педагогічних видань XIX — початку XX століть 42

ЗА РУБЕЖЕМ

БОГДАНОВ Г. Бібліотека Карла Великого та її доля 49

C O N T E N T

EDITORIAL DIRECTOR'S PAGE

SENCHENKO M. From the Gutenberg era to the Zuckerberg era 3

LIBRARIANSHIP

HUMENCHUK A. Quality criteria of the European system
of higher library and information education 7

SOCIAL COMMUNICATION TECHNOLOGIES

SENCHENKO M. Civilization project "Papal Empire of Rome":
from the Holy Roman Empire to the Crusades 12

BALIUN O., TRUBINA D., FISENKO T. Peculiarities of entertainment projects
promotion on the Instagram platform 19

JOURNALISM AND MEDIA

BASHMANIVSKA L., BASHMANIVSKYI V. "Stylistics of mass media" as an academic
discipline in the training process of future journalists 26

FROM THE ARCHIVE OF THE BOOK CHAMBER OF UKRAINE

DOIAR L. Agriculture of Ukraine in the republican collections of scientific papers of 1964 30

HISTORICAL INTELLIGENCE

YAKUBOVA T., MATVIYISHYN Ya. Szymon Askenazy, professor at the Lviv University
and his books 36

KROPOCHEVA N. Bibliographical aspects of scientific research
of pedagogical editions of XIX — early XX centuries 42

ABROAD

BOGDANOV G. A library of Charles the Great and her lot 49

УДК 028.1.02:002.1-028.25-028.27](045)

Микола Сенченко,

директор Книжкової палати України, професор,

e-mail: director@ukrbook.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7445-5185>

Від ери Гутенберга до ери Цукерберга

Читачі нашого журналу часто запитують: чи шкідливе читання з екрана? Чим відрізняється читання паперової книги від читання електронної? Чи варто обмежувати дітям час, який вони витрачають на гаджети, комп'ютери, інтернет?

У циклі статей йдеться про цифровізацію навчання дітей у школі та експерименти, що проводили з учнями з метою виявлення залежності від інтернету, соціальних мереж і відеоігор. Наведено висновки й висловлювання технологічної еліти США, яка перешкоджає масовому використанню гаджетів у школах. Її представники стверджують: "Якщо ми не хочемо, щоб діти змалку були прикутими до екранів, а їхній життєвий шлях визначав штучний інтелект, тоді батькам і вчителям потрібно шукати альтернативу цифровій школі".

Отже, пропонуємо першу публікацію, присвячену цій проблемі.

Щастя чи залежність? Що подарував смартфон?

У 1950-х рр. учені проводили експерименти зі стимулювання певних ділянок мозку щура електричним струмом і відкрили так званий центр задоволення. Тваринам так сподобалося стимулювати цю ділянку, що коли їм дозволили самостійно натискати на відповідний важіль, вони робили це безперервно — ігноруючи їжу та воду, до повного виснаження — й згодом помирали.

Яку відповідь надасть кожна нормальна людина на пропозицію взяти участь у такому експерименті? Звісно, стверджуватиме, що це жахливий і необачний злочин, який не можна коїти в жодному разі. Усе правильно, цікавить лише одне, чи не стикаються люди зі схожим явищем у сучасну добу персональних комп'ютерів, смартфонів та інтернету?

Зрозуміло, користувачам не імплантують електроди в мозок, але хіба не з'являються в ЗМІ повідомлення про смерть молодих людей і підлітків через те, що вони цілодобово, без перерви грали у відеоігри, забуваючи і про їжу, і про відпочинок? Такі непоодинокі випадки відбуваються у всьому світі, зокрема і в Україні.

Хіба людям не принизливо виконувати роль лабораторних щурів? Хіба не достатньо навіть кількох випадків, аби серйозно замислитися, що ситуація, коли молоді (й не дуже) особи годинами розважаються перед екранами гаджетів, не зовсім нормальна? На щастя, наразі не надто багато користувачів доходять межі, але це не означає, що решта не рухається в загрозливому напрямі чи їх до цього не спонукають. Що відбувається з

суспільством, і що треба зробити для того, аби зберегти життя та здоров'я людей?

Про існування залежності від інтернету, соціальних мереж і відеоігор відомо давно, щоправда, згадують про неї нечасто. Навпаки, у світі створено гігантську індустрію цифрових розваг, це надзвичайно прибутковий бізнес, і, безперечно, його власникам не вигідно, щоб учені й фахівці порушували тему негативного впливу гаджетів і відеоігор на окремих людей і суспільство загалом.

Американський психіатр Г. Лембке входить до кола експертів, які рішуче виступили проти культури цифрових розваг, що сформувалася останніми десятиліттями. Учена є визнаним світовим фахівцем із лікування наркозалежності. У 1995 р. здобула ступінь доктора медицини в Медичній школі Стенфордського університету, а через два роки завершила ординатуру з психіатрії. Понад чверть століття лікує пацієнтів від нарко-, інтернет- та ігрової залежності.

Г. Лембке — автор кількох книг, присвячених залежності людей від цифрових розваг; відома також тим, що взяла участь у створенні документального фільму "Соціальна дилема" (2020), в якому пояснила, що соціальні мережі в нашому суспільстві — це своєрідний наркотик, який викликає звикання, експлуатуючи потребу людського мозку в спілкуванні.

У серпні 2021 р. газета The Guardian опублікувала інтерв'ю з Г. Лембке, присвячене темі цифрових розваг, що, на її думку, перетворюють людей на дофамінових наркоманів. Психіатр називає смартфон "сучасною голкою для підшкірних ін'єкцій". Споживачі тягнуться до неї за швидким підживленням, щоб прикути до себе

увагу або відволіктися від проблем. Кожен лайк чи твіт формує та стимулює цю залежність.

Г. Лембке стверджує, що від початку 2000-х рр. кількість "незначних" поведінкових залежностей аудиторії стрімко зростає, адже тепер у кожного користувача є смартфон і необмежений простір цифрових розваг.

Водночас сучасні дослідження переконають, що люди стають дедалі менш щасливими. Упродовж останніх 30 років у світі значно зріс рівень депресії. Згідно з даними "Всесвітньої доповіді про щастя", останніми десятиліттями люди у країнах із високим рівнем прибутків почуваються пригніченими та спустошеними. Постає запитання, чому велика кількість цифрових розваг не дарує людині щастя, а навпаки, призводить до його інфляції?

Г. Лембке стверджує, що користувачі розучилися залишатися наодинці зі своїми думками, неспроможні сконцентруватися на поточних завданнях і надовго зануритися у творчий процес, постійно перериваючи його заради чергової "цифрової ін'єкції".

У багатьох людей залежність від соціальних мереж і цифрових розваг посилила пандемія COVID-19. На думку американського психіатра, залежність, на відміну від наркоманії, потребує клінічної допомоги лише тоді, коли суттєво заважає життю людини. Проте вплив численних "незначних" цифрових залежностей може бути вкрай згубним і часто побачити й усвідомити цей факт надто складно. "У цьому разі виникають філософські питання: як час, котрий я провожу перед смартфоном, невловимо впливає на мою здатність бути хорошим батьком, чоловіком чи другом?" — зауважує Г. Лембке.

Експерт ґрунтовно дослідила механізм появи залежності й визначила, що її спричиняє дофамін — хімічна речовина, яку іноді називають гормоном "хорошого самопочуття". Однак насправді цей нейромедіатор сам по собі не приносить задоволення, його завдання спонукати людину робити те, що, як вона очікує, принесе задоволення.

Учені використовують дофамін, аби виміряти потенціал звання до будь-якої діяльності, зазначає Г. Лембке. Що вищим є викид гормону, то сильнішим стане звання.

Людина відчуває підвищення рівня дофаміну, коли очікує на щось приємне. Крім того, речовина спонукає продовжувати робити те, що подобається. Утім, дофаміновий допінг не може тривати нескінченно, і як тільки "сплеск щастя" вщухає, настає знесилення, так званий дофаміновий спад.

Що більше й частіше користувачі "передають" цифрових розваг, то сильнішим стане спад, наголошує експерт. Щоб компенсувати зменшення дії "гормону щастя" й пов'язаного з

цим знесилення, а також зберегти працездатність, людина прагне "переїдати" ще більше, поступово занурюючись по спіралі в безодню пошуку нових "цифрових радощів", за якими відбудеться черговий жорсткий спад.

Віртуальний світ дає змогу "переїдати" в колосальних масштабах, адже немає жодних обмежень, що примушують споживачів робити перерву. Шоу Netflix чи стрічки TikTok невтомні.

Г. Лембке переконана, що життя людини в цифрову добу суттєво відрізняється. Зокрема, раніше розв'язання нагальних проблем змушувало людей відмовлятися від розваг, однак вони могли самостійно здолати розчарування й біль, а нині впоратися з негативними переживаннями допомагають "цифрові компаньйони".

Чи можна позбавитися від "незначних" цифрових залежностей? Можна, але для цього потрібно стати аскетом: припинити прагнути дедалі більше розваг і стимулювати себе щораз новішими "цифровими ін'єкціями". Слід звільнити мозку місце для власних думок і переживань.

Г. Лембке закликає користувачів залишити звичні розваги та влаштувати "голодування" впродовж місяця. Його мета полягає в тому, щоб, по-перше, "перезавантажити" мозок, а по-друге, на практиці пересвідчитися, наскільки сильною є цифрова залежність і як вона впливає на людину.

Психіатр рекомендує спростити завдання, створивши між користувачем і його звичкою до постійних розваг додаткові бар'єри. Наприклад, прибрати гаджети зі спальні, перевести смартфон у режим польоту чи використовувати його у чітко визначений час.

Найважче буде спочатку, попереджає Г. Лембке, проте після першого "голодування" впоратися із залежністю стане простіше, оскільки "легше перейти від стриманості до помірності, ніж від надмірного споживання до помірності".

Експерт зазначає, що в сучасному суспільстві культура споживання створює в людей помилкове уявлення про буденність, яка має бути веселою й безжурною, але насправді це не так: "Життя — це виснажлива праця. Я вважаю, що якби ми могли визнати цей факт і тішитися тим, що не самотні в повсякденній боротьбі, як це не парадоксально, то були б щасливішими".

Г. Лембке впевнена, що можна перемогти віртуальну залежність, прийнявши цифрову аскезу. Коли людина виконує складну роботу, виснажливо й наполегливо тренується, приймає крижану ванну, спілкується з незнайомцями, читає книги з філософії, то відмовляється від отримання миттєвого задоволення заради того, щоб насолоджуватися приємними емоціями згодом.

Після успішного виконання важкої справи людина заслужено відчуває втіху, адже здолала

складні обставини і впоралася з власними слабкостями. Людське щастя й полягає в цьому подоланні. Якщо ж замість розв'язання проблем намагатися постійно отримувати лише радість і задоволення, натискаючи на важіль цифрових розваг, то врешті-решт можна уподібнитися щурові з наукового експерименту.

Цифрова деменція — дитяча хвороба XXI століття

Відколи персональні комп'ютери та смартфони стали загальнодоступними, у світі запанувала цифрова ера. Майже кожна сім'я має доступ до інтернету, через який під'єднана до соціальних мереж і значної кількості цифрових ресурсів, у тому числі й розважальних.

Важко переоцінити негативний вплив, який чинять гаджети на психіку сучасних дітей. Раніше місцем прогулянок, ігор, занять спортом і спілкування були подвір'я, а нині їх замінили відеоігри та соціальні мережі. Скептики зауважать, що такі зміни неминучі, прогрес не зупиниш, проте занадто багато родин уже зіткнулися із сумними наслідками цифрової соціалізації дітей.

Зазначена проблема турбує науковців різних країн, і результати їхніх досліджень виявляються невтішними. Термін "цифрова деменція" (чи "цифрове недоумство") запропонував німецький нейробіолог М. Спітцер для визначення негативного впливу гаджетів на розумові здібності людини. Цифрова деменція не має прямого стосунку до схожого вікового захворювання. Споріднює їй те, що обидві хвороби пов'язані з погіршенням пам'яті, концентрації уваги та інших когнітивних здібностей. Проте якщо традиційна деменція вражає здебільшого літніх людей, то цифрова, навпаки, — підлітків і молодь.

У Південній Кореї, де рівень цифрових технологій один із найвищих у світі, лікарі вважають, що цифрове перевантаження вкрай негативно впливає на людський мозок: спостерігається масове зниження розумових здібностей у молоді, подібно до клінічної картини після після інсульту чи важкої травми голови.

Ґрунтовні дослідження впливу гаджетів на психіку дітей проводили науковці й фахівці США. На думку невролога К. Брокінгтон, одна з причин погіршення пам'яті сучасних поколінь полягає в тому, що вони більше не відчувають потреби в запам'ятовуванні інформації й використанні цієї функції мозку. Однак пам'ять слід тренувати, оскільки розумова робота покращує мозковий кровообіг, і що більше людина намагається запам'ятовувати, то кращими стають її когнітивні здібності.

Невролог вважає, що найкращий спосіб вчитися — читати паперову (а не екранну!) книгу, а потім намагатися згадати й осмислити

інформацію, не вдаючись по допомогу до сучасних технологій: "Не варто весь час заходити в інтернет у пошуках відповідей".

Цікаві відомості наводить Д. Коупленд — доцент психології й директор Лабораторії мислення та пам'яті Університету Невади в Лас-Вегасі. Зокрема, дослідження, проведені у 2011 і 2016 рр. свідчать, що за наявності інтернету людина не намагається напружувати пам'ять і коли шукає певні відомості, запам'ятовує не інформацію, а місце, де її можна знайти. Технологія стає ніби джерелом зовнішньої пам'яті, однак водночас шкодить розвитку власної пам'яті людини.

Інша серйозна проблема, спричинена постійним використанням гаджетів, пов'язана з втратою концентрації. Згідно з дослідженням, проведеним технологічною компанією Asurion, пересічний американець зазирає у смартфон 96 разів на день, а користувачі у віці від 18 до 24 років роблять це ще частіше — майже 200 разів на добу. Це означає, що молодь постійно відволікається, щоб відвідати ресурси в інтернеті. Про яку концентрацію може йтися за такого частого перемикавання з одного завдання на інше?

Дослідження Стенфордського університету свідчать, що багатозадачність істотно знижує якість і продуктивність праці. Ще красномовнішим виявилось дослідження науковців Лондонського університету, котре доводить, що люди, змушені виконувати кілька розумових завдань і постійно перемикаються між ними, демонструють тимчасове зниження рівня інтелекту (IQ) у середньому на 15 балів. Схожі результати має людина, яка, наприклад, провела ніч без сну.

Представникам старшого покоління може видатися дивним, що робота з такою "розумною" та складною технікою, як комп'ютер чи смартфон, не розвиває мозок дитини, а навпаки — перешкоджає цьому процесові. Насправді нічого дивного немає, адже питання не в технологіях, а в тому, як використовувати свій мозок. Бельгійський нейропсихіатр Т. Компернолле зауважує, що в мозку людини є три когнітивні системи.

Перша — мозок рефлексії, або мозок, що "думає". Система пов'язана зі здатністю планувати, вирішувати завдання, щось створювати чи винаходити. Такий мозок неквапливий, прагне сконцентруватися на завданні й не може працювати, якщо людина весь час відволікається.

Друга — рефлекторний мозок, здатний швидко реагувати на зовнішні стимули — те, що відбувається тут і зараз.

Третя — мозок, що "архівує". Система пов'язана зі збереженням і впорядкуванням інформації в довгостроковій пам'яті людини й працює у "фоновому" режимі, проте тільки коли мозок не завантажений іншими завданнями.

Якщо молода людина використовує комп'ютери та смартфони для нестримного споживання різноманітного цифрового контенту (відеоігор, спілкування в соцмережах, коротких відео, кумедних картинок) і заради цього постійно поринає з реального життя у віртуальне, то якої продуктивної роботи мозку можна очікувати? Інформація потоком проходить крізь свідомість — не затримується, не обмірковується і не "архівується". Користувач певною мірою на неї емоційно реагує, але не більше. Коли таке явище відбувається постійно, то наслідки для інтелектуального розвитку можуть бути вкрай негативними. Так у підлітків і формується горезвісне кліпове мислення, коли вони привчаються "ковзати" інформаційним потоком і водночас втрачають здатність думати й концентруватися.

Негативний вплив гаджетів поширюється не лише на пам'ять і концентрацію, а й на вміння налагоджувати відносини з людьми. Показовим є експеримент, 2014 р. проведений науковцями з відділення психології Каліфорнійського державного університету в Лос-Анджелесі. Дослідників цікавило, як вплине на комунікативні навички сучасних підлітків час, який вони проведуть без гаджетів та інтернету. Учені організували два табори по 50 дітей у віці від 11 до 13 років. В одному з них підліткам заборонили користуватися телевізорами, комп'ютерами та мобільними телефонами, натомість в іншому не було жодних обмежень.

З обома групами провели тести на здатність розпізнавати емоції. Науковці зробили висновок, що спроможність розуміти емоції іншого є однією з головних невербальних комунікативних навичок. Один тест був пов'язаний із демонстрацією фотографій, за якими діти мали висловити припущення, що відчуває зображена людина: радість, смуток, роздратування тощо. В іншому тесті пропонували зробити те саме після перегляду відео, в якому актори розігрували сценки типових ситуацій із життя підлітків.

Після п'яти днів перебування дітей у таборі учні провели повторне тестування. Респонденти, які кілька днів не користувалися цифровими пристроями, припустилися в 1,5 рази менше помилок у визначенні чужих емоційних станів. Водночас їхні однолітки із сусіднього табору, де не було обмежень на використання гаджетів, продемонстрували вельми скромні результати. Виходить, що лише кілька днів без електронних

пристроїв значно вплинули на здатність молоді відчувати й розуміти один одного.

Цікаво, що у "святій святих" американських технологій — Кремнієвій долині — батьки забороняють дітям користуватися гаджетами. Малеча не дивиться телевізор, не грає у відеоігри і не має смартфонів, поки не подорослішає. Замість цього діти займаються спортом, грають на свіжому повітрі, печуть булочки, плетуть і шиють тощо.

Зверніть увагу, захистити дітей від гаджетів прагнуть не ретрогради. Ні, це роблять дуже розумні люди, що перебувають на вістрі науково-технічного прогресу. Чому вони так вчиняють? Тому, що американська інтелектуальна еліта не бажає спотворювати мізки своїх нащадків, адже чудово розуміє, що в дитини потрібно розвивати загальнолюдські цінності та інтелект, а гаджети разом із цифровими розвагами й спокусами суттєво перешкоджають цьому процесові.

На жаль, діаметрально протилежну думку мають чиновники з українського Міністерства освіти і науки. Гадаю, вони не гірше за американців розуміють, що гаджети стали найпоширенішою хворобою нашої молоді. Утім, замість того, аби допомогти батькам захистити нащадків від "цифрової деменції", чиновники діють навпаки. Діти проводять замало часу перед екраном? Збільшимо його: нехай навчаються через гаджет, залучаються до відеоігор через кіберспорт, спілкуються через соцмережі!

На відміну від китайців, які жорстко обмежили дітям час на відеоігри, українські можновладці не хочуть боротися з негативною тенденцією. Вони розглядають її лише як можливість реалізації певних бізнес-проектів, відповідно до яких трансформують традиційну освіту як неефективну, архаїчну, віддалену від сучасних реалій. Чиновників не жахає, в яку безодню сьогодні занурюється молодь, наскільки її розум і воля скалічені гаджетами.

Якщо урядовцям байдужа доля майбутніх поколінь, до справи їхнього порятунку слід долучати батьків. Найменше, що вони здатні зробити, — максимально захистити дітей від гаджетів, забороняючи просиджувати по кілька годин на день перед екраном. Проте докорінно змінити ситуацію може лише спільна боротьба батьків за зміну державної політики — цифровізації шкільної освіти має бути надано жорстку відсіч!

(Далі буде)

Список використаної літератури

1. Сенченко М. Від ери Гутенберга до ери Цукерберга... Переваги і недоліки сприйняття друкованого і електронного тексту / Микола Сенченко, Оксана Сенченко. — Київ : Ліра-К, 2021. — 128 с.

Надійшла до редакції 8 червня 2022 року

УДК 378.6.014.6:02(4)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.6(311).7-12

*Анатолій Гуменчук,
кандидат історичних наук, доцент,
перший проректор Національної академії
образотворчого мистецтва і архітектури,
e-mail: topa@ua.fm*

Критерії якості європейської системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти

Висвітлено організаційні та когнітивні особливості європейської системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти, визначено країн-лідерів, провідні університети яких щорічно входять до світового рейтингу університетів QS World University за освітнім напрямом Library and Information Management.

Доведено, що інституціоналізація потужних наукових шкіл, їхній високий авторитет серед міжнародної наукової спільноти, сталі зв'язки з роботодавцями, гнучкість змісту освітніх програм, культивування традицій фундаменталізації та демократизації освітнього простору університету є базовими умовами забезпечення високої якості вищої освіти, попиту на випускників на ринку праці.

На основі контент-аналізу провідних європейських освітніх програм підготовки фахівців різних освітніх ступенів з'ясовано, що основними векторами сучасних трансформацій вищої бібліотечно-інформаційної освіти є багаторівневість, безперервність, фундаменталізація, цифровізація, універсальність і посилення інформаційного складника у змісті освіти.

Ключові слова: вища бібліотечно-інформаційна освіта; Європа; критерії якості освіти; світовий рейтинг університетів; диверсифікація бібліотекознавчих освітніх програм

Постановка проблеми. Вибір Україною євроінтеграційного вектора розвитку передбачає дослідження українським бібліотекознавством особливостей організаційних і когнітивних складників системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти. За результатами цих досліджень варто виявити країн-лідерів, що передують у виробленні ефективних моделей ступеневої освіти бібліотечних кадрів із метою запозичення та впровадження нашою державою провідного європейського досвіду.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Специфіку організаційних і змістових перетворень європейської системи вищої бібліотечної освіти українські бібліотекознавці досліджували не надто активно. Загальні вектори трансформації європейської бібліотечно-інформаційної освіти в умовах цифровізації суспільства вивчали Н. Бачинська [1], А. Гуменчук [4], Р. Крохмальний [5], О. Мар'їна [6], А. Соляник [8] та інші. Характерні особливості та напрями модернізації вищої бібліотечної освіти окремих європейських країн висвітлювали В. Бегун [2], Г. Богданов [3], В. Пашкова [7] та інші. Водночас наразі бракує узагальнювального дослідження сучасних тенденцій розвитку й критеріїв якості європейської системи вищої бібліотечно-інформаційної освіти.

Мета статті — на основі поєднання кількісних та якісних критеріїв оцінювання визначити країн-лідерів європейської системи вищої біб-

ліотечно-інформаційної освіти в умовах цифрових трансформацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Європейська система вищої освіти має потужні історичні традиції і є однією з провідних у світі. За критерієм кількості університетів, що пропонують освітні програми (ОП) зі спеціальності Library and Information Sciences, лідирують такі країни: Італія (76 ОП), Франція (45), Німеччина (19), Велика Британія (17), Іспанія (16), Угорщина (13), Бельгія (12), Польща (12), Чехія (10), Нідерланди (9), Швеція (7), Хорватія (6), Португалія (5), Фінляндія (4), Австрія (3), Греція (3), Норвегія (3), Болгарія (2) [10]. В інших розвинених європейських країнах бібліотекознавчі ОП зазвичай пропонує один класичний університет. Однак, як свідчить практика підготовки фахівців, ступінь їхньої конкурентоспроможності та затребуваності на ринку праці майже не залежить від кількісних показників функціонування освітньої мережі.

Головним серед якісних критеріїв оцінювання системи підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців нині є загальновізнаний світовий рейтинг університетів QS World University за освітнім напрямом Library and Information Management. З 50 університетів 17 країн світу, що входять до цього рейтингу, в європейському сегменті щорічно лідирують 5 британських ЗВО (Університет Шеффільда, Універ-

ситет Лафборо, Університетський коледж Лондона, Міський університет Лондона, Університет Стратклайда в Глазго), що традиційно посідають місце в першій двадцятці, а у третій десятці рейтингу фігурує Університетський коледж Дубліна (Республіка Ірландія). Друге місце в рейтингу поміж європейських країн за кількістю університетів, що мають ОП зі спеціальності Library and Information Sciences, поділяють Нідерланди (Амстердамський університет та Університет Еразма в Роттердамі) й Іспанія (Барселонський університет і Мадридський університет Карлоса III), що мають по два заклади вищої освіти. Окрім Ірландії, одним університетом у рейтингу репрезентовано Фінляндію (Університет Тампере), Швецію (Університетський коледж Борас), Німеччину (Берлінський університет імені Гумбольдта), Італію (Римський університет Ла Сапієнца), Португалію (Університет Порту) [9].

Отже, одні з провідних позицій у світовому рейтингу посідають 9 європейських країн, що мають потужні історичні традиції розбудови прогресивних національних систем вищої освіти. Зокрема, лідерські позиції Великої Британії зумовлено культивуванням якісної вищої освіти найстарішими та найпрестижнішими університетами цієї країни — Оксфордом (1168) та Кембриджем (1209). Їхній вплив як перших англомовних університетів світу на формування високого рівня культури та освіченості населення Англії, а згодом і численних колоній Британської імперії, на інституціоналізацію потужних наукових шкіл світового рівня заклав підвалини для безперечної авторитетності британської системи вищої освіти не лише на європейському континенті.

У 2022 р. у рейтингу найкращих університетів світу QS World University Rankings за освітнім напрямом Library and Information Management Університет Шеффільда посів перше місце, випередивши такі авторитетні американські навчальні заклади, як Університет Північної Кароліни в Чепел-Гілл, Університет Іллінойсу в Урбана-Шампейн, Вашингтонський університет, Сіракузький університет, Університет Індіани, що попередніми роками традиційно входили до першої п'ятірки світових лідерів освіти [9].

Університет Шеффільда, заснований 1828 р., є одним із найвідоміших навчальних закладів Великої Британії, нині входить у сотню QS World University Rankings by Subject із 16 спеціальностей і має високу репутацію серед світових працевлагодів. Бакалаврів і магістрів зі спеціальності Library and Information Sciences заклад готує від 1963 р.: кафедра інформаційних досліджень випускає бакалаврів ін-

формаційних наук, магістрів у галузі бібліотекознавства та інформаційних наук, а також магістрів у галузі інформаційних систем та управління інформацією. Значну популярність серед здобувачів магістерського ступеня набула міждисциплінарна освітня програма в галузі хіміоінформатики, що має статус міжнародної, на неї можуть вступати іноземні студенти зі 140 країн світу [10].

Фундатором вищої бібліотечної освіти у Великій Британії є Університетський коледж Лондона, у структурі якого ще 1919 р. було створено Бібліотечну школу, що нині має назву "Школа бібліотекознавчих, архівних та інформаційних досліджень". Потужні традиції розбудови бібліотечної освіти дали змогу керівництву коледжу вже від 1966 р. запровадити підготовку магістрів гуманітарних наук у галузі бібліотекознавства та інформатики, а від 1988 р. — магістрів інформаційних наук. Зміст освітньої програми "Інформаційні науки" передбачає поглиблене вивчення здобувачами магістерського ступеня особливостей застосування комп'ютерних технологій для підвищення ефективності інформаційної діяльності. Серед обов'язкових навчальних дисциплін: "Комп'ютерні технології та програмування", "Системний аналіз та проектування інформаційних систем", "Пошукові системи Інтернету", "Бази даних: структура та дизайн", "Технології автоматизації бібліотек", "Інформаційні системи для бізнесу" та інші.

У 1930 р. бібліотечну школу започатковано й у структурі Бірмінгемського університету. Нині вона має назву "Школа інформаційних досліджень" і пропонує здобувачам бібліотечно-інформаційної освіти, окрім класичної ОП "Бібліотекознавство та інформаційні науки", додаткові однорічні магістерські ОП профілізації "Управління цифровою інформацією" та "Управління медичною інформацією".

На початку 1940-х рр. відразу кілька потужних університетів започаткували підготовку бібліотечних фахівців, зокрема: Міський університет Лондона, Ліверпульський університет Джона Мура, Єльський університет, Лідський столичний університет, Манчестерський столичний університет, Королівський університет Белфаста, Університет Брайтона, Університет Темзи Валлі та інші. До середини 1970-х рр. бібліотекознавчі кафедри цих закладів випускали спеціалістів із бібліотекознавства та інформаційних наук, але під впливом інформаційних і соціальних трансформацій перейшли на ступеневу підготовку кадрів, започаткувавши бакалаврські та магістерські освітні програми актуальних профілізацій, зокрема: бакалавр наук у галузі інформаційного

менеджменту та бізнес-досліджень; бакалавр наук у галузі управління інформаційними системами; магістр наук у галузі управління цифровою інформацією, магістр у галузі управління медичною чи економічною інформацією; магістр інформатики в галузі охорони здоров'я тощо [10].

Серед найсучасніших європейських освітніх практик варто виокремити дворічні міжнародні магістерські й докторські ОП у галузі інформаційних досліджень, які пропонує факультет інформації та комунікації Нортумбрійського університету в Ньюкаслі. Заклад реалізує ці освітні програми разом із факультетом інформаційних досліджень Університету Шеффілда та має угоди про співпрацю з Мельбурнським королівським технологічним університетом (Австралія), факультетом інформаційних наук Мадридського університету (Іспанія), Інститутом інформаційних наук Загребського університету (Хорватія). Мета цих ОП — надати теоретичні знання, потрібні фахівцям у цифровому середовищі для виробництва широкого спектра інформаційних послуг, планування та оцінювання інформаційних систем, застосування методів аналізу інформаційних потреб користувачів, збереження культурного надбання через оцифрування.

В Амстердамському університеті на факультеті ЗМІ та управління інформацією діють бакалаврські й магістерські ОП "Інформаційний менеджмент", в межах яких готують фахівців для інформаційної інфраструктури країни. Через чотири роки навчання здобувач має кваліфікацію "Бакалавр у галузі ЗМІ, інформації та комунікації". Надалі має змогу продовжити навчання в магістратурі, де за рік здобуде кваліфікацію "Магістр у галузі інформації і документації" або "Магістр у галузі архівознавства".

Серед іспанських університетів — лідерів світового рейтингу QS World University Rankings найстарішим є Барселонський університет. Заснований 1915 р., заклад має давні традиції підготовки бібліотечних фахівців. Від 1993 р. університет переведено на систему ступеневої освіти й запроваджено підготовку бакалаврів і магістрів у галузі інформаційних наук, а від 2005 р. відкрито інноваційну ОП підготовки магістрів у галузі управління цифровим контентом. У зміст цієї ОП було введено актуальні навчальні дисципліни, зокрема: "Правові та технічні аспекти розповсюдження контенту", "Оцінювання та вибір цифрового вмісту", "Користувачі та оцінювання використання цифрової інформації", "Системи управління контентом", "Візуалізація інтерфейсу та взаємодія", "Індексування та пошук інформації", "Управління цифровими проектами" тощо.

Університет Тампере є провідним вищим Фінляндії, що пропонує багато освітніх напрямів, зокрема й інформаційний. Від 1971 р. на факультеті інформаційних наук запроваджено підготовку бакалаврів, магістрів і докторів філософії в галузі інформаційних досліджень. У змісті ОП наголошено, що навчальний процес спрямовано на формування компетентностей, потрібних для обслуговування, адміністрування та дослідження всього сектора управління інформацією, у тому числі бібліотечного та документаційного.

Термін опанування бакалаврської програми — 3 роки, магістерської — 2. На базі Університету Тампере діє міжнародна програма NORSLIS — Науково-дослідна школа в галузі бібліотекознавства та інформаційних наук, що охоплює мережу університетів із 15 країн Північної та Центральної Європи. Завдяки функціонуванню цієї школи балтійські країни мають можливість присуджувати докторський ступінь зі спеціальності Library and Information Sciences.

Шведська школа бібліотечних та інформаційних наук є структурним підрозділом Університету Бораса — національного лідера системи вищої освіти країни. Сталі традиції ефективного поєднання освіти та наукових досліджень сприяли тому, що цей навчальний заклад вже пів століття є потужним дослідницьким середовищем країни та має право присуджувати докторські ступені в галузі бібліотекознавства й інформаційних наук. Високий авторитет і численні міжнародні зв'язки школи сприяли тому, що вона стала співорганізатором щорічних наукових конференцій BOBCATSSS — форуму молодих науковців, який відбувається під егідою EUCLID (Європейської асоціації бібліотечної та інформаційної освіти й досліджень). Серед науково-дослідних студій Шведської школи бібліотечних та інформаційних наук, що об'єднують понад 20 докторантів, найперспективнішими є "Інформаційні практики та цифрові культури", "Інфраструктура організації знань", у межах яких студенти опановують технології інтелектуального аналізу текстів і машинного навчання, інструменти візуалізації інформації та цифрову семантику. Не менш креативними є підходи закладу до змісту й структури магістерських ОП, що суттєво розширюють предметну сферу застосування інформаційних фахівців і дають змогу присуджувати ступінь магістра в галузі архівознавства, бібліотекознавства, інформатики та музеології [11].

Широкий підхід до змісту підготовки інформаційних фахівців реалізують університети Португалії. Серед п'яти вишів, що запровадили бакалаврські та магістерські ОП у галузі інфор-

маційної, бібліотечної та архівної справи, провідним є Університет Порту. На базі Інституту інформаційної, архівної та бібліотечної справи, що входить до складу вишу, окрім бакалаврів у зазначеній сфері, готують магістрів і докторів філософії в галузі управління інформацією, а також контент-менеджерів та інформаційних аналітиків не лише для бібліотек, а й для всіх установ, що потребують фахівців для роботи з інформацією. Широки міжнародні зв'язки університету, що забезпечують мобільність викладачів і студентів, його високий авторитет серед наукової спільноти та роботодавців є запорукою утримання лідерських позицій в національній системі вищої бібліотечно-інформаційної освіти.

Італія лідирує поміж європейських країн за кількістю університетів, які мають ОП в галузі бібліотечної та архівної справи. З 76 ЗВО найпотужнішим є Римський університет Ла Сапієнца, що 2022 р. уперше посів 44 місце у п'ятдесятці QS World University Rankings by Subject зі спеціальності Library and Information Management [9]. Італійська система вищої бібліотечно-інформаційної освіти відрізняється змістовим різноманіттям ОП, що є переважно магістерськими. Термін їх опанування — 1—3 роки, що залежить від профілізації та цільового спрямування підготовки фахівців. З огляду на те, що в Італії наявна велика кількість установ, які зберігають історико-культурну спадщину, найбільша кількість дворічних магістерських ОП — це "Науки про культурні цінності", "Документація та історичні дослідження", "Архівна та бібліотечна справа", "Архівна палеографія", "Архівні, палеографічні та дипломатичні дослідження", "Управління фондами архівів і бібліотек", "Антикварні книги", "Реставрація книг та паперу", "Церковні культурні цінності", "Управління церковними архівами" та інші. Серед інтегрованих ОП сучасного спрямування — "Видавнича справа та медіакомунікації", "Інформаційні дослідження". Зміст дворічних аспірантських ОП більш універсальний і зазвичай вони мають назву "Бібліотекознавство, архівознавство та методологія досліджень".

Освітні програми зі спеціальності "Бібліотекознавство та інформаційні науки" пропонують 19 університетів Німеччини, серед яких найстарішим і найавторитетнішим є Берлінський університет імені Гумбольдта, який зі спеціальності "Бібліотекознавство та інформаційні науки" у QS World University Rankings посідає 35 позицію з 50 можливих. У 1809 р. заклад заснував відомий німецький мовознавець, філософ і державний діяч Вільгельм фон Гумбольдт, який провів

реформу гуманітарної освіти у Пруссії. Концепція розвитку вишу зумовила і його назву — "Мати усіх сучасних університетів", а її зміст полягає в студіюванні всебічної та системної гуманітарної освіти за принципом "навчання через дослідження". Про ефективність цієї моделі організації вищої освіти свідчить той факт, що серед випускників університету 29 лауреатів Нобелівської премії, зокрема А. Ейнштейн, Е. Фішер, М. Планк, Ф. Габер та інші.

Продовжуючи й донині традиції потужної гуманітарної підготовки на основі поглиблених наукових досліджень, Університет імені Гумбольдта уклав угоди про співпрацю й реалізацію програм подвійних дипломів магістерського та докторського ступенів з авторитетними світовими закладами вищої освіти, як-от Королівський коледж Лондона, Університетський коледж Дубліна, Болонський, Віденський і Таллінський університети, Карлів університет у Празі, Вашингтонський університет, Університет Північної Кароліни в Чепел-Гілл, Римський університет Тор Вергата, Мадридський університет Комплутенсе та інші.

Випускова кафедра бібліотекознавства та інформаційних наук філософського факультету Університету імені Гумбольдта пропонує бібліотекознавчі ОП усіх рівнів — від бакалаврського до докторського в очному та дистанційному форматах. Для реалізації онлайн-навчання кафедра тісно співпрацює з Центром дистанційного навчання та безперервної освіти, що функціонує при німецькому Університеті Кобленц-Ландау.

Термін опанування ОП із бібліотекознавства та інформаційних наук, за результатами якого студент здобуває в Університет імені Гумбольдта освітній ступінь бакалавра мистецтв у галузі бібліотечної справи, — 3 роки. Мета програми — надати теоретичні знання та практичні навички щодо реалізації функцій і методів роботи в бібліотеці та інших установах інформаційної галузі. За результатами опрацювання дворічних магістерських ОП здобувачі мають засвоїти теоретико-методичні навички організації інформаційних процесів та управління бібліотечними установами, навчитися реалізовувати незалежні академічні проєкти, спрямовані на оптимізацію технологій функціонування не лише бібліотек, а й інших типів документаційних установ. Наголосимо, що захист кваліфікаційної роботи є обов'язковою формою атестації здобувачів усіх освітніх рівнів — від бакалаврського до докторського. Термін опанування освітньо-наукової програми на здобуття ступеня доктора філософії з бібліотекознавства та інформаційних наук — 3 роки.

Висновки. Компаративний аналіз бібліотечно-навчальних ОП провідних університетів європейських країн надав можливість з'ясувати, що ані стан системи вищої освіти країни, ані кількісні показники підготовки інформаційних фахівців суттєво не впливають на якість навчального процесу. Серед найважливіших умов організації якісної освітньої системи: потужні традиції спадкоємності щодо фундаменталізації та демократизації навчального середовища, орієнтація на сучасні тренди розвитку інфор-

маційного простору, універсалізація змісту та гнучкість ОП, тісні зв'язки зі стейкхолдерами, насамперед роботодавцями, відгуки яких про рівень підготовки фахівців є визначальними для рейтингу окремих університетів та освітньої системи країни загалом. Україні також варто врахувати тенденцію до посилення інформаційного складника у змісті бібліотечної освіти як сучасний напрям профілізації ОП підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців провідними університетами Європи.

Список використаних літератури та джерел

1. Бачинська Н. А. Бібліотечна освіта в країнах Європи / Н. Бачинська // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції до 75-річчя заснування Національної історичної бібліотеки України (м. Київ, 2—3 жовт. 2014 р.) ; М-во культури України, Нац. іст. б-ка України. — Київ, 2014. — С. 11—14.
2. Бегун В. Підготовка бібліотечних професіоналів в Іспанії / В. Бігун // Бібліотечний вісник — 1997. — № 4. — С. 8—9.
3. Богданов Г. Підготовка бібліотечних кадрів у Німеччині / Георгій Богданов // Вісник Книжкової палати. — 2018. — № 8. — С. 43—46.
4. Гуменчук А. В. Міжнародні вимоги до гармонізації освітніх програм підготовки фахівців у галузі бібліотечнознавства та інформаційних наук / А. В. Гуменчук // Вісник Харківської державної академії культури. — 2021. — Вип. 59. — С. 33—43.
5. Крохмальний Р. Бібліотечна освіта і міжнародні інтернет-комунікації / Р. Крохмальний // Вісник Львівського університету. Серія: Книгознавство, бібліотечнознавство та інформаційні технології. — 2017. — Вип. 11—12. — С. 293—294.
6. Мар'їна О. Ю. Соціокомунікаційні технології в європейській бібліотечній освіті / О. Ю. Мар'їна // Вісник Харківської державної академії культури. — 2013. — Вип. 40. — С. 125—132. — Режим доступу: <http://www.ic.ac.kharkov.ua/RIO/v40/18.pdf>. — Назва з екрана.
7. Пашкова В. Професійний візит у Велику Британію / Валентина Пашкова // Вісник Книжкової палати. — 1998. — № 6. — С. 12—13.
8. Соляник А. А. Моделі сталого розвитку вищої бібліотечно-інформаційної освіти: зарубіжний досвід / А. А. Соляник // Сучасна інформаційно-бібліотечна освіта: орієнтири співтворення : зб. матеріалів X Міжнар. наук.-практ. конф., 25—28 лют. 2020 р., смт Славське Львів. обл. ; ВГО Укр. бібл. асоц., Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. — 2020. — С. 13—17. — Режим доступу: [Zbirnyk_ULA_Slavske_2020_compressed.pdf](https://www.zbirnyk_ula_slavske_2020_compressed.pdf). — Назва з екрана.
9. QS World University Rankings 2022. — Mode of access: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/>. — Title from the screen.
10. World Guide to Library, Archive and Information Science Education: Third new and completely revised Edition / Edited by Axel Schniederjürge. — KG Saur München, 2017. — 561 p.
11. The Swedish School of Library and Information Sciences // BOBCATSSS Association Newsletter (A.K.A European Association for Library and Information Education & Research, EUCLID). — 2022. — Issue 44. — Mode of access: <https://bobcatsss.info>. — Title from the screen.

Anatolii Humenchuk,

PhD of Historical Sciences, Associate Professor,

First Vice-Rector of the National Academy of Fine Arts and Architecture

Quality criteria of the European system of higher library and information education

The article highlights the organizational and cognitive features of the European system of higher library and information education, identifies the leading countries and the leading universities annually been included into the QS World University ranking in the field of Library and Information Management.

It is proved that the basic conditions for ensuring higher education high quality, the demand for graduates in the labour market are the institutionalization of powerful scientific schools, their high prestige among the international scientific community, stable relations with employers, flexibility of educational programs, cultivation of traditions of fundamentalization and democratization of the university education.

Based on the content analysis of the current European leading educational programs for training specialists in various degrees, it is proved that the main modern transformations vectors of the higher library and information education are multilevelness, continuity, fundamentalization, digitalization, universality and strengthening the information component in education.

Keywords: higher library and information education; Europe; criteria of the education quality; universities' world ranking; diversification of library science educational programs

References

1. Bachynska N. A. (2014). Bibliotechna osvita v krainakh Yevropy. *Zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii do 75-richchia zasnuvannia Natsionalnoi istorichnoi biblioteki Ukrainy (m. Kyiv, 2—3 zhovt. 2014 r.)*. Kyiv, pp. 11—14.
2. Behun V. (1997). Pidhotovka bibliotechnykh profesionaliv v Ispanii. *Bibliotechnij visnik*, 4, pp. 8—9.
3. Bohdanov H. (2018). Pidhotovka bibliotechnykh kadrov u Nimechchyni. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 8, pp. 43—46.
4. Humenchuk A. V. (2021). Mizhnarodni vymohy do harmonizatsii osvity proqram pidhotovky fakhivtsiv u haluzi bibliotekoznavstva ta informatsiinykh nauk. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 59, pp. 33—43.
5. Krokmalnyi R. (2017). Bibliotechna osvita i mizhnarodni internet-komunikatsii. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: Knyhoznavstvo, bibliotekoznavstvo ta informatsiini tekhnologii*, 11—12, pp. 293—294.
6. Mar'yina O. Yu. (2013). Sotsiokomunikatsiini tekhnologii v yevropeiskii bibliotekhnii osviti. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 40, pp. 125—132. Available at: <http://www.ic.ac.kharkov.ua/RIO/v40/18.pdf>.
7. Pashkova V. (1998). Profesiyni vizyt u Velyku Brytaniuu. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 6, pp. 12—13.
8. Solianyuk A. A. (2020). Modeli staloho rozvytku vyshchoi bibliotekho-informatsiinoi osvity: zarubizhnyi dosvid. *Suchasna informatsiino-bibliotekna osvita: oriientyri spivtvoennia : zb. materialiv Kh Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 25—28 liut. 2020 r., smt. Slavske Lviv. obl.*, pp. 13—17. Available at: [Zbirnyk_ULA_Slavske_2020_compressed.pdf](https://www.zbirnyk_ula_slavske_2020_compressed.pdf).
9. *QS World University Rankings 2022*. (2022). Available at: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/>.
10. *World Guide to Library, Archive and Information Science Education: Third new and completely revised Edition*. (2017). KG Saur München.
11. The Swedish School of Library and Information Sciences. (2022). *BOBCATSSS Association Newsletter (A.K.A European Association for Library and Information Education & Research, EUCLID)*, 44. Available at: <https://bobcatss.info/>.

Надійшла до редакції 3 червня 2022 року

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 272-732.2(456.31)+271.4]-6/-7(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.6(311).12-19

Микола Сенченко,

директор Книжкової палати України, професор,

e-mail: director@ukrbook.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7445-5185>

Цивілізаційний проєкт "Папська імперія Риму": від Священної Римської імперії до хрестових походів*

У третій статті, присвяченій планам Ватикану щодо встановлення світового панування, розглянуто період реалізації цивілізаційного проєкту "Папська імперія Риму" від Священної Римської імперії до хрестових походів.

Ключові слова: Ватикан; католики; уніати; єзуїти; конгрегації; орден; Ротшильд; цивілізаційні проєкти; світове панування; політика; гроші

Під Священною Римською імперією (962—1075)

У 962 р. Оттон I з Адельгейдою урочисто вступив у Рим, де 2 лютого вінчався в соборі Святого Петра імператорською короною. Саме цю дату вважають днем народження Священної Римської імперії, що проіснувала до наполеонівських воєн. Однак коронацією владолюбний німець не обмежився. На відміну від колишніх імператорів, він мав цілком конкретний погляд

на питання єдиноначальності й не міг змиритися із законом, відповідно до якого пап обирали, а не призначали. Крім того, примітивний вояка навіть не припускав думки, що на території, котра належала йому, може існувати ще чиясь влада. Інакше кажучи, рішучий тевтон намагався збудувати так звану вертикаль влади.

Ось коли Октавіану (Папі Іоанну XII) справді стало зле! Претензії Оттона вибивали з-під його ніг не так адміністративну, як фінансову базу.

* Продовження. Початок див.: Вісник Книжкової палати. 2022. № 4. С. 3—12; № 5. С. 3—9.

Загалом, як це часто трапляється в житті, між колишніми союзниками виник конфлікт, унаслідок якого Октавіан був вимушений бігти зі столиці, а Оттон I увійшов до міста й скликав собор, що позбавив влади нащадка Мароції. Цікаво, що ухвалення такого рішення конклав архієреїв пояснив тією обставиною, що Октавіан не знав латину (неначе він знав її на момент обрання!).

У результаті Папою був обраний Лев VIII (963—965), після чого розпочалося найцікавіше. Оттон I, вважаючи, що все владнав, зі спокійним серцем полишив Рим, куди негайно повернувся Октавіан, що змусило нового понтифіка терміново тікати. Просто дивуєшся, спостерігаючи за нестримністю цих політичних змін — усе сталося буквально наступного дня після його обрання. Проте це X ст.! І як усі встигали? Отже, в Римі знову запанував Октавіан, але за кілька місяців помер, і римляни поквапилися вкотре обрати главу Католицької церкви.

Новий Папа Бенедікт V (964) недовго насолоджувався владою. Німецький імператор увірвався до Рима, вигнав понтифіка, а на Святому Престолі відновив Лева VIII, після чого рушив походом на південь Італії, щоб приєднати її провінції до імперії. Однак ані йому, ані його спадкоємцеві Оттону II це не вдалося. У 983 р. і цей імператор помер, а його наступник, трирічний Оттон III, через 11 років, коли йому було лише 14, узяв кермо влади імперією у свої руки. А вже за два роки, тобто 996 р., вінчався короною короля Італії й імператора римлян. Невдоволені містяни заспокоїлися лише після того, як 998-го Оттон III увійшов до міста та штурмом захопив Замок Святого Ангела — цитадель римської незалежності. Своєю резиденцією він обрав палац на Палатинському пагорбі — історичному символі імперської величі, звідки керував звияжними війнами з об'єднання Німеччини, Північної та Південної Італії.

Утім, успіх Оттона III виявився нетривалим, а відтворена ним держава — неміцною. У 999 р. від неї від'єдналися південні володіння, що знову надало шанс маркграфам Іврейським претендувати на найвищий титул. Оттон III розгромив претендентів на трон, повернувся в Рим як переможець, але жити в місті так і не зміг: занадто самолюбні й волелюбні були його громадяни, багато творчості, мало дисципліни та порядку. Чим би все закінчилося, невідомо. Проте у справу знову втрутився гравець на ім'я "доля": 1002 р. Оттон III, геніальний, добре освічений і начитаний хлопець, який вільно спілкувався грецькою та латиною, мріяв відродити чудові часи античності, помер у віці 22 років, після чого

Вічне місто знову поринуло у традиції похмурого варварства з усіма його "принадами", головною з яких було цілковите беззаконня.

Після смерті Оттона маркграф Іврейський нарешті здобув жадану корону Італії. Здавалося, німецьке панування добігло кінця. Однак 1004 р., після низки блискучих перемог над іншими претендентами, кузен померлого юного імператора Генріх II вирвав вінець із рук слабкіших маркграфів. Окрім того, у Римі Генріх захопив Латеранський собор, після чого змусив громадян обрати його Папою Бенедиктом VIII (1012—1024). Новий володар спирався на підтримку нащадків Мароції й Альберіка, представник яких Феофілакт 1012 р. увійшов із військом у Рим. Через два роки він коронував Генріха й домігся від нового імператора згоди на призначення свого брата Романа главою міської адміністрації (сучасно — мером). Після смерті Бенедикта 1024 р. Роман став Папою Іоанном XIX (1024—1032). Імператор помер того самого року, ненадовго переживши свого духівника.

У 1027 р. Папа Іоанн XIX коронував імператора Конрада II, після чого успішно правив ще шість років і помер, підготувавши Папський Престол для Феофілакта, свого племінника й сина графа Тускуланського Альберіка III. Малолітньому Папі Бенедикту IX (1032—1044) на момент обрання було лише 12 років, хоча офіційні хроніки наполягають на віці 18—20 років. Молодий гульвіса пустився в розпусту й пияцтво, в чому, за деякими свідченнями, перевершив усіх своїх попередників. Багатьох Бенедикт IX не влаштував, але хто саме організував замах, що так налякав розбещеного понтифіка, який утік з міста, — невідомо. Це не головне, важливе інше: дуже скоро він повернувся в супроводі німецьких полків, що не так, правда, налякало, як обурило волелюбних римлян. Вони підняли повстання (1044) і вигнали Бенедикта IX із міста, а замість нього проголосили Папою Сильвестра III (1045), який у вдячність щедро розплатився золотом із вождем повсталих Джирардо. І тут розпочинається ще одна історія, котра могла б лягти в основу захопливого любовного роману, трилера чи мелодрами.

Джирардо мав доньку, яка вродою затьмарювала жінок не лише Рима та передмістя, а й, подекували, усієї Італії. І за іронією долі в неї шалено закохався не хто інший, як повалений Папа Бенедикт, який вирішив будь-що одружитися з красунею. Проте духовна особа, хоч і позбавлена посади, зробити цього не може. І тоді новоспечений "Ромео" відмовився від духовного сану, розстригся, знов узяв ім'я Феофілакта, після

чого полинув до тієї, яка цілком заволоділа його тілом і душою, з вельми конкретною й привабливою фінансовою пропозицією, але несподівано для себе дістав відмову. І що б ви думали, він зробив у відповідь? Кинувся з Тарпейської скелі? Ні! Отруївся вишуканою отрутою, приготованою східними чаклунами з тисячі трав? Знову не вгадали! Убив невдячну дівчинку, що наважилася відмовити знатній і відомій особі? Ні!!! Він повернув собі духовний сан, зібрав прибічників, вигнав із міста Сильвестра та знову став Папою Бенедиктом IX.

Здобувши перемогу над ворогами, понтифік вирішив, що долю все-таки не варто випробувати, і здійснив дуже важливий для майбутнього західної культури крок: за 650 кг золота продав титул Папи (саме так!) своєму хрещеному батькові, Іоанну Граціану, який став Папою Григорієм VI (1045—1046). Останній, утім, не позначився жодними пам'ятними діями, за винятком, щоправда, одного: його капеланом був чернець на ім'я Гільдебранд, який згодом став однією з найвизначніших осіб на ватиканському троні — Папою Григорієм VII (1073—1085). Однак це станеться за кілька років, а доти Рим жив звичайним неспокійним життям, насолоджуючись захопливими видовищами: низкою правителів, котрі змінюють один одного, та пишними церемоніями вінчання світських і духовних владик.

У 1046 р., через рік після того, як заповзятий Бенедикт-Феофілакт спромігся отримати грошову вигоду з продажу титулу, на Рим посунув військо король Генріх III, який запропонував городянам обрати собі Папу. Проте нерозсудливі піддані відмовилися, чим неабияк здивували грізного германця, який мусив призначити Папу самотужки. Його вибір зупинився на єпископі Бамбергському, який став Папою Климентом II (1046—1047). Позбавлений влади покупець пастирської влади Григорій VI вимушений був полишити посаду, що обійшлася йому так дорого, та виїхати в Німеччину разом з імператором. Його супроводжував вірний супутник і соратник Гільдебранд.

Як тільки невгамовний Бенедикт-Феофілакт дізнався, що армія кайзера пішла з міста, то негайно вирушив туди зі своїми головорізами, скинув із трону Климента II і знову, вже втретє, став Папою. Слід зауважити, що роки постійної боротьби за владу, пригод, втеч і вторгнень не поліпшили характеру священника-авантюриста: поведінка його була жахливою, що, звісно, обурювало паству. Закінчилося все так само, як і починалося: повстання, скидання, вигнання. Більше на історичній сцені він не з'являвся.

Заколот у Римі спонукав імператора повернутися, аби врешті-решт угамувати темпераментних дітей Півдня, більше схильних до безладу, аніж до порядку. Генріх III призначив первосвященником етнічного німця під ім'ям Дамасія II (1048), цілком обгрунтовано вважаючи, що співвітчизник, який звик до порядку, заспокоїть занадто емоційних південних мешканців. Утім, його надіям не судилося виправдатися: за 23 дні новий Папа відійшов у засвіти, а його місце на престолі посів єпископ Бруно під ім'ям Лева IX (1049—1054).

Саме цей великий політик підготував трамплін для чергового зльоту Рима, що спромігся досягти проектної висоти! Новий пастир відразу продемонстрував вірянам невимірну глибину свого упокорення перед Всевишнім. Неначе апостол Петро, він увійшов до міста босоніж (!) — у лютому, коли час для прогулянок без взуття не найсприятливіший навіть на спекотливому Півдні! Проте обраний до цього на Вормському соборі патріарх усе зробив правильно. Місто, що внаслідок нескінченних переворотів і повстань поринуло в безнадійні злидні, не витримало б видовища пишних урочистостей. Після цього Папа став бламати вірян про допомогу столиці, що конала з голоду. На його заклики відгукнулися жителі Беневенто, що врешті-решт врятувало безнадійну ситуацію.

Папа Лев IX був зятим прибічником церковної реформи й основні зусилля зосередив на підвищенні морального рівня духовництва. За його правління знову було висунуто вимогу до всіх священнослужителів, починаючи від судового писаря, дотримуватися celibату (безшлюбності) та введено жорсткі заходи проти симонії (торгівлі церковними посадами).

У той період сталася подія, яку, з погляду сучасних PR-технологій, визнали б найскандальнішою: 1050 р. у Рим прибув для покаяння шотландський король Макбет, якого за пів століття Шекспір звинуватив у вбивстві законного правителя маленької гірської країни на півночі Британського півострова та в узурпації королівської влади.

Загалом, усе було б добре з правлінням Папи Лева IX, коли б не одне "але". Згадаймо основний історичний закон розвитку проектів: кожен глобальний проект тяжіє до експансії! Спокуси розширитися за рахунок сусідів не уникнув і римський проект часів Лева IX. Його прагнення підпорядкувати Південь Італії, що перебував під церковною юрисдикцією константинопольського патріарха, призвело до конфлікту з візантійською церквою. Згодом він вилився у Великий розкол, що остаточно розділив християнську церкву на дві

основні гілки: Західну та Східну, після чого папський проект вступив у черговий період хаосу.

Велика схизма та Флорентійська унія (1054—1439)

Велика схизма — так назвали історики розкол християнської церкви на католиків і православних. Стався він 1054 р. за часів правління Папи Лева IX і константинопольського патріарха М. Кіруларія. Безпосереднім приводом для неї послужила суперечка через південноіталійські парафії, з церковної служби яких розпочалося активне витіснення грецького обряду. У відповідь Кіруларій заклав усі храми латинського обряду в підпорядкованих йому землях. Папський нунцій Гумберт, який прибув у Константинополь для переговорів щодо розбіжностей, образився на те, що патріарх тривалий час його не приймав і неналежно поводився з депутацією. За власною ініціативою 16 липня 1054 р. він прокляв Кіруларія та його оточення. 20 липня того самого року патріарх відповів Соборною постановою, в якій Папу та його прибічників оголосили еретиками й відлучили від церкви.

У горезвісному документі патріарх пригадав католикам усе: і догмат про філіюкве, і гоління борід священниками, і правило целібату. Історично цей розкол був неминучим підсумком черги непримиренних суперечностей між двома головними гілками християнства:

- розвиток у Західній церкві теорії про королівську владу як знаряддя в руках церкви;

- поява документа під назвою "Костянтинів дар" — грамоти, згідно з якою імператор Костянтин Великий дарував римським первосвященникам владу над Італією та західними провінціями імперії, а також над всіма іншими ієрархами церкви й світськими владиками;

- визнання Папою Іоанном VII (705—707) права Римського понтифіка не лише на помазання монархів, а й на позбавлення їх влади;

- визнання Царгородом "апостольського" походження константинопольського патріаршого престолу від старшого брата святого Петра апостола Андрія, що виключало домагання пап на старшинство у світовій християнській ієрархії;

- звинувачення Римської церкви з боку східних церков у спотворенні догматизму, порушенні церковної дисципліни, обрядів і богослужіння;

- заборона на згадування пап під час богослужіння за грецьким обрядом від початку XI ст.;

- активна місіонерська діяльність Рима на територіях, що належать до єпархії Константинополя, і зростання там кількості парафій латинського обряду.

Наступними роками релігійні суперечності лише загострювалися й посилювалися:

- 1075 р. Папа Григорій VII оприлюднив буллу "Диктат Папи", що ставила монархів у стан васалів Риму;

- Папа Інокентій III (1198—1216) оголосив пап прямими намісниками Христа на землі;

- Папа Боніфаций VIII (1294—1303) проголосив понтифіка верховним арбітром і "вселенським правителем".

Апогеєм міжцерковного конфлікту стала пряма інтервенція Рима й захоплення Константинополя хрестоносцями 1204 р. На його руїнах було проголошено Латинську імперію, яка, однак, проіснувала недовго. Вигнання католиків із Константинополя не забезпечило Грецьку церкву від подальших спроб Святого Престолу приєднати її до себе. Навіть великий Михайло VIII Палеолог, воїн, який відбив у гордовитих латинян Царгород, як людина надзвичайно далекоглядна, розумів, що відірвана від Заходу Візантія приречена на поглинання мусульманськими ордами. Тому за підтримки патріарха І. Векка 1274 р. уклав із Римом так звану Ліонську унію, котра протрималася лише сім років і була забута вже за правління сина імператора-визволителя.

Однак загроза повного знищення османами Царгорода, особливо після того, як візантійський імператор не зміг здолати султана Орхана у відкритому бою і, більше того, поступився йому значними територіями поблизу столиці, вимагала від його правителів і духівництва пошуку сильних союзників, якими тоді були винятково країни Західної Європи (Русь тільки-но зводилася на ноги після татаро-монгольського нашествия).

У відчайдушній спробі врятувати ситуацію Андронік III, який захопив престол через брехню й усунення від влади діда та батька, за що і був, напевно, позбавлений заступництва Всевишнього, попрямував в Італію, розраховуючи на допомогу Венеції та Папи. Ті швидко зметували, які політичні дивіденди можна здобути з жалюгідного стану Східної імперії, ласкаво та з найвищими почестями прийняли базилевса й погодилися допомогти, але за однієї умови: Православна церква мала схилити голову перед величчю Риму та його понтифіка.

Розпочалися інтенсивні переговори і, як би зазначили в наш час, політичні консультації. Процес сприяв тому, що 1439 р. спочатку у Феррарі, а потім у Флоренції відбувся Вселенський собор, який завершився 5 липня того самого року підписанням у церкві Санта-Марія-Новелла угоди про возз'єднання церков на умовах визнання Православною церквою латинського

догматизму й верховенства Папи Римського за збереження православних обрядів. "Ми визначаємо, — наголошено в тексті унії, — що Святий Апостольський Престол і Римський Понтифік має примат на усій земній кулі, і що цей Римський Понтифік є Спадкоємцем блаженного Петра, Князя Апостолів, та істинним Вікарієм Христа, Главою всієї Церкви, Пастирем і Учителем усіх християн, і що Господь наш Ісус Христос в особі святого Петра дав йому повну владу направляти й управляти усією Церквою, — як це також засвідчено в діяннях Вселенських Соборів та у святих канонах".

Урочиста церемонія підписання унії, що де-юре визнавала загибель православ'я, проходила в присутності імператора й Папи, а також 115 католицьких і 33 східних ієрархів, з яких лише православний богослов митрополит Марк Ефеський відмовився поставити під нею автограф (константинопольський патріарх уникнув цієї ганьби лише внаслідок смерті). А от митрополит Московський Ісидор завізував її, за що і був відразу ж після повернення в Москву позбавлений влади великим князем Василем з повної згоди й схвалення народу: "Навесні 1441 р. Ісидор прибув у Москву з дружнім посланням Папи до великого князя Василя; у першій же літургії в Успенському соборі Ісидор згадав, замість вселенських патріархів, Папу Євгенія, а після закінчення служби диякон його з амвона прочитав постанову Флорентійського собору. Однак великий князь Василь тут же, в храмі, став викривати Ісидора, наказав звести його з престолу і, взявши під варту в Чудовому монастирі, скликав на собор єпископів і знатне духовництво, які визнали постанову Флорентійського суперечною давньому православному вченню. Восени 1441 р. Ісидор утік до Твері, але великий князь Тверський ув'язнив його. З Твері Ісидор перебрався у Новгород литовський, а звідти — у Рим. Під час облоги турками Константинополя Ісидор перебував у стінах міста й пропонував імператорові Костянтину допомогу Папи за умови, що грецьке духовництво визнає постанову Флорентійського собору. Після взяття турками Константинополя Ісидор потрапив у полон, але втік із неволі в Рим, де й помер 1462 р., маючи звання константинопольського патріарха".

Після цього випадку русичі стали сприймати великого князя/правителя/царя як істинного захисника віри та опори православ'я, а російське духовництво вирішило самостійно обирати митрополита на соборі своїх архієреїв.

Слід зауважити, що тріумф Рима тривав недовго, оскільки майже всі православні священ-

нослужителі відреклися від унії відразу після повернення у власні єпархії. Вони вимушені були поставити підписи через потужний тиск сторони, що приймала, адже їх в Італії утримували напівголодними й шантажували недвозначними натяками на фізичну розправу у разі відмови підписати унію. Говорячи сучасною мовою, унію так і не було ратифіковано православними соборами ані в Москві, ані в Константинополі. А 1443 р. Єрусалимський собор за участю Єрусалимського, Антіохійського й Александрійського патріархів (головних після Константинопольського) відлучив усіх прибічників унії від церкви. Остаточною крапкою в цій невдалій спробі захоплення Римом воістину вселенської влади стало усунення 1450 р. у Царгороді патріарха-уніата Григорія Мами і обрання на Апостольський Престол прибічника православ'я Опанаса. Однак це не врятувало Візантію від остаточної загибелі: через три роки, 1453-го, Константинополь захопили турки-османи, останній імператор Костянтин XI Драгаш загинув у бою, центр православ'я перемістився в Москву, котру відтоді вважали головною перешкодою на шляху Римської імперії до світового панування.

Хрестові походи, релігійні війни

Повернімося в XI ст. Для вигнання арабів із Сицилії Папа запросив у південну Європу війовничих норманів, які, розгромивши іновірців, не зупинилися, а продовжили пограбування, вчинивши кілька набігів і на Рим. Понтифік очолив римське ополчення, яке, втім, було вщент розбито зухвалими північними вояками. У 1053 р. Папа Лев IX був полонений і тривалий час перебував у почесному ув'язненні. Врешті-решт йому вдалося відкупитися й повернутися додому, в Рим, де він незабаром і помер. Після Лева IX, відповідно до імператорського указу, на правління призначили ще одного німця, Гебгарда, який узяв собі ім'я Віктора II (1055—1057).

У 1056 р. війовничий імператор Генріх III залишив свої володіння малолітньому Генріхові IV, що відразу порушило нетривалий спокій. Чотирирічний імператор не міг контролювати авантюристів, які поривалися до влади й амбіції яких зросли зі смертю Віктора II. Після нього Папою став рідний брат могутнього феодала, герцога Нижньої Лотарингії Готфріда Бородатого Фрідріх, який увійшов в історію під ім'ям Стефана X (1057—1058). Утім, нічим особливим він не вирізнявся, за винятком невеликої, але дуже важливої деталі: саме Стефан звів у сан архідиякона славнозвісного Гільдебранда.

У 1058 р. у Рим увірвалися прибічники Гускуланського дому (спадкоємці вже добре

відомого Бенедикта-Феофілакта), які повалили германського протезе й звели на Престол свого представника — Папу Бенедикта X (1058—1059), що цілковито не влаштувало Гільдебранда. Йому вдалося з допомогою вдови колишнього німецького імператора Генріха III королеви Агнеси створити коаліцію, до якої також увійшли Готфрід Бородатий і його дружина, маркграфиня Тосканська Беатриса. Вони домоглися скликання так званого Сієнського собору, що ухвалив рішення позбавити влади Папу Бенедикта X, а на його місце обрати Миколу II (1059—1061), при якому Гільдебранд став першим радником прелата. Не без його наполегливих зусиль 1059 р. було ухвалено спеціальний закон, що регулював вибір верховного духовного владики Заходу. Віднині це могла робити тільки спеціальна колегія кардиналів. Важливе історичне рішення багато в чому зумовило хід подальших подій.

У 1061 р. Микола II помер, і Гільдебранд звів на престол свого ставленника, Папу Олександра II (1061—1073), що викликало розкол у стані колишніх союзників, оскільки германці хотіли бачити на цьому місці власну людину — єпископа Парми Пьетро Кадало. Проти норовистого Гільдебранда було спрямовано військо, яке, дійшовши до міста Бенцо, зупинилося й, довго не мудруючи, проголосило Пьетра Папою Гонорієм II (1061—1072). Отже, на певний час у прибічників католицької віри виявилися відразу два папи, що категорично не влаштувало Гільдебранда, який на той час набув і сил, і досвіду. За допомогою архієпископа Кельна Ганнона він захопив в полон ще зовсім малого Генріха IV, усунув від влади королеву Агнесу й проголосив єдиним Папою Олександра.

Проте германці, з властивою їм упертістю, продовжували наполегливі спроби посадити у Ватикані свою людину. Це закінчилося поверненням Гонорія II і затяжною війною, в якій Гільдебранд за допомогою найманців-норманів здобув перемогу. Папою знову став Олександр, а королева Агнеса 1067 р. приїхала в Рим для покаяння з 17-річним сином, який вів розкішне життя, подібно до попередніх юних правителів.

У 1073 р. нарешті сталася подія, на яку так довго чекали всі, хто мав бодай найменший стосунок до високої політики Заходу: після смерті Олександра II на папський престол зійшов сам Гільдебранд, що став Папою Григорієм VII. Так розпочався новий, четвертий цикл розвитку папської цивілізації. Зауважимо, що до цього часу вже стався остаточний розкол Християнської церкви на православних і католиків (так

звана Велика схизма 1054 р.), тому одним із головних завдань Григорій-Гільдебранд вважав об'єднання всіх гілок церкви під своїм, зрозуміло, володарюванням. Проте щоб досягти мети, він мав здобути сильну підтримку, передусім тих осіб, які мали необхідні фінанси й важелі політичного впливу. Зрозуміло, що після тривалих років протистояння з імператорським двором шукати союзників потрібно було деінде. І він знайшов їх в особі двох красунь, які стали його відданими прихильницями!

Одна з них — уже відома маркграфиня Тосканська Беатриса, друга — її донька Матильда, батьком якої був Боніфацій із Каносси, найбагатший феодал Італії, володар великих земель і гучних титулів. У 1052 р. його позбавили життя вороги, після чого дружина, яка доводилася донькою герцогові Верхньої Лотарингії, зважилася на другий шлюб. У 1054 р. вона вийшла заміж за Готфріда Бородатого, герцога Нижньої Лотарингії, а для скріплення союзу погодилася віддати доньку Матильду за горбатого сина нового чоловіка.

Утім, шлюб виявився невдалим. Матильда, яку багато що не влаштувало, полишила свого огидного супутника. Ображеного чоловіка, мабуть, таке рішення обурило, адже він спробував силоміць повернути невдячну половину. Та ба! Матильда на той час встигла придбати могутнього заступника й союзника в особі Папи Григорія-Гільдебранда. Ласі до брудних чуток літописці (журналісти того часу) відразу звинуватили Папу в любовному зв'язку з чарівною утікачкою. Проте ці плітки не підтверджені конкретними фактами, а тому залишаються на совісті тих, хто їх розпускав.

Гільдебранд був видатним діячем своєї доби, мудрим і далекоглядним політиком, глибоко релігійною людиною, відданою символу католицької віри. Чудово усвідомлюючи, що влада духовна має щонайменше залежати від усього мирського, він намагався затвердити правила глави церкви, що обмежували зв'язок із матеріальним світом. Саме тому й наполіг на суворому дотриманні закону про celibat і симонію.

У 1074 р., вірний ідеалам релігійної чистоти, Григорій VII відлучив від церкви всіх священнослужителів, які мали дружин чи випадки аморальної поведінки, а також брали участь в аферах із купівлі-продажу церковних посад. У 1075 р. він пішов далі й своєю буллою позбавив світську владу права інвеститури (призначення на духовні посади), чим вибив основний козир із рук німецьких імператорів. Звісно, цей крок викликав невдоволення двору й феодалів, які, сплативши

за допомоги якомусь Ценціо (Ченчо), взяли Папу в полон у церкві Санта-Марія-Маджоре, де він проводив службу.

Проте Григорія VII, який мав неабияку популярність поміж народу, майже миттєво звільнили, після чого Папа вирішив напоумити Генріха IV, пригрозивши йому відлученням від церкви. Цей намір привів дозрілого для великих діянь хлопця в лють, і він вирішив помститися самовпевненому утримувачеві Престолу Петра. Спочатку він зібрав Вормський собор, який позбавив Папу влади, а згодом, вважаючи, що цього замало, — зібрав другий собор у П'яченці, який підтвердив законність попередньої постанови.

Однак не таким був Гільдебранд, щоб спасувати перед труднощами та скласти зброю без бою: у відповідь на демарш Генріха він прокляв учасників обох соборів і самого Генріха. Так, не простим виявився цей Папа! До того ж украй доречно від руки найманого вбивці загинув чоловік Матильди Готфрід Горбатий, а слідом за ним померла її мати Беатриса. Чарівна союзниця Гільдебранда стала найбагатшою жінкою Європи: від прадіда їй дісталися графства Реджо, Модена й Мантуя, від діда — графства Брешія та Феррара, від батька — маркграфство Тосканське, від матері — помістя в Лотарингії й, окрім того, землі у графствах Верона, Парма, Лука, Романія та Піза. У відповідь на це німецькі феодалі заметушилися та пообіцяли позбавити Генріха влади, якщо з нього не буде знято найвище відлучення. І ані гнів монарха, ані його твердження про те, що Папа перебував в амурному зв'язку з Матильдою, йому вже не допомогли.

На цьому політичному тлі сталася подія, що зумовила майбутню велич і незалежність Папського Престолу. Генріх IV вирушив у замок Каноссі — родове гніздо Матильди в графстві Реджо поблизу кордонів із Пармою, — щоб схилити коліна перед Папою та просити вибачення. Знаменний акт визнання європейськими монархами васалітету від Риму відбувся 1077 р.

Німецькі феодалі були дуже невдоволені й у відчайдушній спробі реваншу проголосили своїм главою Рудольфа Швабського, але Генріх його розгромив, а сам став готуватися до реваншу та походу на Рим.

Гільдебранд вкотре продемонстрував винятковий талант дипломата 1080 р., визнавши королем Рудольфа Швабського й повторно відлучивши від церкви Генріха. Крім того, він позбавив його корони (!) і прокляв зброю! Це була справжня війна. Генріх відповів Папі аналогічним відлученням і прокляттям, миттєво вінчався в Равенні короною італійського короля та при-

значив Віберта новим Папою Климентом III (1080—1100), після чого здійснив облогу Рима, щоправда, невдалу. Відтак він доволі успішно бився з військом Матильди в Північній Італії.

У 1083 р. армія Генріха все-таки увірвалася в Рим, захопила Ватикан і полонила неслухняного Гільдебранда в Замку Святого Ангела. У 1084 р. Генріх нарешті вінчався імператорською короною з допомогою свого протеже Климента III. Однак на порятунок Григорію-Гільдебранду прийшли нормани на чолі з герцогом Робертом Гюїскармом. Генріх зі своїм маріонетковим Папою були вимушені спішно полишити місто, а люті мешканці Півночі звільнили Григорія VII. Місто, громадян та майно віддали на розграбування норманським воїнам. Так, Григорій-Гільдебранд перемиг, але цей тріумф водночас виявився й найбільшою поразкою: він не міг більше правити в місті, яке сам прирік на приниження, й вимушений був полишити Рим разом із чужинцями. У 1085 р. Гільдебранд помер у Салерно, де і був похований.

Папський Престол виявився вакантним, і що дивно: уперше за багато років не було жодного охочого його зайняти! Конклав обрав якогось Дезидерія, але той відмовився від такої високої честі. За два роки йому вдруге запропонували тіару, і він знову не прийняв її. Тоді чоловіка обрали силоміць: змусили надіти папське вбрання й всадили на трон під ім'ям Віктора III. Проте за чотири дні він утік, зрікся сану та усамітнівся у віддаленому абатстві. Норовливого обранця врешті-решт відшукали й повернули в Рим. Від ненависної синекури бідолаха врятувала лише смерть, після чого Папою став виходець із Франції Урбан II (1088—1099).

Оскільки весь цей час другий Папа Климент III, ставленик німецьких феодалів, не залишав спроб повернути Престол, Урбан зробив дуже рішучі кроки для залучення останніх на свій бік. Він, зокрема, умовив Матильду вийти заміж за могутнього герцога Баварського на прізвисько Товстий, якому на момент одруження виповнилося лише 17 років. Згодом залучив Конрада, сина Генріха IV, якого зробив королем Італії. Ці події сприяли тому, що 1093 р. став тріумфальним для Урбана II. Щоб відвернути лицарів, яких на той час розплодилася сила-силенна, від європейських справ, він закликав усіх небайдужих християн до хрестового походу. Так розпочалася нова доба в розвитку Папського проекту, яка відкрила лицарям шлях до сакральних таємниць та предметів християнства, що зберігалися в Землі Обітованій у "нечестивих іновірців".

Отже, супротивником Римської імперії в битві глобальних проєктів, разом зі знесиленою

Візантією та німецькою ідентичністю, що, навпаки, набирала силу, став Халіфат. Саме він, завдяки тюркському складникові, дістав друге дихання й створив найбільшу імперію в Передній Азії — Сельджуцький султанат. Усього було здійснено дев'ять хрестових походів, зокрема: Перший хрестовий похід (1096—1099); Другий хрестовий похід

(1147—1149); Третій хрестовий похід (1189—1192); Четвертий хрестовий похід (1202—1204); Хрестовий похід дітей (1212); П'ятий хрестовий похід (1217—1221); Шостий хрестовий похід (1228—1229); Сьомий хрестовий похід (1248—1254); Восьмий хрестовий похід (1270).

(Далі буде)

Список використаної літератури

1. Ачлей А. Битва глобальных проектов. В 3 ч. Часть 1. Евреи, католики, шииты, "васпы" / Александр Ачлей. — Москва : Вольт, 2011. — 240 с.
2. Браун Д. Ангелы и демоны / Д. Браун ; перевод с английского Г. Б. Косов. — Москва : АСТ : Льюкс, 2005. — 606 с.
3. Фраттини Э. Священный Альянс. Палачи и шпионы Ватикана / Эрик Фраттини. — Москва : Эксмо, 2007. — 576 с.

Mykola Senchenko,

Director of the Book Chamber of Ukraine, Professor

Civilization project "Papal Empire of Rome": from the Holy Roman Empire to the Crusades

The third article, devoted to the Vatican's desire for world domination, examines the period of implementation of the civilizational project "Papal Empire of Rome" from the Holy Roman Empire to the Crusades.

Keywords: *Vatican; Catholics; Uniates; Jesuits; congregations; order; Rothschild; civilization projects; world domination; policy; money*

References

1. Achlej A. (2011). *Bitva globalnyh proektov. V 3 ch. Chast 1. Evrei, katoliki, shiity, "vaspy"*. Moskva: Volant.
2. Braun D. (2005). *Angely i demony*. Moskva: AST: Lyuks.
3. Frattini E. (2007). *Svyashennyj Alyans. Palachi i shpiony Vatikana*. Moskva: Eksmo.

Надійшла до редакції 10 травня 2022 року

УДК 077.5Instagram:793-045.23(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.6(311).19-26

Оксана Балюн,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри видавничої справи та редагування

Видавничо-поліграфічного інституту КПП ім. Ігоря Сікорського,

e-mail: o.baliun@gmail.com,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7676-9049>

Діана Трубіна,

магістр кафедри видавничої справи та редагування

Видавничо-поліграфічного інституту КПП ім. Ігоря Сікорського,

e-mail: diankatrubina7@gmail.com

Тетяна Фісенко,

кандидат наук із соціальних комунікацій,

доцент кафедри видавничої справи та редагування

Видавничо-поліграфічного інституту КПП ім. Ігоря Сікорського,

e-mail: tfisenko@gmail.com

Особливості просування розважальних проєктів на платформі Instagram

Актуальність проблематики комунікативної ефективності просування проєктів в Instagram зумовлено потребою збільшення науково обґрунтованих досліджень, в яких було б здійснено аналіз технологій, складників і методів розміщення контенту в соціальних мережах, зокрема на платформі Instagram. **Метою** дослідження є визначення алгоритму формування комунікативної ефективності розважальних проєктів у соціальній мережі Instagram на прикладі дослідження кейсів ресурсів Netflix, Epicfuture, Be.bloote, реалізованих 2019 р. **Методологічною основою** розвідки є сукупність методів наукових досліджень: аналізу та синтезу, порівняння й системний підхід. **Результати** дослідження дали змогу виявити особливості формування брендами систем комплексів просування в соціальній мережі.

Під час аналізу визначено основні метрики досліджуваних *instagram*-сторінок, що є складниками формування стратегії певного проєкту. Увагу зосереджено на тому, що в різних за масштабністю й розважальними напрямками проєктах використано різні стратегії просування, що виявили комунікативну ефективність, зокрема кількість і залученість підписників, кількість реакцій на сторінці, швидкість просування проєктів. Розглянувши кожен із зазначених прикладів, авторки з'ясували, що універсального комплексу просування сторінки в *Instagram* немає. У результаті дослідження було підтверджено припущення, що просування розважальних проєктів на зазначеній платформі потребує ґрунтовного, зосередженого та ситуативного підходу не лише до вибору комплексу просування сторінки, а й до оцінювання ефективності цього процесу. Підсумовано, що в умовах високої конкуренції розважальних платформ у мережі *Instagram* нові проєкти можуть набувати популярності й утримувати лідерство завдяки охопленню вузької ніші та правильному вибору комплексу оцінювання їхньої ефективності.

Ключові слова: *Instagram*; комунікативна ефективність; контент; просування; реклама; розважальний проєкт; соціальні мережі; *talant_videos*

Постановка проблеми. В умовах сучасного інтернет-ринку платформа *Instagram* є однією з найбільших соціальних мереж, в якій зареєстровано понад 1 млрд унікальних активних користувачів. Сьогодні ця мережа є шостою за популярністю у світі після *Facebook*, *Youtube*, *WhatsApp*, *FB Messenger* і *WeChat* [1]. Загальний дохід від реклами в *Instagram* 2020 р. становив понад 20 млрд дол. [2].

Кожного дня на платформі генерується новий контент, створюються нові компанії, відбувається процес масової комунікації, не обмежений жодними кордонами. Ресурс стабільно утримується в десятці найпопулярніших, на його сторінках розміщено офіційні представництва тисяч компаній і брендів.

Одним із наймасовіших і найзапитаніших типів контенту в *Instagram* є розважальний, його популярність зумовлено складом аудиторії, адже понад 70% користувачів платформи молодші за 35 років [3].

Навіть попри неможливість повної заміни телебачення, літератури і мистецтва *Instagram*, як й інші соцмережі, поступово набуває дедалі більшого значення в забезпеченні та розвитку культурно-соціального життя людини.

Актуальність проблематики комунікативної ефективності просування розважальних проєктів в *Instagram* зумовлено браком ґрунтовних систематичних досліджень, в яких було б узагальнено та проаналізовано технології, складники й методи розміщення контенту в соціальних мережах.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питання просування контенту в *Instagram* є предметом наукових досліджень багатьох закордонних фахівців. Зокрема, Ф. Тарані [4] розглядає детерміновані аспекти *Instagram* та їхній вплив на рекламне агентство; Ф. Говард комплексно досліджує нові медіа; окрім того, він уперше ввів у науковий обіг термін "мережева етнографія" [5]. С. Деванті та С. Суджарво зосереджують увагу на можливості створення

цікавого контенту для учнів під час онлайн-навчання, що надасть можливість збільшити його ефективність і результативність [6]. А. Д. Сото-Васкес дослідив специфіку розважального контенту з використанням фентезійних елементів на прикладі просування в *Instagram* Діснейленду [7]. Питання маркетингу особистісного брендингу серед підлітків з'ясовували Е. Ахмад і Л. Рухана [8].

Серед вітчизняних науковців цю проблему вивчали Т. Фісенко [9], Т. Беркій [10], Л. Смола [11], О. Грищенко [12] та інші. Питанням дослідження класифікації соціальних мереж приділив увагу В. Струнгар [13].

Водночас, враховуючи стрімкий розвиток комунікативних інструментів і методик визначення показників їхньої ефективності в новітніх медіа, науковим дослідженням бракує оперативності відстеження й тестування актуальних змін і нововведень, які щоденно відбуваються в різних куточках світу. Це доводить, що нині немає ґрунтовних розвідок щодо узагальнення світового досвіду створення та просування розважального контенту на платформі *Instagram*.

Мета статті — структурувати й узагальнити основні види та методи просування розважальних проєктів і оцінювання їхньої ефективності в соціальній мережі *Instagram* на основі дослідження кейсів ресурсів *Netflix*, *Epicfunnypage*, *Be.bloome*, реалізованих 2019 р.

Методологічну основу дослідження становлять принципи аналізу й синтезу (вивчення сучасних технологій і засобів просування в *Instagram* та практичне застосування набутих знань), порівняння (оцінювання наявних проєктів). Системний підхід дав змогу розкрити цілісність феномену соціальної комунікації в *Instagram*, виявити основні зв'язки між її структурними елементами, розглянути соціальні мережі як частину культури інформаційного суспільства. Системний підхід також становить основу аналізу соціальних мереж як складних структурованих комунікативних систем.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На основі дослідження кейсів ресурсів Netflix, Epicfunnypage, Be.bloome, реалізованих 2019 р., розглянемо основні види та методи просування розважальних проєктів і оцінювання їхньої ефективності в соціальній мережі Instagram.

Широкої популярності компанія *Netflix* набула 2013 р. після створення платформи, що транслювала придбаний і власний кіно контент. Одним із найпоширеніших каналів зв'язку з аудиторією стала саме офіційна сторінка компанії, що впродовж 2019 р. ефективно розвивалася та мала 158 млн підписників [14]. Netflix активно розробляла три основні майданчики: Facebook, Instagram і Twitter, використовуючи для кожного з них різні контентні стратегії просування. Щодо платформи Instagram, то в маркетинговій стратегії компанія враховує особливості популярності сторінки в різних країнах, що дає змогу розділяти контент на кілька регіональних акаунтів. Наразі Netflix має 18 акаунтів в Instagram, лідерами за кількістю підписників є США та Бразилія: 1,7 і 1 млн відповідно. Загалом, компанія має майже 19 млн підписників у зазначеній соцмережі [15].

Для розуміння механізмів збільшення аудиторії ресурсу насамперед варто визначити, який комплекс засобів просування контенту використала Netflix. Основною метою її instagram-сторінки є комунікація з користувачами, а отже вона виконує такі функції:

- каналу прямої взаємодії з аудиторією;
- середовища активності для спільноти;
- регулятора відносин між аудиторією та брендом, що сприяє зміцненню лояльного ставлення до компанії та її продукції;
- платформи для реклами та промоції проєктів компанії.

Можемо припустити, що основними метриками instagram-сторінки компанії є такі:

1. Followers (19 млн) — оскільки кількість підписників прямо впливає на сприйняття бренда та відбиває його "популярність" для пересічних користувачів.

2. Likes (у середньому — 239 501/пост), Comments (у середньому — 869/пост) — основні показники активності на сторінці, що дають змогу безпосередньо комунікувати з аудиторією та робити зріз емоційної оцінки контенту в режимі реального часу.

3. Shares — для оцінювання вірусності виробленого контенту, показник бажання аудиторії обговорювати продукти компанії зі своїм оточенням.

4. Love Rate — для загального оцінювання іміджу й рівня привабливості компанії на обраній платформі.

5. Reach — для оцінювання прямих "дотиків" аудиторії з контентом і продукцією, які виготовляє компанія; для оцінювання демографічних та соціальних показників аудиторії на обраній платформі.

6. ER — для оцінювання й розуміння залученості аудиторії до діяльності компанії та її продукції загалом і до кожного окремого проєкту.

Виходячи з мети компанії, гіпотези щодо функцій сторінки, обраних метрик і даних аналітичних сервісів LiveDune, Popsters, PandaRank, можна припустити, що компанія Netflix для просування сторінки обрала такий комплекс:

1. Базова технологія — це органічний приріст аудиторії й наявна спільнота, сформована навколо компанії та її продукції. Ця технологія становить 64,101% загального комплексу просування. Такий підхід характерний для брендів, оскільки основу їхніх підписників завжди складає органічна спільнота, яка розширюється відповідно до виходу й реклами продуктів компанії.

2. Контент як технологія просування становить 26,41% загального комплексу просування. До його складників належать: ексклюзивність; гейміфікація; технологічна інтерактивність подання (використання всіх можливих функцій у сторіз); увага до графічного складника; вірусність.

На пункті "вірусність" доцільно зупинитися докладніше, оскільки цей складник має певну диференціацію. По-перше, контент часто шейриться (від англ. share — *ділитися*), тобто користувачі діляться дописами Netflix на особистих сторінках, у такий спосіб поширюючи пряму рекламу компанії чи її продукції поміж свого кола спілкування й залучаючи нову аудиторію. По-друге, контент, якому приділяють таку увагу, часто потрапляє в рекомендації, рекламуючи сторінку, її наповнення й власне бренд.

3. Таргетована реклама становить 7,472% загального комплексу просування. Варто зазначити, що в цьому разі промоція сторінки не становить основної мети: найчастіше користувачам пропонують певні акційні пропозиції, рекламують нові продукти. У такий спосіб компанія здобуває нових клієнтів, які згодом стають її аудиторією.

4. Залишок, тобто 2,017% загального комплексу просування сторінки, становлять колаборації. Це партнерські відносини із зірками, які залучені до проєктів Netflix і мають власну аудиторію. Просуваючи компанію та її продукцію у своїх акаунтах, відомі особи водночас рекламують і відповідну сторінку в Instagram.

Як діаметрально протилежний приклад пропонуємо розглянути проєктну сторінку, при-

свячену гумору та мемам, — *Epicfunnypage* (<https://www.instagram.com/epicfunnypage>). Проект було зареєстровано 2012 р., і відтоді він залишається одним із лідерів на ринку розважального контенту Instagram.

Станом на 2019 р. ресурс мав 16,9 млн підписників і 3081 пост. Його розвиток доволі стабільний упродовж кількох останніх років: наприклад, 2013 р. аудиторія становила приблизно 6 тис. осіб, але впродовж 2014—2016 рр. кількість користувачів стрімко зросла, й у грудні 2016 р. становила вже 7,2 млн підписників. Надалі щороку до ресурсу долучалося в середньому по 3 млн осіб.

Epicfunnypage — це класичний приклад сторінки-публіки, на якій постійно розміщують специфічний контент у вузькій тематиці. Такі ресурси можна поділити на дві умовні категорії:

1. "Випадково" успішні — сторінки, які користувачі створювали без чіткої мети. Наприклад, власник аканту прагнув ділитися певним контентом зі своїм колом спілкування або генерував повідомлення без мети. Проте періодично такі сторінки стають доволі успішними завдяки органічному збільшенню аудиторії та певній вірусності контенту.

2. Комерційні — сторінки, створені спеціалістами чи аматорами у сфері SMM, які завдяки професійним навичкам чи випадковості (чого не слід відкидати в нинішніх умовах ринку) стали популярними. Базовою метою є саме комерція в різних виявах.

Якщо йдеться про *Epicfunnypage*, то припускаємо, що цю сторінку можна віднести до "випадково" успішних, оскільки базово вона не мала великої кількості підписників (перший рік — стабільно до 1,5 тис. осіб, на відміну від комерційних, що намагаються "розігнатися" від початку), на ній досі майже немає реклами (від 5 до 8 рекламних публікацій на місяць, до того ж в Instagram не просувають інші сторінки, зазвичай це реклама продукту/послуги поза межами цієї соцмережі), не зафіксовано фактів колаборації з іншими сторінками.

Припускаємо, що від початку глобальна мета проекту полягала саме в прагненні ділитися контентом. Нині вона, звичайно, змінилася — було додано такі саб-цілі, як "підтримка популярної сторінки", "комунікація з багатомільйонною аудиторією".

З огляду на сучасні умови функціями сторінки є такі: розважальний складник; комунікація з іншими користувачами для обміну гумористичним контентом; монетизація, яку не варто ігнорувати, адже це доволі вагомий

чинник, враховуючи кількість аудиторії на платформі.

Виходячи з перелічених функцій, визначимо метрики, що є базовими для сторінки *Epicfunnypage*:

1. Followers (16,9 млн) — головна метрика для будь-якої сторінки-публіки, оскільки є не лише одним з основних показників успішності для аудиторії, а й слугує додатковим стимулом до підписки (психологічна механіка користувача є, наприклад, такою: "Тут так багато підписників, а отже вдалий контент, я теж підпишуся");

2. Views (у середньому 8 млн/пост) — важлива метрика, за якою оцінюють вдаість саб-теми чи типу/підтипу гумору (соціальний, дитячий, розважальний, жорсткий тощо). Впливає на контентну політику сторінки.

2. Likes (у середньому 1,5 млн/пост) / Comments (у середньому 700 тис./пост) — реакційна метрика, що сприяє визначенню контентної політики та розподіленню тематик у контент-плані. Є другим за важливістю показником успішності сторінки для пересічних користувачів.

3. Reach — кількість дотиків аудиторії до контенту, розміщеному на сторінці. Важливий індикатор для подальшого органічного просування сторінки-публіки.

4. Content_R — метрика, що формує технологію комунікації з підписниками й відповідно частоту взаємодії користувачів зі сторінкою та/або створеним нею контентом.

5. UGC — одна з найважливіших метрик із погляду психології ведення *instagram*-сторінок, оскільки користувачі неохоче довіряють результати творчої діяльності третім особам. Великий показник UGC свідчить про формування високого рівня довіри до сторінки.

Враховуючи зазначену мету ресурсу, його функціонал і базові метрики, можна оцінити комплекс засобів, які використовують для просування *Epicfunnypage*. За основу було взято контент і контентну політику сторінки, що становить 33% загального комплексу з тенденцією до подальшого зростання. Саме завдяки актуальності та оперативності, з якою розміщують новий контент (сторінка є рекордсменом зі швидкості публікації нової інформації), *Epicfunnypage* має значну популярність у користувачів. До того ж відомості оприлюднюють у різноманітних форматах: як фото/відео, так і пости/сторіз, що допомагає охопити якнайбільшу аудиторію.

Варто зауважити, що успішність сторінки багато в чому завдячує саме ексклюзивності, оскільки *Epicfunnypage* була однією з найперших сторінок-публіків у сфері гумору й мемів. По-

ступово ресурс став формувати нішу та ринок, набув статусу культового. І це також технологія просування, завдяки якій сторінка стає тренд-сеттером у не зайнятому раніше сегменті та суттєво впливає на подальший розвиток мікроринку. Станом на 2019 р. ця технологія становила 29% загального комплексу просування з тенденцією до зменшення.

На органічний приріст аудиторії (через репостинг і потрапляння контенту до рекомендацій) припадає 25% загального комплексу просування завдяки актуальному ексклюзивному контенту.

Ще 13% комплексу складає UGC, що є не лише метрикою, а й важливим елементом генерації та просування контенту. Розміщуючи створені користувачем матеріали, сторінка стимулює його зробити репост, поділившись не лише власною творчістю, а й посиланням на місце, де її розміщено. Отже, ресурс отримує додаткові шейри та, як наслідок, додатковий — найдорожчий — органічний приріст аудиторії.

Сторінка Epicfunnypage — це приклад специфічного підходу до формування комплексу просування в Instagram та оцінювання його ефективності. За основу було взято контент та органічне просування, а метрики використовують як додаткові технології просування, пов'язуючи систему функціонування сторінки у складну структуру.

Більш технічний і комерційний підхід до комплексного просування в Instagram пропонуємо розглянути на прикладі сторінки проекту **Be.bloome** (<https://www.instagram.com/be.bloome/>). На ній розміщено мальовані "односерійні" (тобто не пов'язані між собою сюжетною лінією, наявні в межах одного посту) комікси, що використовують одного й того самого персонажа та його оточення. Головною героїнею є дівчинка Ханна, за допомогою якої оповідають про різноманітні "життєві" випадки (тобто інсайти, характерні для більшості, з якими всі стикаються, проте про них не говорять). Пости присвячено жіночому гумору, ситуаціям, лайфхакам (порадам, що спрощують життя), beauty-сфері. Сторінка, створена 30 серпня 2018 р., за рік набрала 500 тис. підписників, об'єднавши велику спільноту навколо свого персонажа та створивши власний всесвіт із супутніми героями на окремих сторінках.

Be.bloome — спеціально створений професійною командою комерційний проєкт, що має відповідну мету. Ресурс було розроблено для подальшого монетизування, тому його основними функціями є: забезпечення комерційних вигод авторів сторінки; створення рекламної платформи; створення платформи для крос-

промоції інших проєктів компанії; інтерактивна комунікація з аудиторією. Припускаємо, що цільовою аудиторією було визначено жінок, користувачів Instagram у віці 16—34 років із низьким чи середнім рівнем забезпечення.

З огляду на зазначені функції Be.bloome та його аудиторію окреслимо пріоритетні метрики:

1. Reach (у середньому 560 тис./пост) — найважливіший комерційний показник, оскільки є базовим для рекламодавців. Охоплення сторінки безпосередньо характеризує кількість рекламних показів, які буде здійснено.

2. ER — залучення, ще один важливий показник комерційної сторінки, оскільки відповідає за конверсію та генерує ліди. Є практичнішим, ніж охоплення, проте значно меншим у числовому значенні.

3. Love Rate — рівень привабливості сторінки — це додаткова гарантія для рекламодавця, що площу розміщення його реклами, як і товар, аудиторія сприйматиме прихильно.

4. DR — рівень обговорення постів, показник того, наскільки вдало працюють інсайти, обрані авторами контенту. Що більше обговорюють певний інсайт, то більше прямих реакцій він збирає, то вдалішим він є, а отже прямо впливає на кількість шейрів і загальну лояльність аудиторії.

5. PR — показник, що демонструє вірусність опрацьованого та опублікованого інсайту. Метрика допомагає авторам чітко усвідомлювати подальшу контентну політику сторінки й генерувати найбільш "реакційний" контент. Інакше кажучи, це важливий показник рівня ефективності інсайту.

Виходячи із зазначених мети, функцій, метрик і завдяки даним сервісів аналітики, можемо припустити, який комплекс просування в мережі Instagram було використано для Be.bloome з можливою похибкою до 4%.

Базовим складником є таргетована реклама, що становить приблизно 28% загального комплексу. Саме таргет слугує підґрунтям стабільності розвитку сторінки та гарантом постійного зростання кількості підписників. Початково таргетовану рекламу розміщували лише у форматі рекламних постів, але від червня 2019 р. такі рекламні повідомлення з'явилися і в сторіз.

Другою за обсягом технологією в загальному комплексі просування є вірусність контенту — 24%. Завдяки використанню інсайтів та якісному графічному забезпеченню постів сторінка має високий шейр-рейт, позаяк аудиторія, котра впізнає себе в певних історіях, на які раніше не звертала увагу, розуміє, що робить щось специфічне, але не поодиноким, а спільно. Це сприяє не лише формуванню міцної, згуртованої спільноти,

а й додатково стимулює користувача поділитися контентом та обговорити його зі своїм оточенням. Інакше кажучи, персонажі контенту стимулюють аудиторію співпереживати їм та їхнім життєвими ситуаціям, котрі близькі їй споживачам інформації.

Майже 21% загального комплексу ефективного просування забезпечує технологія колаборації, тобто обміну прямими або нативними рекламними повідомленнями в загальній сітці проєктів. Контент із Be.bloome часто поширюється на інших сторінках з подібною аудиторією. Окрім того, після успіху основної сторінки та формування "Всесвіту BlooMe", з'явилися і саб-сторінки, присвячені мамі (цільова аудиторія — молоді дівчата, які мають високий рівень довіри до матері та часто з ними спілкуються, чи самі молоді та/або прогресивні мамі) (https://www.instagram.com/mom_bloo/) і подрузі головної героїні Муні Марс (цільова аудиторія — спокійні, врівноважені жінки у віці 18—25 років, інтровертки, з ознаками легкої асоціальності, які полюбляють літературу, вино, вивчають (або намагаються вивчати) філософію) (https://www.instagram.com/moona_mars/). Між основною сторінкою та саб-сторінками також реалізовано принципи колаборації, що доволі ефективні завдяки однотипності контенту, існуванню персонажів у межах одного вигаданого всесвіту та загальній художній стилістиці.

Високу ефективність — 16% загального комплексу просування — виявила технологія акційних розіграшів GiveAway, що реалізується через визначення певних умов на певний період, які є обов'язковими до виконання, а саме:

1. Підписатися на сторінку (дає гарантію сталого збереження підписки на певний період, упродовж якого користувач часто стикається з контентом і зникає до нього у своїй стрічці).

2. Поставити лайк і прокоментувати (підвищує загальну реакційність сторінки, а також показники LR).

3. Поділитися записом (підвищує кількість шейрів і, як наслідок, збільшує рівень органічного приросту аудиторії та шанси на потрапляння контенту сторінки в рекомендації).

Переможця таких конкурсів обирають методом випадкового вибору через спеціальні сервіси, наприклад, Random.org. Технологія кроспостингу охоплює 11% загального комплексу просування.

Отже, за рік ресурс зміг досягти значних результатів у просуванні в Instagram і, як наслідок, не лише залучити значну аудиторію, а й створити умови, завдяки яким сформувалася віддана та лояльна до сторінки-бренда аудиторія.

Висновки. Докладно розглянувши кожен із наведених прикладів, можемо зробити висновок, що універсального комплексу просування сторінки в Instagram немає. Платформа й дійсність, в якій вона функціонує, потребують ґрунтовного, уважного та вкрай ситуативного підходу не лише до вибору комплексу просування сторінки, а й до оцінювання ефективності цього процесу, оскільки лише завдяки правильно обраним метрикам, що є складниками формування мети проєкту, можна розробити вдалу стратегію, котра відповідатиме вимогам ресурсу й аудиторії.

Під час дослідження було проаналізовано проблему комплексного просування сторінки в соціальній мережі Instagram, що дало змогу визначити застосовані компаніями засоби, методи та інструменти. Ці приклади можна вважати успішними, спираючись на ефективний результат, під яким розуміють кількість і залученість підписників, кількість реакцій на сторінці, швидкість ефективного просування проєктів.

Список використаних літератури та джерел

1. *Статистика Instagram, которую нужно знать в 2021 году.* — Режим доступа: <https://conversion.im/statistika-instagram-kotoryu-nuzno-znat-v-2021-godu>. — Загл. с экрана.
2. *Instagram — Statistics & Facts.* — Mode of access: <https://www.statista.com/topics/1882/instagram/#dossierKeyfigures>. — Title from the screen.
3. *Distribution of Instagram users in the United States as of December 2021, by age group.* — Mode of access: <https://www.statista.com/statistics/398166/us-instagram-user-age-distribution>. — Title from the screen.
4. *Tharani A. The Instagram Effect. Instagram and Loss of Agency / Alim Tharani // Crossing Borders: Student Reflections on Global Social Issues.* — 2021. — Vol. 3. No 1. — DOI: <https://doi.org/10.31542/cb.v3i1.2249>.
5. *Howard N. Ph. Network Ethnography and the Hypermedia Organization: New Media, New Organizations, New Methods / Philip N. Howard // New Media & Society.* — 2002. — Vol. 4, Iss. 4. — P. 550—574. DOI: <https://doi.org/10.1177/146144402321466813>
6. *Dewanti S. Development of Instagram and YouTube Content Videos' for Online Learning / S. Dewanti, S. Sujarwo // Jurnal Penelitian Ilmu Pendidikan.* — 2021. — Vol. 14, No 2. — P. 181—188. DOI: 10.21831/jpipip.v14i2.40253
7. *Soto-Vásquez D. A. Mediating the Magic Kingdom: Instagram, Fantasy, and Identity / Arthur D. Soto-Vásquez // Western Journal of Communication.* — 2021. — Vol. 85, Iss. 5. — P. 588—608. DOI: <https://doi.org/10.1080/10570314.2021.1970797>
8. *Achmad E. Adolescents's personal branding on instagram / E. Achmad, L. Ruhaena. // Al-Balagh : Jurnal Dakwah dan Komunikasi.* — 2021. — Vol. 6, No. 1. — P. 1—34. DOI: <https://doi.org/10.22515/al-balagh.v6i1.3138>

9. *Фісенко Т. В.* Феномен "бульбашкового фільтру" у мережевих соціальних комунікаціях / Т. В. Фісенко // Наукові записки Інституту журналістики. — 2014. — Т. 57. — С. 194—199.
10. *Беркій Т. М.* Соціальні мережі: різні аспекти впливу на людину / Т. М. Беркій // Інформаційно-правовий портал "Українське право". 2017. — Режим доступу: https://ukrainepravo.com/legal_publications/essay-on-it-law/it_law_berkiy_Social_networks_and_there_involves/. — Назва з екрана.
11. *Смола Л. Є.* Перспективи соціальних мереж в контексті розвитку комунікаційних технологій / Л. Є. Смола // Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії. — 2015. — Вип. 7. — С. 243—249.
12. *Грищенко О. Ф.* Соціальний медіамакетинг як інструмент просування продукту підприємства / О. Ф. Грищенко // Маркетинг і менеджмент інновацій: електрон. версія книги. — 2013. — № 4. — Режим доступу: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2013_4_86_98.pdf. — Назва з екрана.
13. *Струнгар В. В.* Типологічна класифікація соціальних медіа як об'єкт діяльності бібліотек / В. В. Струнгар // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. — 2020. — Вип. 58. — С. 195—205. — DOI: <https://doi.org/10.15407/np.58.195>.
14. *Fisher C.* Netflix releases worldwide subscriber stats by region for the first time / C. Fisher. — Mode of access: <https://www.engadget.com/2019-12-17-netflix-reports-membership-revenue-by-region.html?guccounter=1>. — Title from the screen.
15. *Chamat R.* How Netflix uses Social Media to Dominate the Online Streaming Industry / R. Chamat. — Mode of access: <https://www.8ways.ch/en/digital-news/how-netflix-uses-social-media-dominate-online-streaming-industry>. — Title from the screen.

Oksana Baliun,

*PhD, Associate Professor of the Department of Publishing and Editing
National Technical University of Ukraine Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute*

Diana Trubina,

*Master of the Department of Publishing and Editing
National Technical University of Ukraine Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute*

Tetiana Fisenko,

*PhD, Associate Professor of the Department of Publishing and Editing
National Technical University of Ukraine Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute*

Peculiarities of entertainment projects promotion on the Instagram platform

The relevance of the chosen topic of communicative effectiveness of promotion on Instagram is based on the need to increase the use of evidence-based research, which would provide the analysis of techniques, components and methods of promotion through social networks, including in particular the Instagram platform. The purpose of this research is to determine the algorithm for the formation of communicative effectiveness of entertainment projects on Instagram social network on the example of case studies of such companies as Netflix, Epicfunnypage, Be.bloome, implemented in 2019. The methodological basis of the study is the set of scientific research methods such as analysis and synthesis, comparison and system approach. The study results have revealed the peculiarities of how brands form the systems of promotion complexes through the social network. The analysis has identified the main metrics of the studied Instagram pages, which are elements of the strategy formation of each project. Special attention is paid to the fact that the projects of different scales and entertainment areas have required different promotion strategies, which have showed communication effectiveness, in particular, the followers' number and engagement, the number of reactions on the page, the speed of effective project promotion. After considering all of the examples mentioned above, it has been found that there is no universal way to promote Instagram page. The study has confirmed the assumption that the entertainment projects promotion on the Instagram platform requires a comprehensive, attentive and situational approach to the choice of not only the page promotion methods, but also the efficacy evaluation of the promotion itself. The results of the study revealed that the new projects can be promoted and hold the lead by occupying a specific niche and choosing the right set of performance efficacy evaluation under conditions of high competition of entertainment projects on Instagram.

Keywords: *Instagram; advertising; content; communicative efficiency; entertainment project; social networks; promotion; talant_videos*

References

1. *Statystyka Instagram, ktoruiiu nuzhno znat v 2021 godu.* (2021), [online]. Available at: <https://conversion.im/statistika-instagram-kotoruyu-nuzhno-znat-v-2021-godu>.
2. *Instagram — Statistics & Facts.* (2022), [online]. Available at: <https://www.statista.com/topics/1882/instagram/#dossierKeyfigures>.
3. *Distribution of Instagram users in the United States as of December 2021, by age group.* (2021), [online]. Available at: <https://www.statista.com/statistics/398166/us-instagram-user-age-distribution>.
4. *Tharani A.* (2021). The Instagram Effect. Instagram and Loss of Agency. *Crossing Borders: Student Reflections on Global Social Issues*, 3 (1). DOI: <https://doi.org/10.31542/cb.v3i1.2249>.

5. Howard N. Ph. (2002). Network Ethnography and the Hypermedia Organization: New Media, New Organizations, New Methods. *New Media & Society*, 4 (4), pp. 550—574. DOI: <https://doi.org/10.1177/146144402321466813>.
6. Dewanti S. (2021). Development of Instagram and YouTube Content Videos' for Online Learning. *Jurnal Penelitian Ilmu Pendidikan*, 14 (2), pp. 181—188. DOI: 10.21831/jpipfip.v14i2.40253.
7. Soto-Vásquez D. A. (2021). Mediating the Magic Kingdom: Instagram, Fantasy, and Identity. *Western Journal of Communication*, 85 (5), pp. 588—608. DOI: <https://doi.org/10.1080/10570314.2021.1970797>.
8. Achmad E. (2021). Adolescents's personal branding on Instagram. *Al-Balagh: Jurnal Dakwah dan Komunikasi*, 6 (1), pp. 1—34. DOI: <https://doi.org/10.22515/al-balagh.v6i1.3138>.
9. Fisenko T. (2014). Fenomen "bulbaskovoho filtru" u merezhevykh sotsialnykh komunikatsiakh. *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky*, 57, pp. 194—199.
10. Berkii T. (2017). *Sotsialni merezhi: rizni aspekty vplyvu na liudynu*. *Informatsiino-pravovyi portal "Ukrainske pravo"*, [online]. Available at: https://ukrainepravo.com/legal_publications/essay-on-it-law/it_law_berkiy_Social_networks_and_there_involves/.
11. Smola L. (2015). Perspektyvy sotsialnykh merezh v konteksti rozvytku komunikatsiinykh tekhnolohii. *Visnyk of the Lviv University. Series Philos. Political Studies*, 7, pp. 243—249.
12. Hryshchenko O. (2013). Sotsialni media marketynh yak instrument prosvannia produktu pidpriemstva. *Marketynh i menedzhment innovatsii: elektron. versiia knyh*, 4, [online]. Available at: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2013_4_86_98.pdf.
13. Strunhar V. (2020). Typolohichna klasyfikatsiia sotsialnykh media yak ob'ekt diialnosti bibliotek. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 58, pp. 195—205. DOI: <https://doi.org/10.15407/np.58.195>.
14. Fisher C. (2019). *Netflix releases worldwide subscriber stats by region for the first time*, [online]. Available at: <https://www.engadget.com/2019-12-17-netflix-reports-membership-revenue-by-region.html?guccounter=1>.
15. Chamat R. (2019). *How Netflix uses Social Media to Dominate the Online Streaming Industry*, [online]. Available at: <https://www.8ways.ch/en/digital-news/how-netflix-uses-social-media-dominate-online-streaming-industry>.

Надійшла до редакції 3 лютого 2022 року

ЖУРНАЛІСТИКА ТА ЗМІ

УДК 378.6.016:81'38]07-051](045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.6(311).26-30

Любов Башманівська,

кандидат педагогічних наук,

доцент Житомирського державного

університету імені Івана Франка,

e-mail: lyubov_andreevna11@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7152-3691>

Валерій Башманівський,

кандидат філологічних наук,

доцент Житомирського державного

університету імені Івана Франка,

e-mail: valeriy68bash@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8589-6077>

"Стилістика засобів масової інформації" як навчальна дисципліна в підготовці майбутнього журналіста

У статті розглянуто питання вивчення стилістики ЗМІ як навчальної дисципліни в підготовці медійників, розкрито проблему вдосконалення стилістичних навичок студентів-журналістів у процесі опанування курсу як важливого чинника професійної підготовки, обґрунтовано потребу роботи над стилістичною вправністю мовлення в контексті підвищення майстерності журналіста.

Зауважено про вагомe місце стилістики ЗМІ в підготовці майбутніх працівників ЗМІ як засобу формування високоосвіченої мовної особистості, якою має бути сучасний журналіст.

Підсумовано, що стилістика засобів масової інформації має значні комунікативні можливості, що сприяє влучному, доцільному та виваженому застосуванню мовних засобів у майбутній журналістській практиці.

Ключові слова: журналіст; стилістика засобів масової інформації; сучасна українська літературна мова; медіатексти; стилістичні навички

Постановка проблеми. У сучасних умовах, що характеризуються постійним зростанням ролі ЗМІ у суспільних процесах, особливої уваги по-

требує проблема підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 061 "Журналістика", що має на меті формування креативних, компетентних,

інноваційно зорієнтованих фахівців, які майстерно володіють словом, образно висловлюють думки, швидко адаптуються в полікультурному середовищі, а також знаходять ефективні способи оперативного розв'язання професійних завдань, вправно використовують знання, уміння та навички для досягнення високих результатів у практичній діяльності. Ці тенденції зумовлені сучасними вимогами до журналістської професії, запитом суспільства на певний обсяг сучасних знань, умінь та компетентностей, підвищенням комунікативного та лінгвістичного рівня майбутніх фахівців.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Зважаючи на актуальність порушеної проблеми, її досліджували численні науковці, зокрема Н. Бабич, П. Дудик, З. Бакум, Н. Баранник, А. Капелюшний, С. Караман, К. Климова, А. Коваль, Л. Мацько, О. Пономарів, А. Попович, Л. Семененко, М. Яцимірська та інші.

Варто приділити увагу навчальному посібникові А. Капелюшного, що містить основні положення курсу стилістики для студентів факультетів журналістики. Автор розкрив стилістичні особливості використання в мові засобів масової інформації лексичних, фразеологічних, морфологічних і синтаксичних одиниць. Окрім того, розглянув типові помилки в застосуванні мовно-стилістичних засобів мови медіа, запропонував завдання та запитання для самоперевірки [4]. Видання значно спростить опрацювання курсу "Стилістика засобів масової інформації" студентами-журналістами.

Корисним для майбутніх медійників стане й навчальний посібник М. Яцимірської, що має допомогти якнайефективніше використовувати лексико-фразеологічні засоби української мови, дотримуватися норм вимови, наголосу та слововживання, збагатити словниковий запас [7]. Завдання, які пропонує авторка, сприятимуть самостійному вивченню специфіки мовлення ЗМІ, опануванню виражальних можливостей української мови й усвідомленню її місця в медійному просторі.

Важливі питання стилістики, зокрема граматики-стилістичні вміння, розглядає Н. Баранник. Дослідниця розкриває сутність поняття, висвітлює класифікацію, форми й методи роботи з удосконалення граматики-стилістичних навичок студентів, зокрема наголошує, що "вивчення граматичної теорії здійснюється в структурно-семантичному та функціонально-стилістичному аспектах; розвиток граматики-стилістичних умінь у студентів ґрунтується на матеріалі текстів різних стилів через зіставлення й порівняння граматичних засобів та з'ясування їх стилістичної ролі тощо" [2, с. 113—115].

Стилістичні вправи як ефективний засіб формування стилістичної компетентності роз-

глядає В. Бабенко та пропонує систему лексико-стилістичних, фонетико-стилістичних, граматики-стилістичних завдань, спрямованих на формування стилістичної компетентності учителів-словесників, які доцільно застосувати в навчанні майбутніх журналістів [1].

Л. Семененко з'ясовує питання визначення предмета й одиниць лінгвостилістики, її співвідношення з літературознавчою стилістикою та поетикою, здійснює аналіз напрямів стилістики. Авторка ґрунтовно аналізує дослідження навколо статусу цієї науки в системі мовознавчих і літературознавчих дисциплін та констатує, що нині наявні численні погляди науковців щодо стилістики, її структури, завдань, предмета, об'єкта, які спричиняють чимало дискусійних питань [6, с. 10—17].

Попри значну кількість наукових розвідок із вивчення стилістики в закладах вищої освіти, що відображають окремі аспекти підготовки студентів, спостерігаємо чимало помилок в усному мовленні журналістів, спричинених обмеженим словниковим запасом, впливом суржику, діалектів, двомовністю, що актуалізує порушену проблему.

Мета статті — розглянути освітню компоненту "Стилістика засобів масової інформації" як навчальну дисципліну в підготовці журналістів; розкрити проблему вдосконалення стилістичних навичок студентів-медійників у процесі вивчення дисципліни як важливого чинника професійної підготовки; обґрунтувати потребу роботи над стилістичною вправністю мовлення в контексті підвищення журналістської майстерності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стилістика посідає вагоме місце в сучасній підготовці майбутніх журналістів, оскільки є засобом мовленнєвого розвитку, сприяє розширенню уявлень про мову загалом. Ця дисципліна дає змогу сформувати високоосвічену мовну особистість, якою має бути сучасний працівник медіасфери, та уникати в мовленні таких негативних явищ, як суржик, плеоназм, штампи, неправильне утворення граматичних форм слова, фразеологізми тощо. Водночас зауважимо, що стилістика є основою розвитку мовної культури кожної особистості.

У підручнику за редакцією Л. Мацько зазначено, що "стилістика — завершальна й узагальнювальна прикладна дисципліна з-поміж мовознавчих, яка охоплює вже функціональний їх аспект, реалізацію в усному і писемному мовленні, у текстах різних стилів" [5, с. 3]. На думку П. Дудик, "стилістика становить лінгвістичне вчення про найумотиваніше й найдоцільніше послугоування мовою, її одиницями — фонемами (звуками), морфемами, словами, словосполучен-

нями й сполученнями слів, членами речення, реченнями, еквівалентами (замінниками) речень і текстами" [3, с. 7].

Стилістика засобів масової інформації тісно пов'язана з проблемами функціонування мови в нашому суспільстві, культурою усного й писемного мовлення в різних сферах комунікації. Професійна діяльність журналістів передбачає досконале знання сучасної літературної мови, уміння використовувати багатство її виражальних засобів, розрізняти стильові тонкощі, що, зрештою, сприятиме формуванню високого рівня культури українського слова.

У контексті пропонованого дослідження розглянемо стилістику як навчальну дисципліну, яка останніми роками зазнає стрімкого розвитку, а науковці дискутують щодо її статусу та місця в системі мовознавчих чи літературознавчих наук.

Соціокультурні реалії сучасного суспільства та процеси демократизації зумовлюють нові завдання ЗВО із забезпечення ґрунтовної підготовки майбутнього журналіста. Студенти мають не лише здобути професійні знання, а й сформувати мовленнєво-комунікативні навички, стилістичну вправність, тому метою освітньої компоненти є засвоєння основних понять теоретичної та практичної стилістики, опанування стилістичних норм літературного мовлення, вироблення вміння працювати над словом, підвищення мовного рівня.

Освітня компонента "Стилістика засобів масової інформації" як завершальна дисципліна в лінгвістичній підготовці журналіста допоможе здобувачам вищої освіти опанувати стилі й підстили мови та мовлення, їхні жанри, стилістичні засоби та прийоми організації мовних засобів у тексті; засвоїти лексико-стилістичні, граматичні, орфоепічні норми української мови, користуватися ними залежно від мети висловлювання; володіти всіма видами мовленнєвої діяльності.

Вивчаючи стилістичну систему української мови, студенти-журналісти ознайомлюються зі стилістичними прийомами та способами використання мовного матеріалу, ураховуючи умови та цільову настанову; здобувають уміння визначати й оцінювати жанрово-стильові особливості медійних текстів, бачити й використовувати стилістичні можливості мовних засобів; з допомогою конструювання стилістично довершеного тексту закріплюють стилістичні вміння й навички текстотворення в усіх функціональних стилях, підстилях і жанрах журналістики. Майбутні медійники мають постійно підвищувати культуру професійного й ділового мовлення, а отже й загальну культуру мови ЗМІ.

Будь-який із жанрів журналістики відрізняється мовними засобами, специфічними особливос-

тями в мовному оформленні. Залежно від мети та змісту висловлювання, індивідуальних зацікавлень студенти в процесі мовлення мають добирати й комбінувати найдоцільніші в конкретній мовній ситуації слова, словосполучення, речення.

Опанування освітньої компоненти "Стилістика засобів масової інформації" розпочинається з теми "Стилістика як лінгвістична наука і навчальна дисципліна. Предмет і завдання курсу". Студенти розглядають предмет, мету й завдання стилістики, її структуру, зокрема основні розділи (теоретичну та практичну стилістику, стилістику ресурсів, функціональну, зіставну, порівняльну, історичну стилістику тощо), методи лінгвостилістичних досліджень (семантико-стилістичний аналіз, зіставлення, стилістичний експеримент, статистичні методи), зв'язок стилістики з іншими дисциплінами, місце в системі мовознавчих наук, історію та джерела.

У процесі подальшого вивчення освітньої компоненти майбутні журналісти здобувають знання про основні поняття й категорії стилістики, навчаються їх тлумачити; усвідомлюють поняття "стилістична помилка" та виробляють уміння визначати їх у медіатексті. Щоб закріпити ці навички, виконують вправи з пошуку стилістичних помилок як порушень стилістичних норм.

Студенти розглядають стиль як функціональний різновид літературної мови, поняття норми та її різновиди (загальномовна, літературна, стильова та стилістична), з'ясовують роль ЗМІ в популяризації норм української літературної мови, ознайомлюються зі стилістичним значенням, експресією, інформацією, контекстом як основними поняттями стилістики, вивчають стилістичні засоби, стилістичні прийоми як елементи мови/мовлення.

Особливу увагу приділено характеристиці й класифікації основних функціональних стилів української мови. Зокрема, описуючи кожен із них, а саме: публіцистичний, науковий, офіційно-діловий, художній, розмовний, конфесійний, епістолярний, стиль інтернет-спілкування — студенти встановлюють сферу його використання, основне призначення, а також підстили, жанри, основні ознаки, мовні засоби. Ці знання корисні для вироблення вміння й навичок визначення стилістичних ознак мовних одиниць у медіатекстах.

Допомогти з'ясувати стилістичні можливості звукової системи української мови покликана тема "Фоностилістика". Студенти вивчають поняття фоніки у фоностилістиці, усвідомлюють важливість знання її основ для журналіста; розглядають основні засоби милозвучності української мови, ономатопею як спосіб звукової виразності художньої мови, звукові повтори (ана-

фору, епіфору, алітерацію, асонанс) та їх стилістичне використання, основні прийоми досягнення милозвучності усного розмовного мовлення (наголос, сила голосу, висота тону, темп).

Вивчаючи стилістичні функції лексики, фразеології та словотвору майбутні журналісти ознайомлюються зі стилістично-функціональною диференціацією лексичного складу української мови, розглядають архаїзми, історизми, старослов'янізми, неологізми, терміни, професіоналізми, запозичення, діалектизми, арготизми та жаргонізми тощо, визначають місце й стилістичну роль зазначених одиниць у мовних стилях та їх використання в мові ЗМІ.

Особливу увагу приділено стилістичному використанню синонімів, омонімів, антонімів, паронімів у мові ЗМІ, стилістиці фразеологічних одиниць та їх вживанню в мас-медіа.

Під час вивчення стилістики морфологічних і синтаксичних засобів студенти розглядають стилістичні можливості різних частин мови та їх використання в ЗМІ, стилістичне застосування простого та складного речення, стилістичні можливості ускладнених речень, стилістичні функції прямої й непрямої мови, період і його стилістичне використання.

Окрему тему становлять стилістичні фігури та їх використання в медіа. Студенти опановують поняття метафори, метонімії, синекдохи, персоніфікації, епітета, порівняння, алегорії, іронії, а також анафори, епіфори, ампліфікації, плеоназму, тавтології, градації тощо. Здобувачі вищої освіти вчаться визначати фігури стилістичного синтаксису в публіцистичних текстах та з'ясувати їхні функції, виконують стилістичний аналіз медіатексту.

Отже, у процесі вивчення курсу "Стилістика засобів масової інформації" майбутні працівники ЗМІ мають засвоїти основні поняття й категорії стилістики; знати функціональні стилі мови в

різних сферах спілкування, опанувати стилістичну систему української мови; виробити вміння визначати й оцінювати стилістичні ознаки мовних одиниць у текстах усіх стилів, стилістичні можливості мовних засобів, жанрово-стильові особливості медіатекстів; набути стилістичних навичок за допомогою конструювання стилістично довершеного тексту; підвищувати культуру професійного, ділового й побутового мовлення, а також загальну культуру мови ЗМІ, розвивати мовні чуття й смак.

Змістовно освітню компоненту "Стилістика засобів масової інформації" спрямовано на формування в майбутніх журналістів певних компетентностей, серед яких варто виокремити вміння спілкуватися державною мовою, здатність застосовувати знання на практиці, створювати грамотний медіапродукт певної теми й жанру, враховуючи канал поширення чи платформу оприлюднення.

Висновки. Навчальна дисципліна "Стилістика засобів масової інформації" має значний комунікативний потенціал, а її опанування сприяє якнайповнішому, досконалому, довершеному використанню мовних засобів майбутніми журналістами. Вивчення цієї освітньої компоненти дає змогу успішно засвоїти норми сучасної української літературної мови, сформувати навички створення й редагування медіатекстів різного жанрово-стилістичного спрямування.

Під час опрацювання освітньої компоненти "Стилістика засобів масової інформації" здобувачі вищої освіти формують грамотне, виразне, чисте мовлення, набувають навичок зі стилістичної правки тексту, використання усної та писемної форм усіх функціональних стилів, дотримуючись орфографічних, орфоепічних, лексико-граматичних, пунктуаційних норм, завдяки чому вдосконалюють комунікативну майстерність.

Список використаної літератури

1. *Бабенко В. В.* Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі навчання стилістики : дис. ... канд. пед. наук / Бабенко Вікторія Василівна ; Київський університет імені Бориса Грінченка. — Київ, 2019. — 244 с.
2. *Баранник Н. О.* Удосконалення граматико-стилістичних умінь студентів у процесі вивчення курсу "Сучасна українська мова" / Е. О. Баранник // Психолого-педагогічні науки. — 2014. — № 3. — С 113—115.
3. *Дудик П. С.* Стилістика української мови / П. С. Дудик. — Київ : Академія, 2005. — 367 с.
4. *Капелюшний А. О.* Практична стилістика української мови : навчальний посібник / А. О. Капелюшний. — Вид. 2-ге, перероблене. — Львів : ПАЮ, 2007. — 400 с.
5. *Мацько Л. І.* Стилістика української мови : підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько ; за ред. Л. І. Мацько. — Київ : Вища школа, 2003. — 462 с.
6. *Семененко Е. А.* Стилістика як лінгвістична та загальнофілологічна дисципліна. Актуальні напрями лінгвістичної стилістики. Предмет і проблематика / Е. А. Семененко // Записки з українського мовознавства : збірник наукових праць. — 2004. — Вип. 14. — С. 10—17.
7. *Яцимирська М. Г.* Культура фахової мови журналіста : навчальний посібник / М. Г. Яцимирська. — Львів : ПАЮ, 2004. — 332 с.

Liubov Bashmanivska,
PhD of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of Zhytomyr State University of Ivan Franko
Valerii Bashmanivskiy,
PhD of Philological Sciences,
Associate Professor of Zhytomyr State University of Ivan Franko
**"Stylistics of mass media" as an academic discipline
in the training process of future journalists**

The training process of future journalists is of great importance in higher education institutions. The aim of it is to form creative, competent, innovation-oriented professionals who are good with words, able to express their thoughts and quickly adapt to a multicultural environment, and use knowledge, skills and abilities to succeed. This is due to modern requirements for the journalistic profession, society's demand for professional skills, improving the communicative and linguistic level of future professionals.

The article examines the issue of studying stylistics of mass media as an academic discipline in the training process of media officers. It also reveals the problem of improving the stylistic skills of journalism students in the process of mastering the course as an important factor in their training. The necessity of work on stylistic dexterity of speech in the context of improving the professional skills of a journalist is substantiated as well.

It points out the importance of stylistics of mass media in the modern teaching process of future media officers as a means of forming a highly educated language personality that a modern journalist should be like.

It is concluded that the stylistics of the media has great communicative potential, which contributes to the communicatively appropriate use of language in the future journalistic profession. Additionally, the study of this educational component will contribute to the assimilation of future journalists of the norms of modern Ukrainian literary language, and the formation of skills to create and edit media texts of different genres and styles. During the study of the educational component "Stylistics of mass media" higher education students master the skills of literate, expressive, clear speech, acquire skills in stylistic editing, use of oral and written forms of all functional styles, following spelling, orthoepic, lexical and grammatical, punctuation, thus improving their communication skills.

Keywords: journalist; stylistics of mass media; modern Ukrainian literary language; media texts; stylistic skills

References

1. Babenko V. V. (2019). *Formuvannya komunikativnoi kompetentnosti majbutnih uchiteliv ukrayinskoyi movi i literaturi u procesi navchannya stilistiki*. PhD. Kiyivskij universitet imeni Borisa Grinchenka. Kyiv.
2. Barannik N. O. (2014). Udoskonalennya gramatiko-stilistichnih umin studentiv u procesi vivchennya kursu "Suchasna ukrayinska mova". *Psihologo-pedagogichni nauki*, 3, pp. 113—115.
3. Dudik P. S. (2005). *Stilistika ukrayinskoyi movi*. Kyiv: Akademiya.
4. Kapelyushnij A. O. (2007). *Praktichna stilistika ukrayinskoyi movi : navchalnij posibnik*. Vid. 2-ge, pereroblene. Lviv: PAYu.
5. Macko L. I., Sidorenko O. M. & Macko O. M. (2003). *Stilistika ukrayinskoyi movi : pidruchnik*. Kyiv: Visha shkola.
6. Semenenko E. A. (2004). Stilistika yak lingvistichna ta zagalnofilologichna disciplina. Aktualni napryami lingvostilistiki. Predmet i problematika. *Zapiski z ukrayinskogo movoznavstva : zbirnik naukovih prac*, 14, pp. 10—17.
7. Yacimirska M. G. (2004). *Kultura fahovoyi movi zhurnalista: navchalnij posibnik*. Lviv: PAYu.

Надійшла до редакції 6 червня 2022 року

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

УДК 002.1:001"1964":63(477)](045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.6(311).30-36

Лариса Дояр,

кандидат історичних наук, доцент, старший науковий співробітник
Державного архіву друку Книжкової палати України,
e-mail: arkhiv@ukrbook.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0789-2462>

Сільське господарство України в республіканських збірниках наукових праць 1964 року

У статті порушено проблему розвитку сільського господарства в Україні. Зазначена галузь, з огляду на кліматичні особливості, якість ґрунтів, рівень зрошуваності земель, зручний для сільськогосподарських угідь природний ландшафт, завжди була актуальною для нашої держави. Тому не дивно, що тематика, безпосередньо пов'язана чи дотична до питань розвитку сільського господарства, є науково затребуваною.

Останнім часом її суспільна корисність відчутно посилилася, адже аграрна скерованість сучасної економіки України стає дедалі виразнішою. З урахуванням цих обставин та відповідно до завдань річного (2022) плану дослідницьких робіт Книжкової палати України, авторка поставила за мету проаналізувати зміст наукових збірників УРСР, що вийшли друком 1964 р. і були присвячені різноманітним питанням сільськогосподарської тематики. Зокрема, було опрацьовано видання, які випускало Міністерство сільського господарства Української РСР, а саме: "Захист рослин" (Науково-дослідний інститут захисту рослин УРСР), "Землеробство" (Науково-дослідний інститут землеробства УРСР), "Корми та годування сільськогосподарських тварин" (Українська сільськогосподарська академія).

Авторка визначила пріоритетні напрями тогочасних наукових досліджень, окреслила коло пошуковців, проаналізувала найвагоміші здобутки сільськогосподарської галузі Радянської України. Окрім того, зупинилася на бібліографічних параметрах зазначених видань, як-от: наявність власного спеціалізованого видавництва "Урожай", періодичність виходу збірників, розмір накладів, ціна примірників тощо. Формуючи висновки, дослідниця звернула увагу на тематичне розмаїття та глибину наукового аналізу порушених проблем.

Ключові слова: збірник наукових праць; Міністерство сільського господарства УРСР; Науково-дослідний інститут захисту рослин; Науково-дослідний інститут землеробства; Українська сільськогосподарська академія

Постановка проблеми. Святе для кожного українця слово "земля" завжди мало господарчий вимір. Найдавнішими землеробами на наших теренах були трипільці, власні аграрні культури сформували праслов'янські та слов'янські племена. Аграрну спрямованість мало й господарство Київської Русі. Сільськогосподарську традицію та звичку працювати на землі перейняли у пращурів усі подальші покоління. Фактично вже в першій половині XVII ст. експлуатаційними зусиллями Речі Посполитої українські землі виконували роль житниці Європи. Відтоді й дотепер сільськогосподарський складник економіки України ніколи не втрачав актуальності. В умовах нинішньої світової кризи аграрну роль нашої країни важко переоцінити. Від цьогорічної посівної кампанії та врожайності наших щедрих ланів, без перебільшення, залежить не тільки добробут самих українців, а й харчовий набір мешканців багатьох країн світу. Вже сьогодні фахівці б'ють на сполох, прогнозуючи дефіцит зернових та олійних культур. І це не говорячи про їх кількаразове тотальне зростання в ціні. Тож, виходячи з цієї констатації, заявлене авторкою дослідження, безумовно, є актуальним.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку сільського господарства спирається на значну за обсягом історіографічну базу. Фундаментальною працею, що стосується порушеної тематики, на довгі роки залишається тритомний енциклопедичний довідник, підготовлений великим колективом фахівців і випущений у столичному видавництві "Української радянської енциклопедії" (УРЕ) упродовж 1970—1972 рр. [1]. Серед сучасних дослідників сільськогосподарських тем ґрунтовні студії з проблеми організації сільськогосподарського виробництва провели А. Пінчук [2], Х. Григор'єва [3], С. Халатур [4] та інші. Проте, за спостереженнями авторки, науковий інтерес до розвитку сільського господарства Радянської України

останнім часом було втрачено. Водночас, відповідно до річного (2022) плану дослідницьких робіт Книжкової палати України, нашим завданням є опрацювання періодики УРСР 1964 р.

Спираючись на накопичений джерельний обсяг і враховуючи потребу актуалізувати проблему розвитку сільського господарства в Україні у другій половині минулого століття, авторка поставила за мету проаналізувати сільськогосподарські збірники наукових праць УРСР, що вийшли друком 1964 р.

Виклад основного матеріалу дослідження. Упродовж досліджуваного періоду вийшло кілька наукових праць, присвячених проблемам розвитку сільського господарства УРСР, три з яких стали предметом пропонованої розвідки, а саме: "Захист рослин" (Науково-дослідний інститут захисту рослин, м. Київ), "Землеробство" (Науково-дослідний інститут землеробства, м. Київ), "Корми та годування сільськогосподарських тварин" (Українська ордена Трудового Червоного Прапора сільськогосподарська академія, м. Київ). Засновником збірників став профільний орган в уряді республіки — Міністерство сільського господарства УРСР. Зазначені установи, як урядові, так і наукові, вочевидь, були потужними як із дослідницьких, так і з фінансових позицій. Про це свідчить наявність власного видавництва "Урожай", що розташовувалося в Києві за адресою вул. Горького, 81. Зауважимо, що у збірнику "Захист рослин" наведено ще одну столичну адресу видавництва — вул. В. Підвальна, 10, що також свідчить на користь висновку про потужність цих інституцій. Вартість одного примірника збірників становила від 68 до 80 коп. За середньомісячної зарплатні в СРСР, що 1964 р. сягала 87 крб 60 коп., це було недешево. Проте, враховуючи тогочасну економічну парадигму — дешеві харчі та копійчані комунальні послуги, — книгу міг придбати кожен охочий. З огляду на цільову аудиторію та виразне

спрямування на наукове споживання накладі збірників коливалися у межах 1000—1100 примірників.

Важливою деталлю бібліографічного опису видань, безумовно, є мова викладу, і в цій площині авторка зіштовхнулася з особливістю, яку можна вважати прикметою окресленого періоду. Річ у тім, що наукові збірники, які видавали республіканські НДІ в переламному 1964 р. (того року внаслідок державного заколоту посади Першого секретаря ЦК КПРС позбувся батько "відлиги" М. Хрущов), продовжували виходити винятково українською мовою, тоді як вищий (столичний) навчальний заклад УРСР, у цьому разі Українська сільськогосподарська академія, на той момент вже став об'єктом русифікаторської політики й випускав дослідження суто російською. Пояснюючи зазначену особливість, довелося пригадати, що від початку 1960-х рр. Компартія Радянського Союзу доволі чітко артикулювала мету щодо ліквідації націй і народностей та сформулювала курс на утворення в СРСР єдиної спільноти "радянський народ". Поширення російської мови стало потужним інструментом реалізації цієї програмної вимоги. Однак пріоритетне місце саме вищої освіти у проведенні русифікаторської політики пояснювалося не тільки цією обставиною, а й тим, що абітурієнти величезного Радянського Союзу, прагнучи здобути омріяну спеціальність у виші (кількість місць на навчання була обмеженою, контрактної форми тоді не існувало, тож конкурси на вступ були високими), активно пересувалися теренами країни та вступали в університети, інститути й академії різних республік. За таких обставин єдиною можливістю навчатися поза межами свого мовного середовища ставала мова міжнародного спілкування — російська. Окрім того, російськомовне навчання давало змогу здійснювати розподілення підготовлених спеціалістів по усьому СРСР, що було доцільним не тільки з ідеологічних, а й з економічних міркувань. Простіше кажучи, в особі російськомовного інженера, лікаря чи вчителя країна отримувала універсального спеціаліста, який міг знайти собі застосування в будь-якому географічному куточку СРСР. Зі свого боку, російськомовна освіта у вищій школі мотивувала бажання батьків навчати дітей у російськомовних школах. Тож на відміну від імператорської Росії, де Валуєвським циркуляром 1863 р. та Емським указом 1876 р. українську мову було заборонено, у СРСР вона поступово витіснялася з широкого вжитку обставинами повсякденного життя, водночас наша солов'їна міцно тримала позиції як

етнічна цінність: так, на республіканському телебаченні (УТ-1) бездоганний наголос став буквально культурною вимогою для дикторів, а україномовні друки, попри зниження читацького попиту, виходили мільйонними накладами.

Зауважимо, що в контексті цього дослідження мова викладу не мала визначального впливу. Вивчаючи актуальні проблеми розвитку сільськогосподарства в республіці, тогочасні науковці насамперед були зорієнтовані на позитивний економічний результат. Основою успіху, безумовно, стало землеробство. Проблемі поліпшення його показників було присвячено збірник з однойменною назвою [5].

Темою випуску 1964 р. стало луківництво, зокрема питання організації багаторічних культурних пасовищ на природних кормових угіддях, поліпшення хімічного складу травостою, особливості внесення мінеральних добрив на луках України, строки та способи сівби лукових трав тощо. Загалом, луківництво розглядали в контексті підвищення продуктивності заготівлі високоякісних кормів, адже сіножатна галузь забезпечувала харчами сільськогосподарських тварин.

Слід зазначити, що збірник 1964 р. ознаменував початок видання міжвідомчого тематичного збірника "Землеробство". Редакційна колегія зауважувала, що "починаючи з 1964 р., наукові праці сільськогосподарських науково-дослідних установ, вищих учбових закладів видаватимуться у вигляді міжвідомчих тематичних наукових збірників по галузях сільськогосподарської науки" [5, с. 3]. Відповідно до цього рішення було затверджено щорічне видання збірника "Землеробство" у форматі чотирьох випусків обсягом 12,5 друкованих аркушів кожний. З огляду на рік заснування, 1964 р. вийшов лише перший, пілотний, випуск видання.

Збірник позиціонували як практичний посібник для спеціалістів, наукових працівників, викладачів і студентів закладів вищої освіти й технікумів, спеціалістів сільського господарства та рекомендували працівникам-практикам у галузях землеробства, рослинництва й тваринництва. Дописувачами могли бути не лише науковці, викладачі вишів та аспіранти, а й фахівці колгоспів, радгоспів і виробничих управлінь сільського господарства. Вже в першому випуску "Землеробство" було надруковано матеріали семи дослідних сільськогосподарських станцій УРСР, що фактично представляли всі регіони Радянської України.

Зокрема, науковий співробітник Козаровицької дослідної станції луківництва Л. Крапива по-

ділився з колегами досвідом створення багаторічних культурних пасовищ на заплавах луках Полісся [5, с. 18—26]. За твердженням автора, лувівництво в українському Поліссі становило великий резерв для зміцнення кормової бази тваринництва. І це при тому, що природні кормові угіддя є найдешевшими у виробництві, адже у вирощування кукурудзи, буряків і зернобобових, якими також успішно та корисно годують сільськогосподарських тварин, треба вкладати чималі й, з огляду на погодні катаклізми, ризиковані кошти. Цікаво, що науковець спирався на багаторічний досвід своєї установи, зокрема на дрібноділяночні дослідження, проведені в 1936—1940 рр. [5, с. 18]. Розмірковуючи над порушеною проблемою, Л. Крапива дійшов висновку, що найвищу продуктивність за низької собівартості отриманих кормів мають лукові пасовища, організовані на осушених торфовищах чи вологих родючих ґрунтах [5, с. 25].

Науковий співробітник Передкарпатської дослідної станції В. Онишук вивчав ефективність застосування добрив на короткозаливних луках свого регіону [5, с. 33—36]. За його твердженням, завдяки одночасному внесенню фосфорно-калійних добрив, гноївки й компосту на луках Передкарпаття краще родять бобові рослини, а використання винятково мінеральних добрив дає змогу підвищити врожаї злакових культур. Загалом, завдяки внесенню добрив у пасовищній траві зростає вміст протеїну [5, с. 35—36]. На підставі результатів експериментів Передкарпатської дослідної станції колеги В. Онишука — кандидат сільськогосподарських наук С. Бегай і молодший науковий співробітник М. Хомик — радили колгоспам і радгоспам удобрювати короткозаливні луки фосфорними й фосфорно-калійними добривами за наявності у травостой бобових рослин, а за відсутності останніх науковці вважали за доцільне використовувати суміш азотних і фосфорно-калійних добрив [5, с. 111].

Вплив добрив на продуктивність низинних і заливних лук Ровенщини проаналізували працівники Ровенської дослідної станції — кандидат сільськогосподарських наук А. Балан і науковий співробітник О. Осадчий [5, с. 94—98]. За їхнім спостереженням, внесення мінеральних добрив, особливо фосфорно-калійних, значно збільшує у травостой кількість бобових трав [5, с. 98]. Аналогічні результати після використання мінеральних добрив на вологих луках Житомирщини здобули наукові співробітники Житомирської дослідної станції М. Данилевська та Г. Левчук [5, с. 113—119]. Солідарним із колегами виявився й старший науковий співробітник

Чернівецької дослідної станції М. Губар [5, с. 99—107]. У статті, присвяченій ефективності удобрення гірських сіножатей Буковини, він також дійшов висновку, що фосфорні, азотні та калійні добрива поліпшують склад травостою, зменшують різноманітність й підвищують вміст бобових рослин у кормах, отриманих на сіножатях гірсько-лісового поясу [5, с. 106].

Особливості вирощування багаторічних бобових трав у гірських районах Карпат вивчав працівник Передкарпатської дослідної станції О. Мацьків [5, с. 134—140]. Науковець засвідчив значний приріст урожаю сіна й насіння бобових трав, особливо рожевої конюшини, за умов весняного поверхневого внесення фосфорно-калійних добрив [5, с. 140]. Отже, станом на 1964 р. проблемою використання добрив для збільшення врожаїв природного травостою одночасно розв'язували в різних сільськогосподарських регіонах України.

Кандидат сільськогосподарських наук В. Черкасова та агроном М. Бикодир, які представляли Полтавську дослідну станцію, присвятили статтю проблемі ефективності способів докорінного поліпшення заплавлених лук у Лівобережному лісостепу України [5, с. 65—70]. Автори насамперед звернули увагу на те, що український лісостеп охоплює 2 млн гектарів, цілком придатних для вирощування поживних кормів [5, с. 65]. Однак серйозною проблемою є ерозія лук, з якою слід боротися відповідними до природних умов заходами, а саме прискореним залуженням, висівом багаторічних трав, освоєнням ґрунтозахисних сівозмін, залуженням після посівів однорічних культур тощо [5, с. 69].

Продовжуючи порушену проблему, науковий співробітник Волинської дослідної станції Л. Бронникова вивчала у своєму регіоні строки сівби лучних трав за прискореного залуження [5, с. 71—75]. Авторка дійшла висновку, що оптимальний період перебуває в межах між 10 липня і 10 серпня, більш ранній (1 липня) чи пізній (20 серпня) висів призводить до зростання засміченості бур'янами та, як наслідок, знижує врожаї сіна на 7—10 центнерів із гектара [5, с. 74].

У контексті проблеми лувівництва виявилися доречними дослідження, уміщені в іншому опрацьованому авторкою статті збірнику — "Захист рослин", присвяченому боротьбі зі шкідниками й хворобами сільськогосподарських культур [6]. На відміну від попереднього щорічника, в якому було надруковано матеріали семи місцевих дослідних станцій (причому одна з них — Передкарпатська державна сільськогосподарська дослідна станція — зусиллями чотирьох співробітників підготувала для збірника "Землеробство"

аж три наукові статті), "Захист рослин" складався переважно з праць науковців та аспірантів Українського науково-дослідного інституту захисту рослин. Проте, судячи з контенту, кабінетними вченими ці люди, вочевидь, не були. Збірник розпочинала громадсько затребувана стаття аспірантки О. Глухової, яка порушила нову на той час проблему колорадського жука на теренах степової зони України [6, с. 3—9]. Дослідниця, по суті, висвітлює початки історії цієї надзвичайно шкідливої комахи, що за лічені роки здійснила триумфальну ходу українськими теренами. Авторка повідомляла, що колорадський жук у кількості однієї особини був вперше знайдений 1959 р. в Ізмаїльському районі Одеської області неподалік річки Дунай [6, с. 3]. Наступного року на цій ділянці було виявлено вже 8 вогнищ забруднення на площі 93 гектари. У 1962 р. колорадського жука вперше знайшли у Вознесенському районі Миколаївської області. Серед чинників, що сприяли швидкому розповсюдженню небезпечної комахи, О. Глухова виокремила сильні вітри, що дмуть із заходу на схід у період масового виходу шкідників із ґрунту [6, с. 3]. Як зазначала дослідниця, розселенню колорадського жука в степовій зоні України сприяли води Дунаю, адже річка протікає територіями кількох країн (ФРН, Австрія, Югославія, Румунія), що на той час мали суцільне зараження цими комахами. Саме 1959 р. під час огляду кораблів і барж, що прибули з верхів'я Дунаю, було знайдено трьох жуків [6, с. 3]. Резерваціями шкідника аспірантка назвала самосіви картоплі та дикорослі пасльонові [6, с. 8]. У контексті порушеної тематики питання прогнозування чисельності колорадського жука на території Львівської області розробляла Г. Чорна [6, с. 10—18], а способи знищення його личинок за допомогою інсектицидів з'ясовував аспірант НДІ захисту рослин В. Приставка [6, с. 19—27].

Забрудненню західних районів УРСР буряковою мінуючою мухою було присвячено статтю В. Сайко з Тернопільської дослідної станції [6, с. 28—36]. Автор визначив, що в окремі роки бурякова мінуюча муха знищує до 50—80% урожаю цукрових буряків [6, с. 28]. Серед засобів боротьби проти цієї комахи найбільшу ефективність виявили отрути внутрішньорослинної дії [6, с. 35].

Небезпеку для сільськогосподарських рослин, виходячи з контенту опрацьованого збірника, становив багатодільний вид (кукурудзяний, конопляний тощо) — стебловий метелик, про що суголосно зауважували аспіранти НДІ захисту рослин Т. Гусева [6, с. 37—41], Ж. Шпіц

[6, с. 42—48] та аспірант Всесоюзного НДІ луб'яних культур П. Ткаліч [6, с. 49—51].

Інсектицидний захист рослин від гусені яблуневої плодожерки дослідив Н. Доброхотов [6, с. 52—58], а від гусені золотогузки — Н. Лаппа [6, с. 65—72]; про боротьбу з жуками травневого хруща писав В. Заведенюк [6, с. 89—93]. Останні науковці були аспірантами республіканських НДІ захисту рослин. Винищенню листокруток у садах Полісся присвятила працю аспірантка НДІ садівництва О. Лялюцька [6, с. 59—64]. Проблему боротьби з короїдами в смерекових насадженнях Карпат вивчав Г. Васечко [6, с. 73—83], а досвід малооб'ємного авіаобприскування в боротьбі зі шкідниками лісу — Л. Кам'яний [6, с. 84—88].

Перебіг поширеної хвороби кукурудзи — пухирчастої сажки — досліджували співробітники НДІ захисту рослин В. Шкоденко [6, с. 94—98], Л. Руденко [6, с. 99—102], Л. Шелехова [6, с. 103—105], а на хворобі пшениці — бурій іржі — зосередила увагу їхня колега В. Федорова [6, с. 106—109]. Грибковому зараженню ячменю присвятив публікацію аспірант НДІ захисту рослин В. Федоренко [6, с. 110—113].

Не менш ніж кукурудза та пшениця науковців цікавили й інші рослини. Так, ураженість картоплі вірусними хворобами вивчала працівниця Немішаївської дослідної станції Г. Калеева [6, с. 114—119]. За її спостереженнями, для вирощування насінної картоплі найпридатнішими виявилися окультурені торфовища з добре мінералізованим орним шаром і рівнем підґрунтової води не вище 80—90 см: за надмірного зволоження торф'яного ґрунту кількість уражених рослин збільшується, концентрація вірусу, відповідно, підвищується [6, с. 119].

Аспірант Житомирської дослідної станції В. Стеценко опікувався фузаріозом — хворобою льону, шукаючи оптимальні методи захисту цієї корисної технічної культури [6, с. 120—123].

Слід зазначити, що, судячи з великої кількості публікацій (три на невеличкий за обсягом збірник), присвячених проблемі захисту тютюну, ця рослина на культура була вкрай актуальною для Радянської України середини 1960-х рр. [6, с. 124—135].

На тлі опрацьованих видань більш фундаментальним (об'ємним) є збірник, випущений Республіканською сільськогосподарською академією [7; 8]. У досліджуваному році вийшло друком два збірники під назвою "Корми і годування сільськогосподарських тварин", присвячені проблемі годування та обміну речовин у тварин. Провідною темою дослідження стали типи та особливості годування свійських тварин сільськогосподарського призначення. Про це писали

П. Пшеничний [7, с. 3—9; 8, с. 3—10], М. Кипаренко [7, с. 34—38], Р. Кавка [7, с. 50—59], Г. Клищенко [7, с. 91—103], М. Коробко [7, с. 104—111], І. Омеляненко [7, с. 112—117], О. Тихонова [7, с. 118—121], А. Тимченко [7, с. 122—131], А. Жадан [8, с. 11—26], С. Кравченко [8, с. 35—38], Т. Горб, В. Гноєвий, А. Зубрич [8, с. 60—66], А. Бусенко [8, с. 115—117], М. Мазуренко [8, с. 118—122]. Зі свого боку, залежно від якості, кількості та вмісту годування тварин, виникали різноманітні проблеми, що також потребували наукового розв'язання. Так, наприклад, силосно-жомовий тип годування корів істотно впливав на мінеральний склад молока та якість виготовленого з нього сиру [8, с. 39—46]; різноякісне годування знижувало біологічну повноцінність курячого м'яса та яєць [8, с. 71—83]; годування бичків жомом із додаванням карбаміду й бікарбонату амонію викликало зміни в хімічному складі крові та внутрішніх органах тварин [8, с. 126—131], а додавання сечовини в корм вівцям потребувало подальшого контролю рівня цукру в крові [7, с. 29—33]. Це були надзвичайно складні дослідницькі завдання, що перетворювали тваринництво на галузь із доволі високою собівартістю одиниці сільськогосподарської продукції. Пролонгування у вирішенні цих наукових завдань врешті-решт оберталось проблемами

постачання населенню потрібних людському організмові білковмісних харчів.

Висновки. Підбиваючи підсумки, варто наголосити, що станом на 1964 р. наукова тематика, так чи інакше пов'язана з питаннями розвитку сільського господарства в Українській РСР, посідала одну з головних позицій у тогочасній республіканській періодиці. Остання охоплювала найважливіші аспекти аграрної галузі, зокрема вирощування природних кормів для вигодовування сільськогосподарських тварин, пошук оптимального раціону для різних їх видів і захист рослин від небезпечних хвороб та комах. Проблемою розвитку галузі опікувалося Міністерство сільського господарства УРСР, що, маючи власне видавництво "Урожай", турбувалося про своєчасний вихід актуальних для народного господарства наукових розвідок. Очевидною та вкрай корисною була співпраця між ученими й працівниками сільськогосподарських дослідних станцій. Науковці миттєво відреагували на появу в Україні такої небезпечної комахи, як колорадський жук. Станом на 1964 р. в УРСР вже було зреалізовано загальносвітову практику широкого використання мінеральних добрив та інсектицидів, що спричиняло неоднозначний вплив на ґрунти, води, якість харчів рослинного й тваринного походження.

Список використаної літератури

1. *Українська сільськогосподарська енциклопедія* у 3-х т. / [відп. ред. В. Ф. Пересипкін]. — Київ : Видавництво УРЕ, 1970—1972.
2. *Пінчук А. О.* Державне регулювання сталого розвитку сільського господарства в умовах трансформації національної економіки: теорія, методологія та практика : монографія / А. О. Пінчук. — Чернігів : ЧНТУ, 2019. — 332 с.
3. *Григор'єва Х. А.* Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення : монографія / Х. А. Григор'єва. — Херсон : Гельветика, 2019. — 596 с.
4. *Халатур С. М.* Стратегія економічного розвитку сільського господарства України: теорія, методологія, практика : монографія / С. М. Халатур. — Запоріжжя : [б. в.], 2017. — 424 с.
5. *Землеробство*. Вип. 1 *Луківництво* / [відп. ред. Ф. А. Попов]. — Київ : Урожай, 1964. — 152 с.
6. *Захист рослин*. Вип. 1 *Боротьба з шкідниками і хворобами сільськогосподарських культур* / [відп. ред. В. П. Васильєв]. — Київ : Урожай, 1964. — 136 с.
7. *Корма и кормление сельскохозйственных животных*. Вып. 1 / [отв. ред. П. Д. Пшеничний]. — Киев : Урожай, 1964. — 132 с.
8. *Корма и кормление сельскохозйственных животных*. Вып. 2 / [отв. ред. П. Д. Пшеничний]. — Киев : Урожай, 1964. — 142 с.

Larysa Doiar,

*PhD of Historical Sciences, Associate Professor, Senior Researcher
of the State Press Archive of the Book Chamber of Ukraine*

Agriculture of Ukraine in the republican collections of scientific papers of 1964

This article raises the issue of agricultural development in Ukraine. This industry, given the climatic features, soil quality, irrigated land, natural landscape suitable for agricultural lands, has always been relevant for our country. Therefore, it is not surprising that topics directly related to or related to agricultural development are scientifically in demand. Recently, its social utility has significantly increased, because the agrarian orientation of Ukraine's modern economy is becoming increasingly pronounced. Taking into account these circumstances and in accordance with the annual (2022) plan of research works of the Book Chamber of Ukraine, the author aimed to analyze the content of scientific collections of the USSR, published in 1964 and devoted to various issues on agriculture. In particular,

editions published by the Ministry of Agriculture of the Ukrainian SSR were developed, namely: "Plant Protection" (Research Institute of Plant Protection of the USSR), "Agriculture" (Research Institute of Agriculture of the USSR), "Feed and Feeding of Farm Animals" (Ukrainian Agricultural Academy). The author identified the priority areas of contemporary research, outlined the range of researchers, analyzed the most significant achievements of the agricultural sector of Soviet Ukraine. In addition, the researcher focused on the bibliographic parameters of these publications, such as: the presence of its own specialized publishing house "Harvest", the frequency of collections, the size of circulation, the price of copies and more. In formulating conclusions, the author drew attention to the thematic diversity and depth of scientific analysis of the problems.

Keywords: collection of scientific works; Ministry of Agriculture of the Ukrainian SSR; Research Institute of Plant Protection; Research Institute of Agriculture; Ukrainian Agricultural Academy

References

1. Peresyppkin V. F. [vidp. red.]. (1970—1972). *Ukrayins'ka sil's'kohospodars'ka entsyklopediya u 3-kh t.* Kyiv: Vydavnytstvo URE.
2. Pinchuk A. O. (2019). *Derzhavne rehulyuvannya staloho rozvytku sil's'koho hospodarstva v umovakh transformatsiyi natsional'noyi ekonomiky: teoriya, metodolohiya ta praktyka : monohrafiya.* Chernihiv: CHNTU.
3. Hryhoryeva Kh. A. (2019). *Derzhavna pidtrymka sil's'koho hospodarstva Ukrayiny: problemy pravovoho zabezpechennya : monohrafiya.* Kherson: Hel'vetyka.
4. Khalatur S. M. (2017). *Stratehiya ekonomichnoho rozvytku sil's'koho hospodarstva Ukrayiny: teoriya, metodolohiya, praktyka : monohrafiya.* Zaporizhzhya: [b. v.].
5. Popov F. A. [vidp. red.]. (1964). *Zemlerobstvo. Vyp. 1 Lukivnytstvo.* Kyiv: Urozhay.
6. Vasyl'yev V. P. [vidp. red.]. (1964). *Zakhyst roslyn. Vyp. 1 Borot'ba z shkidnykamy i khvorobamy sil's'kohospodars'kykh kul'tur.* Kyiv: Urozhay.
7. Pshenychnyy P. D. [otv. red.]. (1965). *Korma y kormlenye sel's'kokhozyaystvennykh zhyvotnykh. Vyp. 1.* Kiev: Urozhay.
8. Pshenychnyy P. D. [otv. red.]. (1964). *Korma y kormlenye sel's'kokhozyaystvennykh zhyvotnykh. Vyp. 2.* Kiev: Urozhay.

Надійшла до редакції 30 березня 2022 року

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

УДК 94-051(438)Ашк+012Ашк(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2022.6(311).36-41

Тетяна Якубова,

кандидат історичних наук, науковий співробітник НБУВ,
e-mail: tanya.yakubova@ukr.net

Ярослав Матвійшин,

кандидат фізико-математичних наук (історія науки і техніки),
професор Міжнародної академії Сан-Маріно,
e-mail: matviyishyn_jaroslav@ukr.net

Професор Львівського університету Шимон Ашкеназі та його книги*

Книга містить п'ять хронологічних розділів, коментарі та іменний покажчик. У розділі ("книзи") першому "Lata Młodzieńcze. 1763—1789" наведено відомості про дитинство Ю. Понятовського, стосунки в його родині, виховання й королівську опіку. Розділ другий "Rozprawa z Rosyą. 1789—1795" присвячено польській службі князя, повстанню під проводом Т. Костюшка. Розділ третій "Przymusowe Wywczasu. 1794—1806" містить відомості про перебування Ю. Понятовського у Відні, Варшаві та Берліні. У розділі четвертому "Minister Wojny Księstwa Warszawskiego. 1806—1810" подано деталі щодо перебування французів у Варшаві, прибуття

Наполеона, нових прусько-російських позицій, популярності князя Ю. Понятовського. У розділі п'ятому "Od Moskwy do Lipska. 1810—1813" наведено відомості щодо посилення польської армії, початку війни 1812—1813 рр., відносин Наполеона з Ю. Понятовським і смерті останнього. У підрозділі "Podróż do Kaniowa" автор пригадує, що в лютому 1787 р. Ю. Понятовського викликали з Відня до Варшави, аби він супроводжував польського короля в його "канівській подорожі" для зустрічі з Катериною II. Коли ж у Каневі довелося довго чекати на прибуття імператриці, то Ю. Понятовського відправили до Києва.

* Закінчення. Початок див.: Вісник Книжкової палати. 2022. № 5. С. 41—46.

Книга Ш. Ашкеназі "Ministryum Wielhorskiego 1815—1816. Dodatek 1812—1813—1814" (шифр: Із пол В 2790) середнього формату [19]. Обкладинка з коричневого картону, містить друковану назву. Корінець обтягнуто коричневою тканиною. Форзац білий, містить два маргінальні записи, виконані бібліотекарем щодо отримання та повернення видання читачами.

У книзі йдеться про діяльність воєнного міністра Королівства Польського графа Ю. Вієльгорського, кавалера орденів Білого Орла, *Virtuti Militari* та Почесного легіону. Наведено відомості про його родину, а також рапорти до Ради міністрів, кореспонденція, зосібна з Олександром I (15.04.1814) та Ю. Понятовським, історичні документи 1812—1814 рр. (у додатках), донесення російському імператорові "Réflexions sur le Royaume de Pologne en 1815".

Книга Ш. Ашкеназі "Z działalności ministra Lubbeckiego" (шифр: Із пол. В 2216) середнього формату [20]. Обкладинка з коричневого картону, на якій надруковано назву. На внутрішній обкладинці та на першій сторінці — маргінальні власницькі написи, відповідно: "№ 2 Jan Wiktorya Lipkowsy", "Jan; Wiktorya Lipkowsy". Форзац білий, містить кілька маргінальних записів бібліотекаря про отримання та повернення видання читачами.

У книзі висвітлено діяльність міністра фінансів (1826—1827) Королівства Польського Ф. К. Друцького-Любецького, який для збільшення доходів скарбниці заснував особливі комісії, що стягували недоїмки. Він увів у Королівстві Польському урядову монополію на продаж горілки, самостійно збільшував податки й змінював систему оподаткування [26, с. 387]. Наведено тексти його листів до Миколи I та С. Грабовського.

Перший том "Łukasiński" Ашкеназі (шифр: Із пол. В 1727/1) — це книга середнього формату [22]. Обкладинка картонна, обтягнута червоною тканиною. На корінці золотистими літерами надруковано "Askenazy Łukasiński". Форзац білий, має напис олівцем "1815". На титульному аркуші вміщено емблему фірми "E. Wende i S-ka".

Автор висвітлив життєвий шлях польського офіцера, політичного в'язня В. Лукасінського, засновника польського Патріотичного товариства "Національне масонство"¹ (1820) [23]. Працю написано в період розчарування, викликаного поразкою ліберальних сил у Росії та посиленням антипольської політики, що, однак, не завадило

авторові подати "повноцінний вираз образу польського суспільства в післяконгресову добу" (після 1815) [2, с. 241]. У цьому контексті слід згадати ще книгу Ш. Ашкеназі "Rosja—Polska 1815—1830" (Львів, 1907).

У 10 томі² журналу "Kwartalnik Historyczny" (1896) надруковано статтю історика "Листи Роксолани" [24]. Невільниця, куплена до султанського гарему, стала всемогутньою дружиною Сулеймана I Величного (1494—1566). За словами Ш. Ашкеназі, Роксолана (1505—1558) була "дивною постаттю". Дослідники часто порушували питання, чи справді вона була русинкою, адже, як зазначав автор, певний час її називали волошкою, а французи — французенкою. Зі статті довідуємося, що Венеціанські реляції, наприклад, Б. Навагеро та Брагадіно, наполягають на її русинському походженні. Поляк С. Твардовський³ у реляції з посольства князя К. Збарзького, порівнює її з Клеопатрою та зауважує, що вона — донька священника з Рогатина. Оскільки в той період відносини РП із Портою, попри войовничий характер султана, стали "надзвичайно приятельськими", то Ш. Ашкеназі запитував: "Чи можливо в цьому шукати заслуги Роксолани?". Ю. Німцевич вважає, що прихильність українки до своєї давньої батьківщини позитивно вплинула на приязнь Сулеймана I до Речі Посполитої.

Два листи Роксолани до Сигізмунда II Августа (1550) свідчать на користь русинського походження Роксолани, яку автор називав також "попівною рогатинською". У статті наведено тлумачення цих листів французькою мовою, котре в жовтні 1789 р. здійснив у Варшаві перекладач східних мов А. Крути. У першому з них Роксолана вітала польського короля зі сходженням на престол і, дотримуючись етикету, запевняла, що ця приємна новина принесла їй чимало втіхи та задоволення. Лист доправив слуга Хасан-ага, який, що важливо, мав доручення передати монарху усно відомості з Туреччини. У другому посланні дружина Сулеймана подякувала за отриманого листа від короля й запевнила його в дружніх відносинах. Як доказ вона надіслала подарунок: чоловічий одяг, шість хусток і рушник. Отже, листи Роксолани переконливо

¹ Автор одночасно аналізує ставлення Олександра I до Польського королівства, діяльність польських масонів (розділ "Wolnomularstwo Narodowe") та дії тайної поліції. В. Лукасінського було заарештовано 1822 р., він відбував покарання у фортецях, спочатку в Замосці, згодом у Шліссельбурзі, де й помер 1868 р.

² У ньому Ш. Ашкеназі також опублікував каталог полонік у Королівському архіві в Стокгольмі (із сигнатурами й стислою характеристикою документів) [21].

³ У 1639 р. С. Твардовський зібрав цікаві матеріали про Роксолану, на основі яких 1838 р. про неї було опубліковано невелику працю у другому томі львівського альманаху "Słowianin". Якубова Т., Матвійшин Я. Військова діяльність українського козацтва на сторінках праць Ю. Шуйського: матеріали щодо атрибуції книжкових знаків. Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. Зб. наук. статей. Вип. 30. Київ, 2021. С. 359—375.

свідчать про її вплив на відносини між РП та Портою у середині XVI ст. На сторінках польського журналу досліджено овальну печатку синього кольору "Бібліотека Вол. Обл. Музея № 4023" і наклейку "Biblioteka Wołyńskiego T-wa Przyjaciół Nauk".

Розгляньмо кілька книг Ш. Ашкеназі, що нині зберігаються у фондах БЛНУ. На форзаці першого тому другого видання "Dwa stulecia XVIII i XIX badania i przyczynki" (шифр: 183665.ІІ.) [13] розміщено екслібрис (герб Чарторийських "Погоня") князя В. Чарторийського⁴ — "Bibliothèque du prince W. S. Czartoryski", а також білу чотирикутну наліпку "Biblioteka Uniwersytecka we Lwowie № 183665.ІІ Dar X. Adama Czartoryskiego⁵ 1923 r.". Таку саму провенієнцію на форзаці книги знаходимо й у другому томі книги "Dwa stulecia XVIII i XIX badania i przyczynki" (шифр: 183665.ІІ) [14]. Передана за заповітом приватна книгозбірня князів Чарторийських із містечка Онфлер (Nonfleur; Північна Франція) стала одним із найвагоміших придбань бібліотеки ЛУ в 1920-х рр.

Книга Ш. Ашкеназі "Gdańsk a Polska" (шифр: 216556.І), яка зберігається у БЛНУ [27], походить із домініканської⁶ колекції, про що свідчить печатка червоним чорнилом на титульному аркуші: "Wypożyczalnia katolicka" pod zarządem III. Zakł. św. Dom. we Lwowie" (поряд з емблемою видавництва Гебетнера і Вольфа).

Книга Ш. Ашкеназі "Książę Józef Poniatowski 1763—1813. Z 22. rycinami i heliografurą według

⁴ Князь Вітольд Казимир Чарторийський (1876—1911) — польський колекціонер, бібліофіл, лінгвіст, мандрівник, другий син князя Владислава Чарторийського (1828—1894) і французької принцеси Маргарити Аделаїди Орлеанської (1846—1893). На початку XX ст. придбав замок Cote de Grace неподалік від м. Онфлер, де розмістив особисту бібліотеку. Над інвентаризацією та укладанням каталогу працював В. Арлінг — відомий архівіст і художник. Після смерті князя бібліотекою опікувався його старший брат, князь А. Людвік. Виконуючи волю молодшого брата, 1922—1923 рр. він передав до БЛНУ різноманітну за тематикою "бібліотеку з Онфлера" (25 130 назв 147 мовами та діалектами). Книги мають естетичні палітурки, суперекслібриси чи клеєні екслібриси.

⁵ Князь Адам Людвіг Чарторийський (1872—1937) — опікун мистецтв, президент Польської бібліотеки в Парижі, голова Літературно-мистецького товариства польської еміграції у Франції [26].

⁶ На картці міжвоєнного каталогу БЛНУ подано як рік видання двох примірників [27] — 1918 (за передмовою, датованою груднем 1918 р.) і внизу дописано українською мовою: "Другий примірник з Бібліотеки Домініканів" (монастир у Львові)" та додано польською: "К./тобто, kupiono/19.80". Рік видання 1919 автори визначили на основі Bibliografja egzemplarzy obowiązkowych druków za czas od dnia 1 lipca do dnia 31 grudnia 1919 roku. Biuletyn bibliograficzny. Rok I. № 1. Warszawska Drukarnia Wydawnicza, 1920 (kwiecień). IV, 80 s. S. 1, nr 11. 1919-й вважають роком першого видання, 1923-й — другого. Повновлене видання вийшло в Торуні 1997 р. БЛНУ отримала французький переклад з написом "Dar Biura Prac Kongresowych w Warszawie (1919)" (Dantzig et la Pologne. Paris: Impr/imérie/Levé, [1919]. 209 p.; шифр: 107950.І). У перекладі В. Роуза (William J. Rose) книга вийшла англійською (Dantzig & Poland. Danzig-London: George Allen, 1921). Інший примірник [27] із БЛНУ має овальну печатку "Bibliotheca Univ. Leopoliensis". Надалі опускаємо описи типових штампів, печаток і наклеюк.

portretu Grassiego" (шифр: 96720.ІІ) [16] на звороті титульного аркуша має напис "Dar Prof. M. Raciborskiego 1912 r.". Ще один примірник у БЛНУ цієї книги того самого року видання (шифр: 183668.ІІ) походить із дару А. Чарторийського: "Dar X. Adama Czartoryskiego 1923 r." (наліпка на форзаці). Її варшавське скорочене видання 1906 р. (шифр: 86046.ІІ) подарувало БЛНУ польське Львівське історичне товариство: "Dar tow/arzystwa/historycznego", а ювілейне варшавське видання 1913 р. (шифр: 107152.ІІ) містить підпис власника "A. Szathowski".

Ш. Ашкеназі також дарував власні праці БЛНУ, що підтверджує штамп "Dar autora 1913 r." на брошурі *Książę Józef Poniatowski † 19 Października 1813. Przemówienie w setną rocznicę zgonu na obchodzie w Starym Teatrze w Krakowie wygłosił Szymon Askenazy. — Kraków—Warszawa : Nakł/ad / Księg/arni / E. Wonde i Spół/ka. Druk/arnia / Narod/owa/. Kraków. — 1913. — 38 s. (шифр: 107152.ІІ). Каталогна картка іншої його брошури без титулу, місця та року видання [*Russia—Poland / 1815—1830*]. — [Cambridge] : b. r. — 30 s. (шифр: 86886.ІІ) містить сліди атрибуції тогочасним бібліографом, який зазначив, що це "Dar autora", а також "Korektowe arkusze z dzieła Cambridge modern History".*

Паризьке видання⁷ брошури *Le prince Joseph Poniatowski / Maréchal de France (1763—1813) / Szymon Askenazy. — Paris : Agence Polonaise de presse. Imprimerie Levé, 1915. — 30 s. (шифр: 215894.ІІ.)* походить із Варшави: "Z wymiany dubl/ów / z B/ibliote/ką Narodową (10.7/1939)".

У БЛНУ зберігаються три томи праці⁸ Ш. Ашкеназі *Наполеон і Польща: Napoleon a Polska. T. 1, Upadek Polski a Francya. — Warszawa—Kraków : Towarzystwo Wydawnicze, 1918 (Warszawa : Drukarnia Naukowa), 1918. — 327, [1] s. (шифр: 116930.ІІ/1); Napoleon a Polska. T. 2. Bonaparte a Legiony. — Warszawa—Kraków : Towarzystwo wydawnicze. Drukarnia Naukowa), 1918. — 345, [1] s.*

⁷ За життя автора монографія "Князь Юзеф Понятовський" вийшла в чотирьох польських, німецькому (1912) і французькому (1921) виданнях та "досі вважається найбільшим досягненням Ашкеназі", в якій автор довів, що історію після поділу Польщі треба вивчати, поважаючи "суворі вимоги науки" й долучаючи до неї "нові важливі факти". Завдяки своєму "...баченню епохи Наполеона, він допоміг переорієнтувати погляди на той період" [2, с. 240; 26, с. 113—120].

⁸ Ш. Ашкеназі розпочав працювати над своєю наймасштабнішою працею у Львові ще 1913 р., і її фрагменти було надруковано у "BW". Для нього польське питання стало загальноєвропейським, а діяльність Наполеона щодо Польщі "зберегла безсумнівну наукову цінність". Події в книзі обриваються на 1805 р. Ця праця, написана з глибоким захопленням Наполеоном, є однією з найяскравіших ланок польської легенди про французького імператора [2, с. 240; 26]. Нове трактування наполеоніки Ш. Ашкеназі пішло на користь С. Жеромському. Zabierowski S. Udział Askenazego i jego szkoły w genezie "Popiołów". Pamiętnik Literacki. 1965. R. 56. Z. 1. S. 216, 232 [17, с. 80].

(шифр: 116930.II/2); *Napoleon a Polska. T. 3, Bonaparte a Legiony. — Warszawa—Kraków : Towarzystwo wydawnicze w Warszawie, 1919. — 446, /2/ s.* (шифр: 116930.II/3). На титульному аркуші третього тому твору наявна овальна фіолетова печатка "KSIĘGARNIA POLSKA i Spółka w Zamościu". На картці в міжвоєнному абетковому рукописному каталозі⁹ БЛУ внизу зліва є запис, спільний для всіх томів твору, наприклад, "K / Altenberg T. I i II 61.60 K/2. Egzemplarz pod sygn. 116930.II. T. 3. z daru prywatnego 1924".

Книгу Ш. Ашкеназі *Łukasiński. — Warszawa—Lwów : E. Winde, H. Altenberg, 1908. — T. I, 416 s.; T. II, 420, [1] s.* (шифр: 86485.II) описано й за картою міжвоєнного каталогу БЛНУ, на якій внизу зліва чорним чорнилом зазначено, як і на низці деяких інших книг¹⁰, прізвище книгопродавця (інколи з ціною книги): "Gubrynowicz 15 K. 60", "Cf. Skład główny w księgarni Gubrynowicza i Schmidta". Таку помітку вміщено й на каталожній картці другого варшавського видання цієї книги від 1929 р.

Книгознавчі відомості про анонімний відбиток статті Ш. Ашкеназі *Bezrobocie szkolne z "Biblioteki Warszawskiej"*. — [Warszawa, 1905]. — 13 s. (шифр: 205282.II) можна також здобути з каталожної картки, де зазначено її віленське походження: "Z wymiany dubletów z Bibl. Wróblewskich w Wilnie. 20.II.1937. Odbitka / z Bibl. Warszawskiej / 1905. T. 3". Там само вміщено напис (польською мовою): "Для Библиотеки Львівського університету": "Szkolnictwo: historia Polska. 1905".

У БЛНУ зберігається два примірники книги Ш. Ашкеназі *Sto lat zarządu w Królestwie polskiem. 1800—1900. Wydanie 2. przejrzone. — Lwów : H. Altenberg, 1903. — 97 s.* У картковому каталозі зроблено записи щодо другого примірника (шифр: 216310.I): "Egz. obowiązkowy" (обов'язковий примірник) та українською: "2-ий примірник / з дару Й. Кіерської (1940)". Деякі книги вченого дарувала до БЛУ редакція польського наукового журналу "Kwartalnik Historyczny", про що свідчать, наприклад, провенієнції на книзі *Szymon Askenazy. Historyk, dydaktyk, optymista mimo przeciwnieństw. Wczasy historyczne. Wydanie drugie. — Warszawa : Nakład Gebethnera i Wolffa; Kraków : G. Gebethner i Spółka. (б. р.; [1902]: Дозволено Цензурою /*

⁹ Тепер із рукописного варіанта відскановано електронний, але абетковий порядок у ньому часто порушено, а тексти на звороті багатьох карток не відтворено.

¹⁰ Інший примірник БЛУ (шифр: 147740.II): доповнене друге видання *Askenazy S. Łukasiński. Warszawa : Nakład drukarni Wł. Łazarzkiego, 1929 (T. I, 438, [2] s., 5 tabl.; T. II, 496, [3] s., 13 tabl.)* — автори додатково описали за картою того самого міжвоєнного каталогу, в якій внизу чорнилом нанесено рукописне скорочення "EO" (*Egzemplarz Obowiązkowy*), тобто ця книга була у списку обов'язкових для БЛУ.

Warszawa, 10 Декабря 1902 года). — 414 s. (шифр: 85315.II). На другому аркуші з назвою твору є напис чорним чорнилом: "Dar Redakcyi Kwartalnika historycznego". Поруч міститься аналогічний маргінальний напис іншим почерком: "Szczegółowe / Red. Kwartalnika historycznego / Lwów".

До поповнення фондів БЛУ спричинилося і львівське Єврейське товариство: наприклад, на титульній сторінці книги *Przymierze polsko-pruskie. Wydanie trzecie. Przejrzone i dopelnione. — Warszawa : E. Winde i Spółka; we Lwowie : Wydawnictwo polskie, 1918. — 306, 2 s.* (шифр: 216466.II) виявлено прямокутну печатку "BIBLIOTEKA Towarzystwa / Żydowskiego / Stud. Fil. we LWOWIE". Внизу чорним чорнилом: "Zakupiono 3.XI.1926" (та нерозбірливий підпис працівника БЛДУ). На звороті палітурки — паперова друкована наліпка "Фундаментальна бібліотека ЛДУ ім. Ів. Франка". Книги купували й у приватних осіб. Зокрема, працю Ш. Ашкеназі *Rosya-Polska 1815—1830. — Lwów : H. Altenberg, 1907. — 4, 206, 1 s.* (шифр: 215697.II) було придбано з бібліотеки професора К. Твардовського, про що свідчить напис на картці міжвоєнного каталогу БЛУ, де зазначено, що це "2-gi egzemplarz / kupiony / ze zbioru prof. K. Twardowskiego (1938)".

Особливо цінними є видання з автографом автора, про які йшлося вище. Додамо до них також книгу Ш. Ашкеназі *Nowe wczasy. — Warszawa : Nakład Gebethnera i Wolffa; Kraków : G. Gebethner i Spółka. — 1910. — 476, /2/ s.* (шифр: 96441.I) із дарчим автографом автора: "/.../ i kochanemu Dr Alexandrowi Semkowiczu Dyrektorowi Biblioteki Uniwersyteckiej / Lwów 12/XII.09. /.../ autor". У тексті автографа нечітко написано прізвище особи, якій подаровано книгу, тому видання ідентифіковано за картою міжвоєнного рукописного каталогу БЛУ. Автограф Ш. Ашкеназі міститься також на відбитковій його статті *Widoki polsko-galicyskie Rosyi w r. 1809 r. — Kraków : Drukarnia / Uniwersytetu / Jagiellońskiego, 1911 — 10 s.* (шифр: 224193.III), а саме: "...wielmożnemu Panu Poetowi / Doktorowi / Albinowi Rayskiemu od autora". На картці міжвоєнного каталогу БЛУ, зауважено, що ця "бр[о]ш[ура]" 463342 є "Odbitka / z 'Księgi Pamietkowej/ku uczcz. [uczci] 250-tej rocznicy / założenia / Uniwersytetu Lwowskiego przez króla / Jana Kazimierza" і що вона передана до БЛУ з "Б-ки Акад/емічної / Чит/альні / у Львові (1941) [0.-60]".

У бібліотеці ЦДАЛ автори виявили десяток книг Ш. Ашкеназі¹¹, дві з яких варті особливої

¹¹ Деякі, крім штампів чи печаток, мають прямокутні паперові наліпки з друкованим текстом "Biblioteka archiwalna miasta Lwowa" із зображенням герба Львова посередині.

уваги. Перша — "Gdańsk a Polska", на титульному аркуші якої наявний дарчий напис¹²: "Коханій пані Люції, mox doctōri¹³, як доказ справжньої відданості Зигмусь¹⁴, у день [Св. Люція] від себе і від відсутньої жінки. У Львові; в день Св. Люція, дня 13.XII, р. 1923". Автори статті з'ясували, що йдеться про історикиню Л. Харевиц, ученицю професорів Ф. Буяка та Я. Пгасьніка у Львові й М. Поета в Парижі, знавчиню кількох мов, зокрема й української, та поціновувачку творчості Ш. Ашкеназі. Вона плідно працювала від червня 1931 р. хранителькою (кустошинею) колекцій Історичного музею у Львові, провадила каталогізацію та інвентаризацію фондів львівського Архіву, була лекторкою (зосібна, палеографії), а згодом доценткою ЛУ (історії міст і їхньої культури; від 1937), секретаркою "Kwartalnika Historycznego". Вона є авторкою низки праць з історії Львова. Її власницький автограф фіолетовим олівцем, а саме дівоче прізвище "Łucja Strzelecka", автори виявили на другій із двох зазначених книг, точніше внизу на другому титульному аркуші другого тому варшавського видання книги¹⁵ Ш. Ашкеназі "Dwa stulecia XVIII i XIX". Автографи з іменем Л. Харевиц, наявні на двох книгах історика, дають можливість припустити, що інші його книги (без провенієнцій) у фондах ЦДІАЛ, ймовірно, також пов'язані з ученою.

Висновки. Книги Ш. Ашкеназі становлять вагомому частину польської наукової історичної літератури, в якій розкрито різноманітні аспекти історії Польщі, України та Західної Європи XVIII—XIX ст. Історико-книгознавчі досліджен-

ня видань польського науковця з фондів ВБЗІК ІК НБУВ, БЛНУ й ЦДІАЛ дали змогу виявити та опрацювати багатий джерелознавчий матеріал книжкових знаків, на основі якого визначено імена власників і додано нові відомості щодо приватних та публічних бібліотек, в яких зберігалися його праці. Завдяки книжковим знакам на книгах Ш. Ашкеназі з фондів ВБЗІК ІК НБУВ та БЛУ автори статті здобули відомості про польські й українські книгозбірні Львова, Києва, Дубно, Варшави, Замостя, Любліна, Вільно, з фондів яких зазначені польські видання потрапили до НБУВ та БЛУ. На книгах Ш. Ашкеназі виявлено власницькі знаки відомих бібліофілів Галичини, зосібна братів Вітольда та Адама Чарторийських, а також львівської книгарні "Губриновича і Шмідта", книжкові знаки львівських Домініканського монастиря, Історичного товариства, Єврейського товариства та редакції журналу "Kwartalnik Historyczny", професора М. Рациборського та бібліофілки Й. Кіерської. Виявлено книги авторства Ш. Ашкеназі, що стали дарами автора до БЛУ, та видання з його автографами. Особливістю більшості книг Ш. Ашкеназі стала супутня польська книготорговельна реклама, що надавала відомості про ці видання та їх наявність на тогочасному книжковому ринку. Джерелознавчий матеріал провенієнцій на книгах Ш. Ашкеназі й історичні відомості про Україну на їхніх сторінках залишаються важливими для перспективних сучасних книгознавчих досліджень, а також студій з історії України.

Список використаних літератури та джерел

1. Лаврук Л. І. Поява концепту "краківська історична школа" в польській історіографії / Л. І. Лаврук // Наукові записки НаУКМА. Історичні науки. — 2015. — Т. 169. — С. 70—75.
2. Toczek A. Lwowskie środowisko historyczne i jego wkład w kulturę książki i prasy (1860—1918) / A. Toczek // Prace Monograficzne № 638. — [Kraków, 2013]. — 468 s.
3. Зеневич М. "Польский Львов" — современный взгляд. — С. 1. — Режим доступу: <https://zaxid.net> (дата звернення 5.03.2021). — Назва з екрана.
4. Заболотна І. Спогади Івана Крип'якевича (1904—1911). — С. 22. — Режим доступу: <https://shron1.chtyvo.org.ua> (дата звернення 5.03.2021). — Назва з екрана.
5. Гуменний В. Львів'янин, який представляв Польщу у Лізі Націй, та створив власну історичну школу. — С. 1. — Режим доступу: <https://photo-lviv.in.ua> (дата звернення 5.03.2021). — Назва з екрана.
6. Hozzowska M. Szymon Askenazy i jego korespondencja z Ludwikiem Finklem / Mariola Hozzowska. — Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2013. — 387 s.
7. Голик Р. Легенда львівського Оссолінеуму: постаті, видання та соціальна роль бібліотеки Оссолінських в уявленнях галичан XIX — XX ст. / Р. Голик // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. — 2010. — № 2 — С. 674—689.

¹² Kochanej Pani Łucji, mox doctōri / w dowód prawdziwego oddania / Zygmus, w dniu [Sw. Łucjo] za siebie, i nieobecną "babę" / We Lwowie; w dzień Sw. Łucjo, dn. 3.XII, r. 1923.

¹³ Люції, шойно ставшою докторинею (латиною). На захист 1924 р. Л. Харевиц подавала працю "Handel Lwowa w XV wieku", опубліковану наступного року, а згодом, 1941 р., — у перекладі німецькою мовою в Берліні. Можливо, без її згоди, бо саме тоді вона читала лекції з історії в Таємному університеті у Варшаві, що стало причиною її арешту 1943 р. і смерті від хвороби в концтаборі того самого року.

¹⁴ Zygmus, що є зменшувальною формою імені Зигмунт, розшифрувала нам історикиню з Любліна п. Maria Korucińska-Lehun, одна з редакторок багатотомового "Діалогу двох культур", що видається на базі матеріалів польсько-українських конференцій у Кременці.

¹⁵ Вище автори згадували примірник того самого 1910 р. із БЛУ (183665.П) [14].

8. *Budrewicz T.* Askenazy: zagadnienie literatury i literackości / T. Budrewicz // *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historicolitteraria* 13. — 2013. — S. 127—149.
9. *Конрад М.* Прометеїзм — польська візія побудови Східної Європи (1921—1939) / М. Конрад // Україна модерна. — 2010. — № 6 (17). — С. 1—18.
10. *Hoszowska M.* Szkoła Szymona Askenazego / Mariola Hoszowska // *Res Historica*. — 2017. — T. 43. — S. 127—158.
11. *Askenazy S.* Studya historyczno-krytyczne. II wyd. / S. Askenazy. — Kraków : Nakład Księgarni G. Gebethnera i Spółki; Warszawa : Gebethner i Wolff, 1897. — 352 s.
12. *Askenazy S.* Dwa stulecia XVIII i XIX badania i przyczynki / S. Askenazy. — Warszawa : Nakład Gebethnera i Wolffa; Kraków : G. Gebethner i Spółka, 1901. — T. I. — 555s.
13. *Askenazy S.* Dwa stulecia XVIII i XIX badania i przyczynki / S. Askenazy. — Warszawa : Nakład Gebethnera i Wolffa; Kraków : G. Gebethner i Spółka, 1903. — T. I. — 477 s.
14. *Askenazy S.* Dwa stulecia XVIII i XIX badania i przyczynki / S. Askenazy. — Warszawa : Nakład Gebethnera i Wolffa; Kraków : G. Gebethner i Sp, 1910. — T. II. — 583 s.
15. *Askenazy S.* Przymierze polsko-pruskie. Wydanie drugie / S. Askenazy. — Warszawa : Nakład Gebethnera i Wolffa; Kraków : G. Gebethner i Spółka, 1901. — 238 s.
16. *Askenazy S.* Książę Józef Poniatowski 1763—1813. Z 22. rycinami i heliograviurą według portretu Grassiego / S. Askenazy. — Warszawa : Nakład Gebethnera i Wolffa; Kraków : G. Gebethner i Spółka, 1905. — 238 s.
17. *Hinc A.* Szymon Askenazy — szkic do portretu historyka neoromantycznego / Alina Hinc // *Przegląd Archiwalno-Historyczny*. — 2014. — T. I. — S. 65—87.
18. *Askenazy S.* Książę Józef Poniatowski 1763—1813 / S. Askenazy. — W Poznaniu : Nakładem Karola Rzepeckiego; w Warszawie : Skład główny : E. Wende i Spółka, 1913. — 295, [CIX] s.
19. *Askenazy S.* Ministerium Wielhorskiego 1815—1816. Dodatek 1812—1813—1814. Odbitka z "BW" / S. Askenazy. — Warszawa : Skład główny u Wendego i S-ki, 1898. — 75 s.
20. *Askenazy S.* Z działalności ministra Lubeckiego. Odbitka z "BW" / S. Askenazy. — Warszawa : Druk J. Sikorskiego, 1897. — 63 s.
21. *Askenazy S.* Z wycieczki naukowej do Szwecji / Szymon Askenazy // *Kwartalnik Historyczny*. — 1896. — R. X. — S. 92—117.
22. *Askenazy S.* Łukasiński / S. Askenazy. — Warszawa : Nakład Księgarni pod Firmą E. Wende i S-ka (T. Hiż, I.A.Turkuł); Lwów : H. Altenberg, 1908. — T. 1. — 417 s.
23. *Askenazy S.* Wspomnienie o prawym historyku — Max Lehmann / S. Askenazy // *Kurier Warszawski*. — 1933. — № 232 (23 sierpnia). — S. 4—6.
24. *Askenazy S.* Listy Roxolany / Szymon Askenazy // *Kwartalnik Historyczny*. — 1896. — R. X. — S. 113—117.
25. *Askenazy S.* Die letzte polnische Königswahl / Szymon Askenazy. — Göttingen : Druck der Dieterich'schen Univ.; Buchdruckerei. W. Fr. Kästner, 1894. — 478, [2] S.
26. *Askenazy S.* Szkice i portrety/ Szymon Askenazy. — Warszawa : Nakładem Instytutu Wydawniczego "Biblioteka Polska", 1937. — XVIII, 398, [4] s.
27. *Askenazy S.* Gdańsk a Polska / S. Askenazy. — Warszawa—Lublin—Łódź : Nakład Gebethnera i Wolffa; Kraków : G. Gebethner i Spółka. Druk. Władysław Łazarskiego, s.a. [1919]. — [4], 214, [2] s.

Tetyana Yakubova,
PhD of Historical Sciences,
Research Fellow of the Library and Historical Collections Department
at Vernadsky National Library of Ukraine

Yaroslav Matviyishyn,
PhD of Physical and Mathematical Sciences (historian of science and technology),
Professor of the International Academy of San Marino

Szymon Askenazy, professor at the Lviv University and his books

The article provides information about the life and scientific and pedagogical activities of the historian and diplomat Shimon Ashkenazi, prof. of Lviv and Warsaw Universities. Working in the first, he created the Lviv School of Polish Historians ("Ashkenazi School"), which did not lag behind the Lviv Ukrainian Historical School of Hrushevskyi and was competitive with the Krakow School; founded a series of "Monographs" on Modern history; significantly deepened some aspects of the history of the XVIII—XIX c. A brief review of the source literature on Ashkenazi is presented and the importance of his work for modern researchers is emphasized. Having started his career in Lviv as an intern at the Ossolineum Library, he thoroughly researched its funds, especially related to the history of Western Ukraine. The authors gave a historical and bibliographic description of a number of Ashkenazi publications, for the first time made a bibliological review of those of his books stored in the funds of the Department of Library Collections and Historical Collections of the Institute of Bibliography of the National Library of Ukraine, the Scientific Library of the Lviv National University and the CDIA in Lviv; analyzed the source material of the provenance on them. The names of some book owners have been identified and bibliological information on the attribution of book marks has been presented.

Keywords: Shimon Ashkenazi; Lviv University; historical literature; library funds; provenances; book marks; attribution

Надійшла до редакції 17 лютого 2022 року

УДК 016:37]"1850/1917"(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2022.6(311).42-49

Наталія Кропочева,
молодший науковий співробітник
відділу педагогічного джерелознавства і біографістики
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського,
e-mail: veritas59@i.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7025-8272>

Бібліографічні аспекти наукового дослідження педагогічних видань XIX — початку XX століть (за матеріалами колекції рідкісних видань фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського)

Проведено структурний і змістовий аналіз науково-допоміжного бібліографічного покажчика "Педагогічні видання німецькою мовою другої половини XIX ст. — 1917 р. у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського". Розглянуто основні текстологічні, типовидові особливості та інноваційні методики, що практикувалися в процесі його укладання, а саме: підготовлено фаховий переклад назв 820 видань із німецької українською; розроблено ілюстративні додатки до науково-допоміжного бібліографічного покажчика. Окреслено теоретичні засади бібліографічного виявлення, відбору та подальшого бібліографічного опрацювання документів. Розглянуто напрями опрацювання рідкісних видань із колекції "Видання XVII — початку XX ст. іноземними мовами" фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського упродовж 2005—2018 рр. Зазначено, що в межах наукового дослідження "Педагогічна наука та освіта в особах, документах, бібліографії" (2020—2022) уперше систематизовано й цілісно репрезентовано німецькомовні педагогічні видання другої половини XIX — початку XX ст. крізь призму бібліографічної реконструкції педагогічних джерел. Визначено, що найконструктивнішою для зазначеного жанру, враховуючи предмет дослідження, є систематизація відібраних видань за типовидовим складом і відповідно до характеру інформації. Констатовано, що вивчення змісту педагогічних джерел німецькою мовою другої половини початку XX ст. уможливує виявлення особливостей навчального процесу закладів освіти різних рівнів в історичному контексті. Схарактеризовано теоретичну та прикладну цінність зазначених видань як джерельної бази для мультидисциплінарних досліджень.

Ключові слова: рідкісні видання; колекція "Видання XVII — початку XX ст. іноземними мовами"; науково-допоміжний бібліографічний покажчик

Постановка проблеми. Магістральну лінію розвідки присвячено дослідженню етапів відображення рідкісних документів із колекції "Видання XVII — початку XX ст. іноземними мовами" у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (далі — ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського).

Серед літератури іноземною мовою, що зберігається у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, унікальну колекцію становлять педагогічні видання німецькою мовою, які входять до складу зібрання документів іноземними мовами й віднесені до Державного реєстру національного надбання, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 19.12.2001 № 1709. У структурі наукового об'єкта "Документи педагогіко-психологічного та історико-культурного напрямку XIX — початку XX ст. (1850—1917 рр.)" ДНПБ України сформовано п'ять тематичних зібрань: "Педагогіка"; "Психологія"; "Шкільні підручники і навчальні посібники"; "Колекція документів іноземними мовами"; "Колекція часописів XIX — початку XX ст." [1].

Історичні витоки створення колекції рідкісних видань XVII — початку XX ст. дають змогу

краще зрозуміти принципи формування колекції видань іноземними мовами як складника книжкового фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. З-поміж значної кількості штампів, особистих ескібрисів, печаток власників зустрічаємо імена М. Максимовича, І. Сікорського, В. Щербини, М. Володкевича; штампи навчальних і громадських об'єднань, а саме: "Жіночого комерційного училища Л. М. Володкевич в Києві", педагогічних курсів, Історико-філологічної семінарії, Київських вищих курсів, Харківського об'єднання розповсюдження в народі письменності, бібліотеки Педагогічного музею Київського військового округу.

Часописи окресленого періоду містять оригінальні джерела щодо історії зарубіжної освіти й педагогічної думки, зокрема німецької, до яких сьогодні надається доступ користувачам ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського завдяки створенню електронних копій рідкісних видань.

З огляду на значущість та історичну цінність колекції педагогічних видань XIX — початку XX ст. наукове дослідження цих документів вважаємо актуальним завданням.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Бібліографічні видання як важлива частина національного наукового, освітнього та культурного надбання, перебувають у центрі уваги дослідників, оскільки в концентрованій, узагальненій формі дають змогу репрезентувати доробок у певній галузі науки, схарактеризувати напрями досліджень, окреслити етапи створення наукових шкіл та авторських колективів. І це цілком закономірно, адже, як наголошує В. Попик, "власне бібліографія, як і наукова біографіка, мають спільне коріння" [12, с. 13].

Структурний блок статті сформовано з двох груп, у першій з яких подано результати наукових досліджень, оприлюднених у науково-інформаційному просторі України, а у другій репрезентовано низку досліджень, проведених фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського впродовж 2010—2021 рр.

Перша група об'єднує наукові напрацювання О. Дроздовської [3], О. Дікунової [4], Н. Мацібори [8], О. Сак [10], Г. Ковальчук, І. Римарович [11], І. Ціборовської-Римарович [14], С. Вернигори [15] та інших.

Проблеми створення та інтеграції інформаційних ресурсів конкретних бібліотечних зібрань й історичних бібліотечних колекцій, бібліографічної реконструкції та проведення дослідницької роботи в зазначеному напрямі розглянуто в публікації Г. Ковальчук та І. Римарович, що вважаємо певним узагальненням і підсумком, досягнутими на одному з етапів створення бібліографічних покажчиків і каталогів в електронному форматі.

Особливості окремих примірників із фонду рідкісних видань і перспективи використання краєзнавчих джерел у формуванні фонду документальних цінностей Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки імені О. Гончара є предметом наукової розвідки О. Сак, на думку якої, створення бібліографічних покажчиків нині є одним із головних завдань бібліотечних фахівців. Розглядаючи зазначену публікацію в історичній перспективі, зазначимо, що впорядкування покажчика рідкісних видань стало справою наступних років, оскільки публікацію датовано 2007 р.

Проблеми оприлюднення результатів роботи з упорядкування каталогу фонду рідкісних видань розглянуто в публікації Н. Бондар [2].

Авторка пропонованої статті свідомо обмежує перелік бібліографічних досліджень, результати яких оприлюднено в інформаційному просторі, обґрунтовуючи цю позицію тим, що наведені праці формуються в рамках певної концепції, вибудованої відповідно до інформаційних потреб

користувачів, серед яких і викладачі закладів вищої освіти, й здобувачі вищої освіти.

Хронологічні обмеження обумовлено процесами: а) удосконалення теоретичних засад довідкової бібліографії засобами інформаційних і комп'ютерних сервісів і технологій; б) створення електронних баз даних рідкісних видань, що стало визначальним напрямом діяльності галузевих бібліотек, мережі освітянських бібліотек МОН та НАПН України різних типів і рівнів.

До другої групи досліджень належать наукові праці фахівців ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Зокрема, проблеми розвитку національної школи, педагогічної науки та бібліотечної справи упродовж XIX — початку XX ст., порушені на сторінках періодичних видань, стали предметом наукових студій В. Іващенко й Р. Палійчук [7], Н. Мацібори [8; 9] та інших. Зазначимо, що науковий доробок цих фахівців підготовлено на основі видань із колекції часописів XIX — початку XX ст., що належать до Державного реєстру національного культурного надбання.

У статті, присвяченій проблемам збереження й використання культурного спадку з фондів освітянських бібліотек України, Н. Мацібора запропонувала низку відповідних заходів, насамперед оцифрування, мікрофільмування та реставрацію рідкісних і цінних документів [9]. Зазначимо, що питання дослідження стану зберігання й конвертації рідкісних видань мають системний характер і постійно ретранслюються як в одноосібних публікаціях, так і у спільних розвідках.

Суголосно за тематикою та особливостями формування колекції цінних і рідкісних видань є праця Н. Файфер, О. Дроншкевич та І. Білоцерківець. Прикметною рисою бібліографічної реконструкції фахівців ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського слід назвати акцентування на історичній ретроспективі становлення колекції рідкісних і цінних видань іноземними мовами та визначенні етапів формування цього унікального бібліотечно-інформаційного ресурсу [13].

У низці досліджень Л. Домбровської проаналізовано публікації вітчизняних просвітників і педагогів, присвячені питанням освіти та розвитку педагогічної думки на шпальтах часописів педагогічної тематики другої половини XIX — початку XX ст. [5].

У публікації В. Іващенко та Р. Палійчук досліджено структуру колекцій рідкісних і цінних видань у мережі освітянських бібліотек. Визначивши базові характеристики цих документів, фахівці зафіксували їхній вплив на вибір жанру бібліографічного видання, віддаючи перевагу каталогам як універсальним за змістом і структурою покажчикам.

Не менш цікавою та водночас дискусійною є позиція Л. Самчук щодо перспектив розвитку саме електронних версій науково-допоміжних бібліографічних видань. Зокрема, у статті щодо змістового наповнення галузевих бібліографічних посібників, розроблених для різних тематичних рубрик, авторка окреслила перспективи подальшої підготовки видань у зазначеному контексті.

Метою статті є визначення пріоритетних напрямів оприлюднення документів із колекції рідкісних видань іноземними мовами на різних етапах діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та в межах наукових досліджень, що виконувалися в бібліотеці впродовж 2006—2021 рр.; виявлення результатів бібліографічного аналізу та наукового опрацювання бібліографічних матеріалів про життя й діяльність педагогів минулого на основі колекції рідкісних видань іноземними мовами в рамках наукового дослідження "Педагогічна наука та освіта в особах, документах, бібліографії" (2020—2022).

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній українській бібліографічній практиці важливим завданням є укладання галузевих і тематичних науково-допоміжних покажчиків з актуальних питань розвитку педагогічної науки й освіти, що становлять стратегічний ресурс і джерельну базу проведення наукових досліджень. Ці видання уможливають фіксацію пріоритетних напрямів діяльності галузевих бібліотек та окремих підрозділів і дають змогу простежити особистий внесок кожного науковця.

Підготовка бібліографічних видань стала одним з основних напрямів дослідницької діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського як головного всеукраїнського науково-інформаційного, науково-методичного та координаційного центру мережі освітянських бібліотек МОН та НАПН України, науково-дослідного центру з питань педагогічного джерелознавства та біографістики.

З метою актуалізації історико-педагогічного знання про досягнення й кризові стани зарубіжної педагогічної науки та практики засобами джерелознавства як міждисциплінарної галузі, пов'язаної з педагогікою, історією педагогіки, історією, біографікою й бібліографією, цілісної репрезентації рідкісних педагогічних видань німецькою мовою другої половини XIX — початку XX ст. у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, — у межах наукового дослідження "Педагогічна наука та освіта в особах, документах, бібліографії" (2020—2022) (науковий керівник — Л. Березівська, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, директор Державної науково-педагогічної

бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського) здійснено джерелознавчий аналіз і синтез німецькомовних педагогічних джерел, що дало змогу виявити особливості навчального процесу закладів освіти різних рівнів в історичній ретроспективі та ввести до наукового обігу рідкісні видання з фонду ДНПБ України. Очікуваним і передбачуваним результатом виконання цих завдань став укладений фахівцями відділу педагогічного джерелознавства і біографістики науково-допоміжний бібліографічний покажчик "Педагогічні видання німецькою мовою другої половини XIX ст. — 1917 р. у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського".

Видання має специфічну методику бібліографування, що, враховуючи предмет бібліографічного дослідження, поєднує традиційні практики впорядкування бібліографічних покажчиків на основі дотримання принципу *de visu* з використанням змістового контенту БД "Рідкісні видання", удосконаленого алгоритму опрацювання видань із зазначеної колекції, що становлять національне культурне надбання України.

Робота охоплювала кілька етапів, і, традиційно, основними елементами структури науково-допоміжного бібліографічного покажчика визначено передмову, вступну статтю, бібліографічне групування джерел (зміст), список скорочень, основну частину, іменний покажчик.

У вступній статті "Видання німецькою мовою як джерело знань про розвиток педагогічної науки в німецькомовних країнах у другій половині XIX — на початку XX ст.", підготовленої науковцем, перекладачем із німецької мови Л. Дяченко (кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства і біографістики ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського), наголошено на джерелознавчому спрямуванні вивчення оригінальних педагогічних видань німецькою мовою для забезпечення достовірності, змістовності й аргументованості результатів історико-педагогічних досліджень, обґрунтовано тезу про потребу перебудови загальної та професійної школи, організації нових видів і типів освітніх установ, що сприяли б збагаченню педагогічної науки новими термінами [6].

Основним принципом упорядкування бібліографічних записів педагогічних видань обрано бібліографічні описи документів, згруповані в сім розділів: офіційні, наукові, виробничо-практичні, навчальні, довідкові, літературно-художні видання, епістолярні джерела, доповнені перекладами назв із німецької українською; іменний покажчик, укладений за абеткою німецької мови;

список скорочень; ілюстративні матеріали зі світлинами автора, електронною копією обкладинки видання, бібліографічним описом німецькою мовою та анотацією українською.

До змісту науково-допоміжного бібліографічного покажчика введено, враховуючи хронологічні рамки дослідження, такі документи: монографічні видання, тематичні зібрання, багатомні, книжкові серійні видання та продовжувані видання, окремо видані відбитки, передруки, звіти науково-дослідних установ, наукових товариств.

Більш розширено розглянемо принципи добору й бібліографічних описів матеріалів, що надасть можливість певною мірою ідентифікувати відібрані видання:

1. Монографічні видання, тематичні зібрання

Bernheim, E. Lehrbuch der Historischen Methode und der Geschichtsphilosophie : mit Nachweis der wichtigsten Quellen und Hilfsmittel zum Studium der Geschichte / von Ernst Bernheim. — 5-te und 6-te, neu bearbeitete und vermehrte Auflage. — Leipzig : Verlag von Duncker & Humblot, (Altenburg : Piererschen Hofbuchdruckerei Stephan Geibel & Co.), 1908. — X, 842 S.

2. Багатомні видання

Niessen, J. Präparationen für den Unterricht in der Naturgeschichte der Volksschule : unter Zugrundelegung von Lehrausflügen, Naturbeobachtungen und Versuchen nach biologischen Gesichtspunkten. Teil II. Oberstufe. Band I / Bearbeitet von J. Niessen. — Goslar : Richard Danehl's Verlag, 1912. — VIII, 496 S.

3. Книжкові серійні видання (бібліотеки, тематичні, типові та інші серії)

Goltz, B. Buch der Kindheit / von Bogumil Goltz ; Herausgegeben von Karl Muthesius. — Langensalza : Hermann Beyer & Söhne (Beyer & Mann), 1908. — XVII, 282 S. — (Bibliothek Pädagogischer Klassiker : eine Sammlung der bedeutendsten pädagogischen Schriften älterer und neuerer Zeit / Herausgegeben von Friedrich Mann ; Band 43).

4. Видання, що продовжуються (праці, доповіді та повідомлення, звіти науково-дослідних установ, організацій, товариств)

Hübner, O. Otto Hübner's Geographisch-statistische Tabellen aller Länder der Erde / von Otto Hübner ; herausgegeben von Franz von Juraschek. — 55-te Ausgabe für das Jahr 1906. — Frankfurt a. M. : Verlag von Heirich Keller, 1906. — VII, 102 S.

5. Окремо видані відбитки, передруки, особливі відбитки

Rieppel, A. v. Die Erziehung des Industriearbeiters / von Anton von Rieppel. — Berlin : Buchdruckerei A. W. Schade, [1913]. — 27 S. — Sonderabdruck aus "Technik und Wirtschaft" Monatschrift des Vereines Deutscher Ingenieure. VI. Jahrgang, 1913. Heft VII.

Авторка виділила основні групи видань, джерелами бібліографічних відомостей про які слугує титульний аркуш й елементи, в яких наведено вихідні дані; за умови наявності в книзі кількох титульних аркушів, як це спостерігаємо в конволютах, вибирають той, що містить найповніші бібліографічні відомості.

До *першої* групи віднесено документи офіційного характеру, що висвітлюють урядові заходи з організації навчального процесу, розроблення законодавчої основи діяльності закладів середньої та вищої освіти, зокрема: "Розпорядження Королівського прусського Міністерства у справах культури, освіти і медицини щодо організації діяльності початкових і середніх шкіл" (Die Bestimmungen des Königlich Preussischen Ministers der geistlichen, Unterrichts- und Medizinal-Angelegenheiten, betreffend die Volks- und Mittelschule, die Lehrerbildung und die Prüfungen der Lehrer nebst dem Gesetze über die Beaufsichtigung des Unterrichts- und Erziehungswesens sowie den wichtigsten dazu erlassenen Ministerial-Verfügungen); звіт "Нормативно-правові документи щодо організації практики в школах федеральної землі Штирія" (Gesetzliche Vorschriften über die Schulpraxis in Steiermark : Für Lehramtszöglinge des 4. Jahrganges und für Lehrer), в яких визначено основні положення щодо діяльності закладів середньої освіти різних типів, їхню роль у процесі організації роботи та вимоги до професійної підготовки вчителів.

До такого типу джерел варто віднести й видання "Середні школи в Австрії. Збірник нормативних документів, що регламентують діяльність гімназій (у тому числі восьмирічної реальної гімназії, реформованої реальної гімназії, вищої реальної гімназії та чотирирічної реальної гімназії), реальної школи і дівочих ліцеїв" (Die Mittelschulen Österreichs : Sammlung der Vorschriften betreffend die Gymnasien (mit Einschluß der achtklassigen Realgymnasien, Reform-Realgymnasien, Ober-Realgymnasien und vierklassigen Realgymnasien), Realschulen und Mädchenlyzeen).

До *другої* групи належать наукові видання, диференційовані за такими типами: монографії; дисертації; тези доповідей; матеріали конференцій, з'їздів, симпозіумів, засідань, звітів; збірники наукових праць. Сконцентровано відомості про заснування наукових спільнот, діяльність і роль у розвитку наукового потенціалу педагогічної теорії та практики Й.-Ф. Гербарта (J. F. Herbart), Т. Ціллера (T. Ziller), К.-Ф. Стоя (K. V. Stoy), О. Флюгеля (O. Flügel); вміщено доповіді, виголошені на різноманітних наукових заходах, звіти, огляди та повідомлення про діяльність наукових товариств, бібліотек, спеціалізованих кабінетів, університетів.

Третю групу джерел становлять виробничо-практичні видання, у яких викладено основні принципи організації народної освіти через розроблену систему підготовки практичних порадників, посібників, методичних рекомендацій і методичних посібників для забезпечення процесу організації та реорганізації освіти всіх рівнів у федеральних землях Німецької імперії. Зокрема, систему видань, подану в цьому розділі покажчика, розподілено за характером і цільовим призначенням посібників, тобто за практичним та навчально-методичним рівнями забезпечення викладання предметів, розроблення навчальних програм і методик опрацювання окремих навчальних дисциплін.

Четверту групу документів становлять навчальні видання. Зазначений розділ має найрозгалуженішу тривірневу структуру (розділи, підрозділи, рубрики), інформаційно насичену широким спектром видань різного цільового призначення, за характером навчальної інформації, структурою й конструкцією. Формування планів і програм для різних типів і рівнів шкіл: Латинської вищої школи (Lateinischen Hauptschule), сільських шкіл (Landschulen), бюргерських шкіл для хлопчиків (Knaben-Bürgerschulen), відбувалося централізовано і з розробленням програм для підвищення професійної підготовки вчителів. Створення підручників для закладів вищої освіти розподілено за напрямом освіти: педагогічним, комерційним, сільськогосподарським; технічним, художнім і музично-драматичним. Особливості видань, що ввійшли в четвертий розділ, стосуються двох різнорівневих відомостей: по-перше, кількість джерел, що належать до навчальних програм, конспектів лекцій, навчально-методичних посібників, хрестоматій і практикумів значно перевищує кількість підручників для закладів середньої та вищої освіти, що, на побіжний погляд автора, свідчить про практичну орієнтованість зазначених видань і поступове збільшення обсягів випуску літератури, в якій системно викладено інформацію з певної галузі знань; по-друге, значний обсяг багатотомних серіальних видань: "Праці видатних педагогів для семінаристів та вчителів" (Schriften hervorragender Pädagogen für Seminaristen und Lehrer), "Класики педагогіки" (Die Klassiker der Pädagogik), "Педагогічна бібліотека" (Pädagogische Bibliothek); серіальні видання від відомих видавничих організацій: збірник праць відомих педагогів (Velhagen und Klasings Sammlung pädagogischer Schriftsteller), зібрання від видавництва Г. Ю. Гешена (Sammlung Göschen). Окрім того, з'являються багатотомні педагогічні зібрання, котрі друкують спеціалізовані видавничі дома, як-от "Спеціальне ви-

дання Товариства педагогічної літератури «Нові шляхи» (Ausserordentliche Veröffentlichung der pädagogischen Literaturgesellschaft "Neue Bahnen").

Характерною особливістю й водночас практичною цінністю підрозділу "Підручники для закладів вищої освіти" є видання, що неодноразово перевидавалися, зокрема підручники: Е. Бернгейма "Історичні методи та філософія історії" (Lehrbuch der Historischen Methode und der Geschichtsphilosophie); Г. А. Даніеля "Підручник географії для вищих навчальних закладів" (Lehrbuch der Geographie für höhere Unterrichtsanstalten); Раубера з анатомії людини. Окремі підручники й посібники витримали від 5 до 77 перевидань (Н. А. Daniel).

П'яту групу джерел становлять довідкові видання, насамперед енциклопедії загального та спеціалізованого характеру, як-от "Енциклопедичний довідник із педагогіки" (Encyklopädisches Handbuch der Pädagogik) та "Ілюстрована всесвітня історія Спамера" (Spamers Illustrierte Weltgeschichte). Словники й довідники репрезентовано багатотомними вузькоспеціалізованими виданнями соціального, природничого, історичного спрямування, як, наприклад, "Довідник з теорії виховання та навчання для вищих шкіл" (Handbuch der Erziehungs- und Unterrichtslehre für höhere Schulen). Підрозділ "Каталоги" формують довідкові джерела спеціалізованого та галузевого характеру: бібліографічні покажчики з географії, біології; ілюстровані каталоги навчальних матеріалів, звіти наукових товариств.

У шостій групі "Літературно-художні видання" бібліографовано книги для учнів різних вікових груп, зокрема твори письменників із німецькомовних та інших країн Європи й Америки: збірки казок для дітей різного віку, повчальні історії і оповідання для школярів та їхніх батьків, перекладені німецькою мовою.

У сьомій групі репрезентовано епістолярні джерела. Цей невеликий за обсягом розділ містить документи, що дають змогу розширити відомості про життєвий і творчий шлях видатних мислителів минулого, персоніфікувати професійну співпрацю між ними та визначити їхній вплив на розвиток подій у суспільному житті країни. Особливої уваги варта збірка неопублікованих листів Й. Ф. Гербарта та листів, йому адресованих (Ungedruckte Briefe von und an Herbart). З "Хронологічного покажчика листів Й. Ф. Гербарта", розміщеного наприкінці книги, можна дізнатися імена його учнів та прихильників; власне, форма епістоляріїв надавала більше інформації, ніж відомості про міжособистісні відносини, адже була визнаною практикою поширення ідей і поглядів персоналій.

Аналізуючи особливості впорядкування науково-допоміжного покажчика, слід сформулювати

певні узагальнення щодо структурних, змістових та ілюстративних компонентів.

По-перше, удосконалено методику опрацювання рідкісних видань іноземними мовами, яка поєднує основні етапи бібліографування документів із застосуванням традиційної технології *de visu* та використанням інформаційних можливостей бази даних "Рідкісні видання", що уможливило комплексне ознайомлення, відбір і бібліографічну характеристику джерел.

По-друге, рідкісні видання іноземними мовами охоплюють багатоаспектний типовидовий склад документів, зокрема: багатотомні, книжкові серійні видання та продовжувані видання, окремо видані відбитки, передруки, бібліографічні каталоги, енциклопедії, хрестоматії, словники, звіти науково-дослідних установ і наукових товариств. З урахуванням бібліографічних особливостей зазначених документів упорядники зауважували про вмотивованість випадків відходу від стандартів, виокремлюючи ті положення в бібліографічному описі, що мають багатоваріантні рішення.

По-третє, для уточнення вже відомих бібліографічних відомостей чи здобуття відсутніх було використано бібліотечні каталоги, довідкові видання та інші джерела поза книгою, насамперед німецькомовні онлайн-каталоги: OPACplus, MDZ (Münchener DigitalisierungsZentrum).

Висновки. Узагальнюючи результати аналізу особливостей упорядкування покажчика "Педагогічні видання німецькою мовою другої половини XIX ст. — 1917 р. у фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського", варто наголосити на науковій цін-

ності й значущості проведеного історико-бібліографічного дослідження, що впливає з кількох важливих міркувань: у ході бібліографічного аналізу встановлено або не підтверджено авторство певного джерела; на основі здобутого досвіду опрацювання видань можемо спостерігати формування тенденції до зростання кількості джерел, створених групою авторів; редакторський штат має стійку тенденцію до розширення кількісного складу редакторів та упорядників для виконання локальних функцій (стосується участі в написанні передмови чи вступного слова). Доволі дискусійним залишається твердження про те, що визначення імен авторів німецькомовних педагогічних видань, уточнення їхніх біографічних даних (освіта, професія, посада, конфесійна належність) має принципове значення для аналізу джерел та ідентифікації творців.

Педагогічні видання німецькою мовою з колекції рідкісних видань фонду ДНПБ України є інноваційним інформаційним ресурсом для поглиблення знань осіб, які вивчають історію зарубіжної педагогіки та освіти; заохочуватимуть дослідників до осягнення історичних особливостей розвитку європейської педагогічної думки та освіти; сприятимуть інформаційному забезпеченню наукових досліджень; слугуватимуть цінним джерелом інформації для користувачів під час проведення міждисциплінарних досліджень. Інформаційний потенціал систематизованих джерел доцільно використовувати для створення локальних, обмежених певним тематичним контуром зібрань, які розміщуватимуть у мережі для різних цільових груп.

Список використаних літератури та джерел

1. Березівська Л. Д. Діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського НАПН України : здобутки та перспективи / Л. Д. Березівська, С. В. Тарнавська // Вісник НАПН України. — 2022. — Вип. 4 (1). — С. 4—5. — Режим доступу: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4108> (дата звернення 15.04.2022). — Назва з екрана.
2. Бондар Н. Бібліотека Унівської Свято-Успенської Лаври: Стародруки, рідкісні видання і рукописи : каталог, уклад Юрій Ясіновський / Н. Бондар ; Інститут церковної музики Українського католицького університету. — Львів : Вид. Львівської Політехніки, — 2017. — 295 с.
3. Дроздовська О. Українські часописи повітових міст Галичини (1865—1939 pp.) : іст.-бібліогр. дослідж. / О. Дроздовська; НАН України. Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаніка. — Львів, 2001. — 364 с.
4. Дікунова О. Створення бібліографічних покажчиків — складник інформаційно-бібліографічної діяльності бібліотеки вишу / О. Дікунова, О. Лебедюк // Бібліотечний вісник. — 2016. — № 5. — С. 14—19.
5. Домбровська Л. Науково-інформаційний потенціал українських журналів педагогічної тематики другої половини XIX — початку XX століття: з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського / Лариса Домбровська // Вісник Книжкової палати. — 2010. — № 2. — С. 37—41. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2010_2_14 (дата звернення: 05.06.2022). — Назва з екрана.
6. Дяченко Л. М. Оригінальні німецькомовні видання як джерело знань про розвиток педагогічної науки в Німеччині в кінці XIX — на початку XX ст. / Л. М. Дяченко // Науково-педагогічні студії. — 2021. — Вип. 5. — С. 20—29. — Режим доступу: <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2021-5-22-30>. — Назва з екрана.
7. Іващенко В. М. Зібрання рідкісних і цінних видань у фондах мережі освітянських бібліотек: результати дослідження / Віра Іващенко, Руслана Палійчук // Вісник Книжкової палати. — 2013. — № 1. — С. 1—4.
8. Мацібора Н. Г. Збереження і використання культурного спадку з фондів освітянських бібліотек України / Н. Г. Мацібора // Інформаційні технології і засоби навчання. — 2014. — Т. 42, Вип. 4. — С. 141—149. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ITZN_2014_42_4_15. — Назва з екрана.

9. *Мацібора Н.* Інформаційний ресурс Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: історія й сучасність / Н. Мацібора // *Бібліотечний вісник*. — 2019. — № 4. — С. 34—40. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2019_4_7. — Назва з екрана.
10. *Сак О.* Зібрання рідкісних і цінних видань у фондах Херсонської ОУНБ ім. О. Гончара (до 135-річчя заснування книгозбірні) / Ольга Сак // *Бібліотечний вісник*. — 2007. — № 5. — С. 42—47. — Режим доступу: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2007_5_6 (дата звернення 4.06. 2022). — Назва з екрана.
11. *Ковальчук Г.* Інтеграція інформаційних ресурсів рідкісних видань, бібліотечних зібрань та історичних колекцій / Галина Ковальчук, Ірина Римарович // *Бібліотечний вісник*. — 2006. — № 6. — С. 18—19. — Режим доступу: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2006_6_6 (дата звернення 7.06. 2022). — Назва з екрана.
12. *Попик В. І.* Здобутки та перспективні завдання бібліотечної біографіки / В. І. Попик // *Українська біографістика*. — 2015. — Вип. 12. — С. 9—41. — Режим доступу: <http://biography.nbuv.gov.ua/data/vidannya/12/JRN/PDF/4.pdf> (дата звернення 7.06. 2022). — Назва з екрана.
13. *Файфер Н.* Фонд рідкісних та цінних видань іноземними мовами Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського: стан і перспективи розвитку / Н. Файфер, О. Дроншкевич, І. Білоцерківець // *Бібліотечний вісник*. — 2014. — № 1. — С. 17—21. — Режим доступу: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2014_1_6 (дата звернення: 06.06.2022). — Назва з екрана.
14. *Ціборовська-Римарович І. О.* Книжковий фонд відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерельна база історичних досліджень / І. О. Ціборовська-Римарович // *Рукописна та книжкова спадщина України*. — 2007. — Вип. 12. — С. 52—69.
15. *Вернигора С. М.* Рецензія на каталог "Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського" (автори Дениско Л. М., Рудакова Ю. К.) / С. М. Вернигора // *Інтегровані комунікації*. — 2018. — Вип. 1. — С. 43—45. — Режим доступу: <https://intcom.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/108/89> (дата звернення: 06.06.2022). — Назва з екрана.

Natalia Kropocheva,

Junior Research Fellow

*Department of Pedagogical Source Studies and Biography
of the Sukhomlinsky State Pedagogical Library of Ukraine*

***Bibliographical aspects of scientific research
of pedagogical editions of XIX — early XX centuries
(according to the collections of rare editions
of the V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine)***

A structural and semantic analysis of the scientific and auxiliary bibliographic index "Pedagogical publications in German in the second half of the XIX century — 1917 in the fund of the V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine. The main textual, typical features and innovative methods practiced in the process of its compilation are considered, namely: a professional translation of the titles of eight hundred and twenty editions from German into Ukrainian was prepared, illustrative appendices to the scientific and auxiliary bibliographic index were developed. Theoretical principles of bibliographic identification, selection and further bibliographic processing of documents are outlined. The directions of elaboration of rare editions from the collection "Editions of the XVII — early XX centuries. in foreign languages" of the fund of the V. Sukhomlynskyi State Scientific Pedagogical Library of Ukraine during 2005—2018. German-language pedagogical publications of the second half of the XIX century — early XX century are presented through the prism of bibliographic reconstruction of pedagogical sources. It is established that the most constructive for this genre of publication, taking into account the subject of research, is the systematization of selected publications by type and composition and according to the nature of information. Their value as a source base for scientific research is described.

Keywords: *rare editions; collection "Editions of the XVII — early XX centuries foreign languages"; scientific and auxiliary bibliographic index*

References

1. Berezivska L. D. & Tarnavska S. V. (2022). Diyalnist Derzhavnoyi naukovo-pedahohichnoyi biblioteki Ukrayiny imeni V. O. Sukhomlyns'koho NAPN Ukrayiny : zdobutky ta perspektyvy (Activities of the State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine named after VO Sukhomlinsky NAPS of Ukraine: achievements and prospects). *Visnyk NAPN Ukrayiny*, 4 (1), pp. 4—5. [in Ukrainian].
2. Bondar N. (2017). *Biblioteka Univskoyi Svyato-Uspenskoyi Lavry: Starodruky, ridkisni vydannya i rukopysy: Kataloh* (Library of the Univ Holy Dormition Lavra: Old prints, rare editions and manuscripts: Catalog). L'viv: Vyd. L'vivskoyi Politekhniky. [in Ukrainian].
3. Dombrovsjka L. (2010). Naukovo-informacijnyj potencial ukrajinsjkykh zhurnaliv pedaghoghichnoji tematyky drughoji polovyny XIX — pochatku XX stolittja: z fondu Derzhavnoji naukovo-pedaghoghichnoji biblioteki Ukrayiny imeni V. O. Sukhomlynsjkogho (Ukrainian magazines of county towns of Galicia (1865—1939)). *Visnik Knizhkovoyi palati*, 2, pp. 37—41. [in Ukrainian].
4. Drozdovsjska O. (2001). *Ukrajinsjki chasopysy povitovykh mist Ghalychyny (1865—1939 rr.)* (Ukrainian magazines of county towns of Galicia (1865—1939) : ist.-bibliohr. doslidzh. Lviv. [in Ukrainian].

5. Dikunova O. & Lebedjuk O. (2016). Stvorennya bibliografichnykh pokazhchykiv — skladnyk informacijno-bibliografichnoji dijajnosti biblioteki vyshu (Scientific and information potential of Ukrainian journals of pedagogical subjects of the second half of the XIX — beginning of the XX century: from the fund of the V. O. Sukhomlinsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine). *Bibliotechnij visnik*, 5, pp. 14—19. [in Ukrainian].
6. Djachenko L. M. (2021). Oryghinaljni nimecjkomovni vydannja jak dzherelo znanj pro rozvytok pedaghoghichnoji nauky v Nimechchyni v kinci XIX — na pochatku XX st. (Original German-language publications as a source of knowledge about the development of pedagogical science in Germany in the late XIX — early XX centuries). *Naukovo-pedaghoghichni studii*, 5, pp. 20—29 [in Ukrainian].
7. Ivashhenko V. M. & Palijchuk R. I. (2013). Zibrannja ridkisnykh i cinnykh vydanj u fondakh merezhi osvityanskykh bibliotek: rezul'taty doslidzhennja (Collection of Rare and valuable publications in the funds of the network of educational libraries: research results). *Visnik Knizhkovoyi palati*, 1, pp. 1—4. [in Ukrainian].
8. Macibora N. Gh. (2014). Zberezhennja i vykorystannja kul'turnogho spadku z fondiv osvityanskykh bibliotek Ukrajinny (Preservation and use of cultural heritage from the funds of educational Libraries of Ukraine). *Informacijni tekhnologhiji i zasoby navchannja*, T. 42, Vyp. 4, pp. 141—149. [in Ukrainian].
9. Macibora N. (2019). Informacijnyj resurs Derzhavnoji naukovo-pedaghoghichnoji biblioteki Ukrajinny imeni V. O. Sukhomlynsjkogho: istorija j suchasnistj (Information resource of the V. O. Sukhomlinsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine: history and modernity). *Bibliotechnij visnyk*, 4, pp. 34—40. [in Ukrainian].
10. Sak O. (2007). Zibrannja ridkisnykh i cinnykh vydanj u fondakh Khersonskoj OUNB im. O. Ghonchara (do 135-richchja zasnuvannja knyghozbirni) (Collection of rare and valuable publications in the funds of the Kherson OUNB O. Honchar (to the 135th anniversary of the book collection). *Bibliotechnij visnyk*, 5, pp. 42—47. [in Ukrainian].
11. Kovaljchuk Gh. & Rymarovykh I. (2006). Intehracija informacijnykh resursiv ridkisnykh vydanj, bibliotechnnykh zibranj ta istorychnykh kolekcij (Integration of information resources of rare publications, library collections and historical collections). *Bibliotechnij visnyk*, 6, pp. 18—19. [in Ukrainian].
12. Popyk V. I. (2015). Zdobutky ta perspektyvni zavdannja bibliotechnnoji bioghrafiky (Achievements and perspective tasks of library biography). *Ukrajinjska bioghrafistyka*, 12, pp. 9—41. [in Ukrainian].
13. Fajfer N., Dronshkevych O. & Bilocerkevycj I. (2014). Fond ridkisnykh ta cinnykh vydanj inozemnykh movamy Derzhavnoji naukovo-pedaghoghichnoji biblioteki Ukrajinny im. V. O. Sukhomlynsjkogho: stan i perspektyvy rozvytku (Fund of rare and valuable publications in foreign languages of the V. O. Sukhomlinsky State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine: state and prospects of development). *Bibliotechnij visnyk*, 1, pp. 17—21. [in Ukrainian].
14. Ciborovs'jka-Rymarovykh I. O. (2007). Knyzhkovyj fond viddilu starodrukiv ta ridkisnykh vydanj Nacional'noji biblioteki Ukrajinny imeni V. I. Vernadsjkogho jak dzhereljna baza istorychnykh doslidzhenj (Book fund of the department of old prints and rare editions of the National Library of Ukraine named after VI Vernadsky as a source base of historical research). *Rukopysna ta knyzhkova spadshhyna Ukrajinny*, 12, pp. 52—69. [in Ukrainian].
15. Vernigora S. (2018). Denisko L. M., Rudakova Yu. K. Knizhkovi znaki na knigah iz kolekciji ridkisnih vidan nacionalnoji biblioteki Ukrajinny imeni V. I. Vernad'skogo : katalog. Pokazhchik zmistu. (Book marks on books from the collection of rare editions of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine). *Integrovani komunikaciyi*, № 1 (5), pp. 46—47. Available at: <https://intcom.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/108/89> [Accessed 06.06.2022]. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 10 червня 2022 року

ЗА РУБЕЖЕМ

УДК: 027.1Карл_Великий(091)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.6(311).49-52

Георгій Богданов,

здобувач КНУКіМ,

e-mail: bogdanov.georgiy@mail.ru

Бібліотека Карла Великого та її доля

Стаття має міждисциплінарний характер і перебуває на перетині історії доби Середньовіччя, історії книги та історії бібліотечної справи. Метою розвідки є підбиття підсумків вивчення питань розвитку та долі королівських книгозбірень на прикладі книжкового зібрання імператора Карла Великого, що стало першою об'єднаною придворною бібліотекою на території Франкської держави.

Автор дослідив хронологію розвитку теорій і гіпотез щодо структури королівської бібліотеки та її долі, розроблених упродовж останніх дванадцяти століть аж до початку 2014 р., коли в усьому світі відзначали 1200-ту річницю з дня смерті Карла Великого. Завдяки опрацюванню численних німецькомовних джерел, виданих упродовж останніх 70 років, визначено, що ядро фонду імператорської бібліотеки Карла Великого мали становити книги з питань релігії, філософії, історії та інших гуманітарних дисциплін, на які могли б спиратися авторитетні особи того часу, а також література з природознавства, навчального та довідкового змісту, рукописи. Автор дійшов висновку, що певні аспекти діяльності такого суперечливого

політичного діяча, як Карл Великий вивчено недостатньо. До цих питань належить, зокрема, ставлення імператора до бібліотечної справи, позаяк він заснував бібліотеку державного рівня та водночас не приділяв належної уваги ані проблемам збереження вже наявного фонду для нащадків, ані комплектуванню й заповненню лакун через переписування рідкісних творів, що зберігалися в інших книгозбірнях, зокрема монастирських. На базі вивчення низки сучасних видань, що висвітлюють добу раннього Середньовіччя, на яку припадають роки правління Карла Великого, автор визначив, що після смерті імператора наприкінці січня 814 р. фонди книгозбірні було передано до різних релігійних громад чи розпродано.

Ключові слова: Карл Великий; Франкське королівство; бібліотека; історія бібліотек Середньовіччя; Алкуїн; бібліотечний фонд; релігійна література; рукопис; заповіт

Постановка проблеми. Проблемою, порушеною у статті, є висвітлення історії створення та функціонування бібліотеки засновника імперії Каролінгів і "батька Європи" Карла Великого (747/748—814). Упродовж майже 150 років відбуваються спроби реконструювати її фонд і дістати уявлення не лише про це книжкове зібрання, а й про методику комплектування королівських бібліотек Середньовіччя загалом. Окремо розглянуто заходи, що теоретично сприяли б розв'язанню питання щодо подальшої долі бібліотеки Карла Великого.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. На відміну від книгозбірень монастирів та інших релігійних громад книжкові зібрання правителів різних часів не так часто ставали об'єктами профільних досліджень у галузі бібліотечної справи. Найчастіше їхню діяльність висвітлювали в межах вивчення конкретних історичних епох чи в біографічному контексті. Яскравим прикладом є, зокрема, бібліотека Карла Великого, остаточною доля якої після його смерті залишається невизначеною, так само як і бібліотеки Ярослава Мудрого. Більшу частину публікацій, автори яких докладно розглядають діяльність королівської бібліотеки, було оприлюднено в 1960, 1990 і 2010-х рр. Серед сучасних німецьких фахівців, які вивчають біографію та діяльність Карла Великого, варто виокремити М. і В. Хартманн, Р. Бергмейєра, Б. Бішоффа та П. Моннега та ін. [1; 2; 5; 8; 9—11].

Метою статті є висвітлення історії заснування та розвитку бібліотеки Карла Великого — короля франків і лангобардів, який 800 р. став на чолі Римської імперії; подання загальних відомостей про структуру книжкового фонду з погляду типології й тематики видань; аналіз найвідоміших гіпотез щодо долі бібліотеки після 814 р.

Виклад основного матеріалу дослідження. Карл Великий, який прагнув реформувати систему освіти, мав велику бібліотеку, фонди якої складали рукописи духовного змісту, численні літературні та історичні твори, а також збірники юридичних актів, що до того часу зберігалися лише в усній формі [3, с. 3]. Німецький старогерманіст і філолог К. Лангош у праці "Історія трансляції тексту" зауважував, що Карл створив першу придворну бібліотеку, яка водночас виконувала функцію державної та з часом перетворилася на найбільше західноєвропейське книжкове

зібрання. Водночас історик мистецтва В. Браунфельс вважає, що Карл заснував велику об'єднану бібліотеку в Аахені, до якої надходили численні видання з усіх галузей науки, але точних даних щодо її обсягу та структури немає, на що звернув увагу франкський учений, історик і письменник, дворянин Ейнхард у книзі "Життя Карла" (лат. "Vita Karoli Magni"), яка була написана в 830—836 рр. у жанрі панегірика й стала однією з найвідоміших історичних праць свого часу.

Ядро фонду насамперед мали становити твори, на які б спиралась авторитетні особи того часу. До авторів, яких англосакський учений, богослов і поет Алкуїн згадував у повідомленні про колишню бібліотеку в Йорку, належать Отці Церкви, історик Плініус і письменник Макробій. Найулюбленішими книгами імператора були "Про місто Боже проти язичників" Аврелія Августина Іпонійського, що значно вплинула на формування політичного кредо Карла Великого й "сприяла" його відриву від реального життя, та Святе Письмо. Не підлягає також сумніву, що в бібліотеці були наявні літургійні книги, найважливішими з яких є Четвероевангеліє Годескалька й Псалтир Дагульфа — ілюстрований збірник рукописів, у тому числі псалмів зі Старого Заповіту. Саме інтерес до читання різноманітної літератури з питань релігії та релігійного мистецтва зазначеного історичного періоду стали підґрунтям для організації масштабної виставки "Мистецтво Карла", що працювала в Аахені влітку та восени 2014 р. [1, с. 136]. Окрім того, іноді згадуються рідкісні праці, придбання яких навряд чи зацікавило бібліотекарів того часу, а саме так звані листи Сенеки та Павла, Александра Великого та індійського короля Діндімуса, а також твори архітектора Витрувія, поетів Кальпурнія, Немезіана та Светонія [6, с. 54].

Численні спроби реконструювати фонд бібліотеки Карла, що проводилися до 1960-х рр., загалом виявилися невдалими. Проте не можна оминати увагою унікальну колективну працю другої половини XIX ст. — берлінський рукопис М. Хаупта латинською мовою, що був виданий 1869 р. під назвою "Diez V. 66" та являв собою один із найдавніших середньовічних списків книг, який зберігся донині [13]. Цей граматичний рукопис, написаний студентами придворної школи, дає уявлення про розвиток освітнього процесу

тих часів та особливості вироблення учнями власного стилю письма, а також містить коментар Каролінгів і п'ять віршів представників королівського двору: власне Карла Великого, Ангільберта, історика Пола Дикона, а також метрику Сервія Туллія. За сучасною версією, ці книги могли зберігатися в бібліотеці імператорського палацу.

Дослідник Р. Бергмайєр виокремлює три можливі шляхи пошуку інформації про структуру придворної книгозбірні, а саме [1, с. 132; 8, с. 113]:

— інтерпретація копій книг для виявлення шляху походження оригіналів;

— пошук оригінальних томів придворної бібліотеки за допомогою методів палеографії;

— паралельне вивчення фондів інших бібліотек. Саме цей шлях 2014 р. обрали дослідники М. і В. Хартманн, які зауважували про потребу вивчення не лише фондів, а й листів осіб, наближених до королівського двору. У цих документах згадано назви рідкісних творів, які прагли запозичити інші монастирі для переписування й подальшого зберігання. Одним із найвідоміших представників цієї когорти став Алкуїн — абат монастиря св. Мартина, організатор теологічних і філософських заходів та консультант Карла Великого в 796—804 рр.

Дослідник Й. Фрид уклав список видань, що мали бути в бібліотеці імператора [7, с. 125]:

— античні видання граматики та навчальних текстів для занять із латинської мови;

— "Вступ до духовних і світських наук" (лат. "Institutiones divinarum et saecularum litterarum") Касиодора;

— збірник із питань церковного права "Зібрання Дионісія-Адріана", що його 774 р. Карл отримав у подарунок у Римі;

— "Сакраментарій", укладання якого традиційно приписують св. Григорію Великому;

— "Правило Святого Бенедикта" (лат. "Regula sancti Benedikti");

— збірник "Книга пап" (лат. "Liber Pontificalis");

— література з історії папства, що могла потрапити до бібліотеки з Італії чи Риму;

— ілюстрований рукопис давньоримських межовиків;

— парафраз учення Арістотеля про категорії;

— словник римського межування;

— "Десятичні категорії" (лат. "Categoriae decem") — резюме вчення Арістотеля;

— видання з логіки;

— "Природня історія" Плінія Молодшого.

Сучасний дослідник К. Вілла порівнює долю бібліотеки Карла Великого з відомим образом казкового kota: "Розшук цієї... легендарної придворної бібліотеки призвів до розчарувань так само,

як... і пошук Чеширського kota..." [1, с. 134—135; 12, с. 52]. Остаточних даних щодо структури фонду бібліотеки Карла, її обсягу та подальшої долі науковці, напевне, не здобудуть ніколи. Пошук достовірної інформації ускладнюється ще й тим, що згідно із заповітом Карла, нібито складеним приблизно за три роки до смерті, усі книги потрібно було розпродати, а гроші роздати сіромі, до того ж виконавцем мав стати останній син Карла — Людовик I Благочестивий, який, зі свого боку, прагнув якнайшвидше позбутися спадщини [4, с. 33; 8, с. 112].

Р. Бергмайєр вважає, що текст заповіту є прикладом дилетантизму з боку Карла, який усвідомлював факт неповноти книжкового зібрання. Водночас версія про розпродаж бібліотечних книг після смерті імператора є сумнівною, бо його син мав бібліотекаря не лише у власній резиденції в Аквітанії, а й в Аахені, де цю посаду перейняв монах Гервард із Лоршу. За часів Людовика I Благочестивого розпочався новий етап розвитку книгозбірні, оскільки тоді ще були наявні видання "Каролінгських книг" у 4 томах, "Опис Землі", котрий переписав ірландський монах і географ Дікуїл приблизно 825 р., та копія "Статуту Святого Бенедикта", яку було остаточно підготовлено близько 817 р., а 914-го передано до Санкт-Галлена [2, с. 57]. Непрямим доказом існування бібліотеки Карла Великого можна вважати той факт, що Ангільберт — абат, поет і чоловік імператорської доньки Берти, який прожив останні роки життя в Сен-Рик'є (Франція), залишив цьому монастирю велике зібрання рідкісних текстів. У IX—X ст. книги також могли запозичити друзі Карла для подальшого поширення освіти в монастирях чи єпископствах і розбудови їхніх бібліотек.

Висновки. Дослідження численних німецькомовних джерел, виданих упродовж останніх десятиліть, дали змогу з'ясувати, що ядро фонду імператорської бібліотеки Карла Великого насамперед мали становити книги з питань релігії, філософії, історії та інших гуманітарних дисциплін, література з природознавства, навчального та довідкового змісту, а також рукописи, на які могли б спиратися авторитетні особи того періоду.

Варто зауважити, що окремі аспекти діяльності такого суперечливого політичного діяча, як Карл Великий вивчено недостатньо. До цих питань належить, зокрема, ставлення імператора до бібліотечної справи, оскільки він заснував бібліотеку державного рівня й не приділяв належної уваги ані проблемам збереження вже наявного фонду для нащадків, ані комплектуванню та заповненню лакун шляхом переписування рідкісних творів, що зберігалися в інших книгозбірнях, зокрема монастирських.

Список використаної літератури

1. *Bergmeier R.* Karl der Große: Die Korrektur eines Mythos / R. Bergmeier. — Marburg : Tectum, 2016. — 311 S.: Zeichn.
2. *Bischoff B.* Die Hofbibliothek Karls des Grossen // Karl der Grosse: Lebenswerk und Nachleben: Bd. 2. Das geistige Leben / Hrsg. v. B. Bischoff; Vorw. v. B. Bischoff u. W. Braunsfels. — Düsseldorf : Schwann, 1965. — S. 42—62.
3. *Bunke J.* Literarisches Mäzenatentum: Ausgewählte Forschungen zur Rolle des Gönners und Auftraggebers in der mittelalterlichen Literatur / Bunke J. — Darmstadt, 1982. — S. 1—31.
4. *Einhard.* De libris quorum magnam in bibliotheca sua copiam congregavit // Einhard. Vita Caroli Magni / Das Leben Karls des Großen / Übers. v. E. Scherabon. — Stuttgart, 1989. — S. 24.
5. *Epperlein S.* Leben am Hofe Karls des Großen / S. Epperlein. — Regensburg : Pustet, 2000. — 160 S.: Zeichn., Abb., darunt. farb.
6. *Fleckenstein J.* Die Bildungsreform Karls des Grossen als Verwirklichung der Norma Restitudinis / J. Fleckenstein. — Bigge-Ruhr : Josefs-Druckerei, 1953. — 125 S.
7. *Fried J.* Karl der Große: Gewalt und Glaube: Eine Biographie: Mit 60 Abb. im Text, 8 Abb. im Tafelteil u. 2 Kt. / J. Fried. — 4. Aufl. — München : Beck, 2014. — 736 S.
8. *Hartmann M.* Karl der Große und seine Zeit: Die 101 wichtigsten Fragen: Mit 20 Abb., 3 Kt. u. 2 Stammtaf / M. Hartmann, W. Hartmann. — Orig.-Ausg. — München : Beck, 2014. — 159, [1] S. — (Beck: Paperback).
9. *Heer Fr.* Karl der Grosse und seine Welt: Mit 138 Abb., dav. 32 in Farb. / F. Heer. — Wien u.a. : Molden, 1977. — 272 S.
10. *Monnet P.* Karl IV. Der europäische Kaiser / Aus d. Franz. v. B. Lamerz-Becksch fer. — Darmstadt : Wiss. Buchges., 2021. — 364 S.: Abb.
11. *Schneider-Ferber K.* Karl der Grosse: Der mächtigste Herrscher des Mittelalter / K. Schneider-Ferber. — Darmstadt : WBG, 2013. — 192 S.: zahlr. farb. Abb.
12. *Villa C.* Die Horazüberlieferung und die Bibliothek Karls des Großen. Zum Werkverzeichnis der Handschrift // Dt. Archiv f. Erforschung des Mittelalters / Hrsg. v. J. Fried, R. Schiefer. — Heft 1. — Köln u.a., 1995. — S. 29—52.
13. *Compendium Diez.* B. Sant. 66 (Grammatici latini et catalogus librorum). — Mode of access: <https://www.facsimilefinder.com/facsimiles/compendium-diez-b-sant-66-grammatici-latini-et-catalogus-librorum-facsimile>. — Title from the screen.

George Bogdanov,
aspirant of the KNUCA

A library of Charles the Great and her lot

In article has interdisciplinary character and is written at the interface of the branches, such as a history of the Middle Ages, a history of the book as well as a history of the librarianship. An aim of article is to sum up the study of development of the royal libraries and their lot by the case of library of emperor Charles the Great, which is considered as first united court library in the Frankish state. In the article traces an author a chronology of development of the certain theories and hypotheses about the structure of the royal library and her lot, which were propounded and developed in the course of the last twelve centuries until early 2014, as it was all over the world celebrated 1200 years since the death of her founder. In consequence of study of the numerous German-language publications, which were published over the last 70 years, was it established, that a substance of collection in the royal library of Charles the Great consists of the publications about the religion, the philosophy, the history and other humanities, which the prominent persons could use in those days, and also the separate editions about the natural sciences, the manuscripts, few teaching aids and reference books too. An author came to the conclusion, that some aspects of activity of the controversial politician such Charles the Great were studied extremely insufficient. Among their number is a question of the concern of Charles to the librarianship, because a king had found a state library. But he hadn't given at the same time an attention to the problems of conservation of the collections for the posterity, such as to the problems of collecting and filling of the gaps by means of rewriting of the rare works, which were kept in the other institutions, specifically in the monasteries. It is appears in consequence of study of the modern publications about the Early Middle Ages such as about the government of Charles the Great, that the library collections were turned over religious institutions of all sorts after his death in late January 814.

Keywords: Charles the Great; Frankish state; library; history of the libraries in the Middle Ages; Alkuin; library collection; religious literature; manuscript; testament

Надійшла до редакції 11 березня 2022 року

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21783-11683ПР від 31.12.2015.

Формат 60x84¹/₈. Ум. друк. арк. 6,05. Тираж 105 пр. Зам. 29.

Журнал надруковано на обладнанні Книжкової палати України

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1954 від 24.09.2004.

До уваги читачів: електронний варіант журналу "Вісник Книжкової палати" ISSN 2076-9555 (онлайн-версія) розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі "Наукова періодика України":

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html